

Զինված ուժերում մարդու իրավունքների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի փաստաթղթեր

Զինված ուժերում մարդու իրավունքների եվրոպական
չափանիշների կիրառման ամրապնդումը Հայաստանում

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ**

Մարդու իրավունքների և իրավական հարցերի
գլխավոր տնօրինություն

Եվրոպայի խորհուրդ
Ստրասբուրգ

Զինված ուժերում մարդու իրավունքների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի փաստաթղթեր.– Եր.: Անտարես, 2017.– 136 էջ:

Սույն նյութը տպագրվել է Միացյալ Թագավորության կառավարության Հակամարտությունների, կայունության և անվտանգության հիմնադրամի և Եվրոպայի խորհրդի կողմից ֆինանսավորվող և վերջինիս կողմից իրականացվող «Զինված ուժերում մարդու իրավունքների եվրոպական չափանիշների կիրառման ամրապնդումը Հայաստանում» ծրագրի շրջանակներում:

Սույն հրատարակությունը ներառում է Եվրոպայի խորհրդի երեք փաստաթուղթ, որոնք վերաբերում են զինծառայողների կողմից մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների իրացմանը՝ նրանց աշխատանքի և ծառայողական կյանքի յուրահատուկ պայմաններում: Այս փաստաթղթերը պարունակում են ներպետական օրենսդրությունը և պրակտիկան Եվրոպայի խորհրդի չափանիշներին համապատասխանեցնելու և դրանց մասին իրազեկությունը բարձրացնելու վերաբերյալ հանձնարարականներ:

Հրատարակության մեջ տեղ գտած տեքստերը հիմնված են Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների համընդհանուր չափանիշների վրա, որոնք, առաջին հերթին, նախատեսված են Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայով (ETS No. 5), ինչպես այն մեկնաբանվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում: Այս կարևոր աղբյուրների թվում են Եվրոպական սոցիալական խարտիան (ETS No. 35), Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիան (ETS No. 163) և Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի չափորոշիչները:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի տեքստը և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան հասանելի են, համապատասխանաբար, դատարանի կայքում (www.echr.coe.int) և տվյալների HUDOC հարթակում (www.hudoc.echr.coe.int): Եվրոպայի խորհրդի մյուս կոնվենցիաները և պայմանագրերը հնարավոր է գտնել Եվրոպայի խորհրդի Պայմանագրերի բյուրոյի կայքում (www.conventions.coe.int), իսկ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի փաստաթղթերը՝ www.hudoc.cpt.coe.int հասցեում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Զինծառայողների իրավունքներ
ԵԽ ՆԿ թիվ 4 հանձնարարական (2010թ.)
և բացատրական հուշագիր

5

ԵԽ ՆԿ թիվ 4 հանձնարարականի (2010թ.)
Հավելված

9

Բացատրական հուշագիր
I. Ներածություն

31

II. Մեկնաբանություններ

34

Զինծառայողների իրավունքներ
ԵԽԽՎ թիվ 1742 հանձնարարական (2006թ.)

121

Կանայք զինված ուժերում. հավասարության
խթանում, գեղդերային հիմքով բռնության վերացում
ԵԽԽՎ թիվ 2120 բանաձև (2016թ.)

129

Զինծառայողների իրավունքներ

ԵԽ ՆԿ թիվ 4 հանձնարարական (2010թ.)
և բացատրական հուշագիր

*(ընդունված Նախարարների կոմիտեի կողմից
2010թ. փետրվարի 24-ին՝
նախարարների տեղակալների
1077-րդ հանդիպման ժամանակ)*

Նախարարների կոմիտեն, առաջնորդվելով Եվրոպայի
խորհրդի կանոնադրության 15-րդ հոդվածի «բ» մասով,

Հաշվի առնելով, որ Եվրոպայի խորհրդի նպատակն է իր
անդամների միջև ավելի մեծ միասնականության ապահովու-
մը, ի թիվս այլոց, միասնական կանոնների ընդունումը խրա-
խուսելու միջոցով,

Նկատի ունենալով գլխավորապես Մարդու իրավունքների
և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոն-
վենցիան (ETS No. 5), Մարդու իրավունքների եվրոպական դա-
տարանի համապատասխան նախադեպային իրավունքի լույսի
ներքո, Եվրոպական սոցիալական խարտիան (ETS No. 35), ինչ-
պես նաև Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիան
(ETS No. 163), հաշվի առնելով Սոցիալական իրավունքների
եվրոպական կոմիտեի համապատասխան նախադեպային
իրավունքը և Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժա-
նապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի
կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի չափանիշները,

Հաշվի առնելով Միավորված ազգերի կազմակերպության համապատասխան փաստաթղթերը, մասնավորապես՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիան, Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիան, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան և դրան կից կամընտիր արձանագրությունը զինված հակամարտություններին երեխաների մասնակցության մասին, Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիան և նշված փաստաթղթերի ներքո ստեղծված մոնիթորինգային մարմինների դիտարկումներն ու որոշումները,

Հաշվի առնելով Նախարարների կոմիտեի թիվ R (87) 8 հանձնարարականը «Պարտադիր զինվորական ծառայությունից կրոնական համոզմունքների պատճառով հրաժարման մասին», ինչպես նաև Խորհրդարանական վեհաժողովի հանձնարարականները՝ թիվ 1742-ը (2006 թ.)՝ «Զինծառայողների իրավունքների մասին», թիվ 1714-ը (2005 թ.)՝ «Ընտրելու իրավունքի սահմանափակումների վերացման մասին», թիվ 1572-ը (2002 թ.)՝ «Պրոֆեսիոնալ զինծառայողների միավորում ստեղծելու իրավունքի մասին», թիվ 1518-ը (2001 թ.)՝ «Եվրոպայի խորհրդի անդամ երկրներում կրոնական համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունից հրաժարման մասին», և թիվ 1380-ը (1998 թ.)՝ «Զորակոչիկների իրավունքների մասին»,

Հաշվի առնելով «Զինված ուժերի անձնակազմի մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին ձեռնարկը»՝ հրապարակված Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության Ժողովրդավարական

հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ) և Զինված ուժերի ժողովրդավարական վերահսկողության կենտրոնի կողմից (ԶՈՒԺՎ) (2008թ.), անդամ պետությունների կառավարություններին առաջարկում է՝

1. ապահովել, որ զինված ուժերի վերաբերյալ ազգային օրենսդրություններն ու գործելակերպերը համապատասխանեն սույն հանձնարարականի հավելվածով սահմանված սկզբունքներին.

2. ապահովել՝ համապատասխան միջոցների և գործողությունների միջոցով, անհրաժեշտության դեպքում նաև՝ սույն հանձնարարականի թարգմանության, իրավասու քաղաքացիական և զինվորական իշխանությունների և զինծառայողների շրջանում լայն տարածումը՝ նպատակ հետապնդելով բարձրացնել զինծառայողների իրազեկությունը մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների վերաբերյալ՝ անցկացնելով նրանց վերապատրաստումը, որի նպատակն է բարձրացնել նրանց՝ մարդու իրավունքների մասին գիտելիքների մակարդակը.

3. նախարարների կոմիտեի շրջանակում ուսումնասիրել սույն հանձնարարականի կատարումը՝ դրա ընդունումից երկու տարի անց:

ԵՆ ՆԿ թիվ 4 (2010) 4 հանձնարարականի Հավելված

1. Սույն հանձնարարականը վերաբերում է զինծառայողների իրավունքների և հիմնարար ազատությունների ապահովմանը՝ նրանց աշխատանքի և ծառայության համատեքստում:

Ընդհանուր սկզբունքներ

2. Զինվորական կյանքի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով հանդերձ՝ զինծառայողները, անկախ իրենց կարգավիճակից, օգտվում են Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) և Եվրոպական սոցիալական խարտիայով ու Եվրոպական սոցիալական խարտիայով (վերանայված) (այսուհետ՝ Խարտիա), ինչպես նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ այլ համապատասխան փաստաթղթերով երաշխավորված իրավունքներից այնքանով, որքանով պետությունները պարտավորված են՝ դրանց միանալով:

3. Համաձայն Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի և Եվրոպական սոցիալական խարտիայի 30-րդ հոդվածի՝ պատերազմի կամ ժողովրդի կյանքին սպառնացող այլ արտակարգ դրության ժամանակ պետությունները կարող են շեղվել Կոնվենցիայի և Խարտիայի ներքո ստանձնած իրենց որոշ պարտավորություններից՝ պայմանավորված բացառապես դրության լրջությամբ պահանջվող չափի անհետաձգելիությամբ և պայմանով, որ այդպիսի միջոցառումները չեն հակասի միջազգային իրավունքի ներքո ստանձնած իրենց այլ պարտավորություններին:

4. Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի ներքո շեղումներն անթույլատրելի են հետևյալ իրավունքների առնչությամբ. կյանքի

իրավունք՝ բացառությամբ օրինական պատերազմական գործողությունների հետևանքով առաջացած մարդկային զոհերի, խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելք, ստրկության և կախյալ վիճակի արգելք, այն սկզբունքը, որ պատիժ չի կարող նշանակվել առանց դրա՝ օրենքով սահմանված լինելու, և նույն արարքի համար կրկնակի չդատապարտվելու կամ չպատժվելու իրավունքը:

5. Հետևյալ իրավունքներն ու ազատությունները պետք է հարգվեն և իրացվեն՝ համաձայն համապատասխան ուղեկցող սկզբունքների.

Ա

Ձինժառայողներն ունեն կյանքի իրավունք

6. Ձինժառայողները չպետք է դրվեն այնպիսի իրավիճակներում, որոնցում նրանց կյանքը վտանգվում է՝ առանց հստակ ու իրավաչափ ռազմական նպատակների, և որոնցից հնարավոր էր խուսափել, կամ այնպիսի հանգամանքներում, երբ նրանց կյանքի նկատմամբ սպառնալիքն անտեսվում է:

7. Ցանկացած զինժառայողի՝ կասկածելի հանգամանքներում մահվան կամ կյանքի իրավունքի ենթադրյալ խախտման դեպքում պետք է իրականացվի անկախ և արդյունավետ քննություն:

8. Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինժառայողների կյանքի իրավունքի նկատմամբ ոտնձգությունների դեպքերի մասին հաղորդումների ներկայացումը խրախուսելու և այդպիսի գործողությունների մասին հաղորդում ներկայացրած անձին հաշվեհարդարից պաշտպանելու համար:

9. Ձինժառայողների նկատմամբ երբեք չպետք է արձակվեն մահվան դատավճիռներ, կամ նրանք չպետք է ենթարկվեն մահապատժի:

Բ

Ոչ մի զինժառայող չպետք է ենթարկվի խոշտանգման կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի

10. Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինժառայողներին խոշտանգումներից կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքից

կամ պատժից պաշտպանելու համար: Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի առավել խոցելի կատեգորիաներին, ինչպիսիք են, օրինակ, նորակույզիկները (պարտադիր ժամկետային զինծառայողները):

11. Այն դեպքերում, երբ զինծառայողները բարձրացնում են վիճելի պնդում առ այն, որ ենթարկվել են Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը խախտող գործողությունների, կամ երբ իշխանությունները ողջամիտ հիմքեր ունեն ենթադրելու, որ այդպիսի վերաբերմունք տեղի է ունեցել, ապա անհապաղ պետք է սկսվի այդ հանգամանքների անկախ և արդյունավետ պաշտոնական քննություն:

12. Անդամ պետությունները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինծառայողների խոշտանգումների և նրանց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դեպքերի մասին հաղորդումների ներկայացումը խրախուսելու և այդպիսի գործողությունների մասին հաղորդում ներկայացրած անձին հաշվեհարդարից պաշտպանելու համար:

13. Զինծառայողները, մասնավորապես ազատությունից զրկված լինելու դեպքում, պետք է արժանանան մարդասիրական վերաբերմունքի և բոլոր մարդկանց հատուկ արժանապատվության հարգմանը:

Գ

Զինծառայողները չպետք է շահագործվեն հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքի միջոցով

14. Զինվորական ծառայությունը կամ պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն սահմանված ծառայությունը չպետք է համարվի հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանք: Պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն սահմանված ծառայության բնույթն ու տևողությունը զինվորական

ծառայության համեմատ չպետք է լինի պատժիչ, անհամաչափ կամ անտրամաբանական:

15. Զինծառայողները չպետք է այնպիսի առաջադրանքներ կատարեն, որոնք անհամատեղելի են պետական պաշտպանություն իրականացնելու նրանց հանձնառության հետ, բացառությամբ արտակարգ իրավիճակների և օրենքի համաձայն իրականացվող քաղաքացիական օգնության դեպքերի:

16. Իշխանությունները չպետք է պրոֆեսիոնալ զինծառայողներին հարկադրեն անցնել այնպիսի ժամկետով ծառայություն, որն անհիմն կսահմանափակի զինված ուժերը լքելու նրանց իրավունքը և կհավասարվի հարկադիր աշխատանքի:

Դ

Զինվորական կարգապահությունը պետք է բնութագրվի արդարությամբ, և պետք է ապահովվեն ընթացակարգային երաշխիքները

17. Յուրաքանչյուր անդամ պետություն իրավասու է կազմակերպել զինվորական կարգապահության սեփական համակարգը և այդ հարցում ունի հայեցողության որոշակի շրջանակ: Սակայն միայն զինվորական կարգապահության, կարգուկանոնի, ապահովության կամ անվտանգության սպառնալիք հանդիսացող վարքագիծը կարող է համարվել կարգապահական իրավախախտում: Ցանկացած պատժի խստության աստիճանը պետք է լինի իրավախախտմանը համաչափ:

18. Կոլեկտիվ պատիժը պետք է արգելվի:

19. Զինծառայողների գործողությունները կամ անգործությունը, որոնք հավասարազոր են կարգապահական խախտումների, կարգապահական վարույթի շրջանակներում կիրառվող ընթացակարգերը, նշանակվող պատիժների տեսակները և

տնտեսությունը, նման պատիժ նշանակելու իրավասություն ունեցող մարմինը և այդ պատիժները բողոքարկելու իրավունքը պետք նախատեսվեն օրենքով:

20. Ձինծառայողների կողմից կարգապահական կանոնների ցանկացած ենթադրյալ խախտման մասին պետք է անհապաղ հայտնվի իրավասու մարմնին, որը պետք է առանց անհարկի ձգձգումների քննի այն:

21. Կարգապահական իրավախախտումների համար մեղադրվող զինծառայողները պետք է անհապաղ և մանրամասն տեղեկացվեն նրանց դեմ բերված մեղադրանքների բնույթի մասին: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կիրառելի լինելու դեպքերում նրանք պետք է օգտվեն արդար դատաքննության իրավունքից: Նրանք նաև պետք է ունենան բարձրագույն և անկախ մարմնին բողոքարկելու հնարավորություն:

Ե

Ձինծառայողներն ունեն ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք

22. Ոչ մի զինծառայող չպետք է զրկվի իր ազատությունից՝ բացառությամբ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ նախատեսված դեպքերի և օրենքով սահմանված կարգով:

23. Այն դեպքերում, երբ դեռ շարունակում է կիրառվել 18 տարեկանը չլրացած անձանց զորակոչումը զինված ուժեր, այս անձանց կալանավորումը պետք է կիրառվի միայն որպես վերջին միջոց և հնարավորինս ամենակարճ համապատասխան ժամանակահատվածով: Ավելին՝ ձերբակալվելու դեպքում նրանք պետք է պահվեն չափահասներից առանձին, բացառությամբ եթե դա հակասում է նրանց լավագույն շահերին:

24. Ձերբակալված կամ կալանավորված զինծառայողները պետք է անհապաղ տեղեկացվեն՝

- իրենց ձերբակալության կամ կալանավորման պատճառների մասին.
- իրենց դեմ ներկայացված ցանկացած մեղադրանքի մասին.
- իրենց դատավարական իրավունքների մասին:

25. Երբ զինծառայողները ձերբակալվում կամ կալանավորվում են քրեական իրավախախտում կատարելու առնչությամբ, նրանք պետք է անհապաղ տարվեն դատավորի կամ դատական իշխանություն իրականացնելու համար օրենքով լիազորված այլ պաշտոնատար անձի մոտ, և իրավունք ունեն ողջամիտ ժամկետում գործի քննության կամ մինչ դատավարությունն ազատ արձակվելու:

26. Ազատությունից զրկված զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան դատարանից պահանջելու քննել իրենց կալանավորման օրինականության հարցը և դրա վերաբերյալ արագ որոշում կայացնելու և ազատ արձակվելու կալանավորման անօրինական լինելու դեպքում:

27. Ցանկացած կարգապահական տույժ կամ միջոց, որը համարժեք է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության իմաստով ազատությունից զրկելուն, պետք է համապատասխանի սույն դրույթի պահանջներին:

2

Զինծառայողներն ունեն արդար դատաքննության իրավունք

Քրեական գործերով

28. Արդար դատաքննության երաշխիքները պետք է կիրառվեն Կոնվենցիայի ներքո քրեական որակվող բոլոր

տեսակի դատավարությունների դեպքում՝ հաշվի առնելով իրավախախտման բնույթը և կիրառելի պատժի խստությունը, ինչպես նաև դրա նպատակները՝ անկախ այն հանգամանքից՝ դրանք ներպետական օրենսդրությամբ որակված են որպես կարգապահական, թե՛ քրեական:

29. Քրեական դատավարության ժամանակ դատական մարմինների անկախությունը և անկողմնակալությունը երաշխավորելու նպատակով պետք է լինի հստակ տարանջատում հետապնդում իրականացնող և դատական որոշում արձակող մարմինների միջև:

30. Քրեական իրավախախտման կատարման մեջ մեղադրվող զինծառայողների համար, ինչպես քաղաքացիական անձանց քրեական հետապնդման դեպքում է, քրեական գործի նյութերը պետք է լինեն լիարժեքորեն հասանելի, նրանք նաև պետք է իրավունք ունենան ներկայացնելու իրենց պաշտպանությունը:

31. Քրեական իրավախախտման կատարման համար մեղավոր ճանաչված զինծառայողները, ինչպես քաղաքացիական անձանց նկատմամբ ընթացող քրեական դատավարության ժամանակ է, պետք է հնարավորություն ունենան իրենց գործով արձակված վճիռը բողոքարկելու անկախ իրավասու բարձրագույն մարմնին, որն, ըստ էության, պետք է լինի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի պահանջներին լիովին համապատասխանող անկախ և անկողմնակալ դատարան:

Քաղաքացիական գործերով

32. Քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների որոշման նպատակով դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու ցանկացած սահմանափակում պետք է լինի օրենքով հստակ սահմանված, ինչպես նաև հիմնավորված օբյեկտիվ հիմքերով՝ պայմանավորված հանրային շահով:

Զինվորական դատարանների դատավարական երաշխիքները

33. Զինվորական դատարանների կազմակերպումը և աշխատանքը, եթե այդպիսիք գոյություն ունեն, պետք է լիարժեքորեն ապահովեն դատավարության յուրաքանչյուր փուլում յուրաքանչյուր անձին վերաբերող գործի քննությունը իրավասու, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից:

34. Զինծառայողները պետք է ունենան իրավասու դատարանի կողմից հրապարակային քննության իրավունք: Դռնփակ դատական նիստերի անցկացումը պետք է թույլատրվի բացառիկ դեպքերում և պետք է հաստատված լինի դատարանի առանձին, լավ հիմնավորված որոշմամբ, որի օրինականությունը ենթակա է վերանայման:

Է

Զինծառայողներն ունեն իրենց անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք: Պետական մարմինների կողմից այս իրավունքի նկատմամբ որևէ միջամտություն պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջներին

35. Երբ պետություններն անձնական և ընտանեկան կյանքի իրավունքի սահմանափակումներ կիրառելիս հղում են կատարում ազգային անվտանգությանը, այդպես պետք է վարվեն միայն այն դեպքում, երբ կա ազգային անվտանգությանը սպառնացող իրական վտանգ:

36. Զինծառայողների անձնական կյանքի ինտիմ կողմերը չպետք է ենթարկվեն քննության, բացառությամբ եթե կա հանցանք կատարելու կասկած, կամ եթե դա պահանջվում է՝ ելնելով ամենաբարձր մակարդակի անվտանգության միջոցառումներ իրականացնելու նկատառումներից:

37. Զորակոչիկների ծառայությունը պետք է անցնի իրենց ընտանիքներին և տանը հնարավորինս մոտ: Զինված ուժերի պրոֆեսիոնալ անձնակազմի՝ իրենց ընտանիքից և բնակավայրից շատ ավելի հեռու նշանակումները չպետք է կատարվեն որպես կարգապահական պատիժներ, այլ սոսկ ելնելով դրա գործառնական արդյունավետությունից:

38. Այն դեպքերում, երբ զինծառայողները գործուղվում են արտասահման, նրանք պետք է կարողանան հնարավորինս պահպանել անձնական շփումները, և այս նպատակով նրանց համար պետք է ապահովվեն ողջամիտ միջոցներ: Այն դեպքերում, երբ զինծառայողների հարազատներն ուղեկցում են նրանց երկրից դուրս նշանակված տեղակայման վայրում, նրանց համար պետք է կազմակերպվեն աջակցության ծրագրեր՝ տեղակայման վայր մեկնելուց առաջ, տեղակայման վայրում և այն թողնելուց հետո:

39. Փոքր երեխաներ ունեցող զինծառայողները պետք է օգտվեն մայրության կամ հայրության արձակուրդի իրավունքից, երեխայի խնամքի համար նախատեսված համապատասխան նպաստներից, մանկապարտեզների հասանելիությունից և համապատասխան մանկական առողջապահական և կրթական համակարգերից:

Ը

Զինծառայողներն ունեն մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքի նկատմամբ որևէ սահմանափակում պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությանը

40. Զինծառայողներն ունեն մտքի, խղճի և կրոնի ազատության, այդ թվում՝ ցանկացած ժամանակ իրենց կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու իրավունք: Առանձին դեպքերում

զինվորական կյանքի սահմանափակումների շրջանակում սույն իրավունքի իրացման նկատմամբ կարող են կիրառվել սահմանափակումներ: Ցանկացած այդպիսի սահմանափակում պետք է, այդուհանդերձ, համապատասխանի Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջներին: Զին-ծառայողների միջև չպետք է լինի կրոնի կամ համոզմունքների հիմքով խտրականություն:

41. Պարտադիր զինվորական ծառայության նպատակով զորակոչիկները պետք է ունենան կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվածի կարգավիճակ ստանալու իրավունք, և նրանց պետք է առաջարկվի քաղաքացիական բնույթի այլընտրանքային ծառայություն անցնելու հնարավորություն:

42. Պրոֆեսիոնալ զինծառայողները պետք է հնարավորություն ունենան թողնելու զինված ուժերը կրոնական կամ այլ համոզմունքների նկատառումներով:

43. Զինծառայողների կողմից՝ կրոնի կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինված ուժերը լքելու համար ներկայացված դիմումները պետք է ուսումնասիրվեն ողջամիտ ժամկետում: Իրենց դիմումի քննության ավարտին սպասելիս վերջիններս պետք է հնարավորության սահմաններում տեղափոխվեն ոչ զինվորական պարտականություններով պաշտոնների:

44. Կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինված ուժերը լքելու համար ներկայացված ցանկացած դիմումի մերժման դեպքում այն պետք է վերջնական քննության ենթարկվի անկախ և անկողմնակալ մարմնի կողմից:

45. Կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով օրենքով սահմանված կարգով պաշտոնաթող եղած զին-ծառայողները չպետք է ենթարկվեն խտրականության կամ

քրեական հետապնդման: Կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինծառայությունը թողնելու արդյունքում անձը չպետք է ենթարկվի խտրականության կամ հետապնդման:

46. Զինծառայողները պետք է տեղեկացվեն վերը՝ 41-ից 45-րդ մասերում նշված իրենց իրավունքների և դրանց իրացման ընթացակարգերի մասին:

Թ

Զինծառայողներն ունեն արտահայտվելու ազատության իրավունք: Այս ազատության ցանկացած սահմանափակում պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության ներքո սահմանված պահանջներին

47. Արտահայտվելու ազատության իրավունքը ներառում է կարծիքներ ունենալու, տեղեկատվություն ու գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատություն: Այս ազատությունների իրականացումը բոլորի համար, այդ թվում նաև զինծառայողների, կարող է ենթադրել պարտավորություններ և պատասխանատվություն: Դրա նկատմամբ կարող են կիրառվել այնպիսի ձևականություններ, պայմաններ, սահմանափակումներ կամ պատժամիջոցներ, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ ազգային անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակության ապահովության, կանխելու համար անկարգությունները կամ հանցագործությունները, ինչպես նաև առողջության կամ բարոյականության պահպանման, այլոց համբավի կամ իրավունքների պաշտպանության, գաղտնիության պայմաններում ստացված տեղեկատվության բացահայտումը կանխելու, դատական իշխանության հեղինակության կամ դրա անաչառության նկատմամբ վստահության պահպանման համար: Նման միջոցները պետք է լինեն համաչափ, չպետք է լինեն կամայական և պետք է լինեն ողջամտորեն կանխատեսելի:

48. Արտահայտվելու ազատության ցանկացած սահմանափակում, որը սահմանվում է զինվորական կարգապահության խախտման իրական սպառնալիքի դեպքում, եթե զինված ուժերի բնականոն գործունեությունը հնարավոր չէ կազմակերպել առանց դրա անդամների կողմից կարգապահական խախտումը կանխող իրավակարգավորումների առկայության, պետք է համապատասխանի վերը նշված պահանջներին: Այդ սահմանափակումները կարող են վերաբերել, օրինակ, այն բանին, թե արդյոք դա ազդում է զինվորական պարտականությունները կատարելու կամ զինված ուժերի քաղաքական անկողմնակալության վրա:

Ժ

Չինծառայողներն ունեն համապատասխան տեղեկություններ ստանալու իրավունք

49. Պոտենցիալ զորակոչիկները պետք է ստանան լիարժեք և մանրամասն տեղեկություններ զորակոչի բոլոր ասպեկտների, զինծառայությունը սկսելու և զինվորական ծառայության անցնելու շրջանակներում ընդգրկված պարտավորությունների առանձնահատուկ բնույթի մասին: Այդ տեղեկատվությունը պետք է տրամադրվի նաև 18 տարին դեռ չլրացած պոտենցիալ զորակոչիկների ծնողներին կամ նրանց օրինական խնամակալներին:

50. Նախկին և ծառայության մեջ գտնվող զինծառայողների համար իրենց անձնական տվյալները, այդ թվում՝ բժշկական փաստաթղթերը, պետք է լինեն հասանելի՝ ըստ պահանջի:

51. Ծառայության մեջ գտնվող և անհրաժեշտության դեպքում՝ նախկին զինծառայողներին պետք է հասանելի լինի տեղեկատվությունն այն իրավիճակների վերաբերյալ, որոնք անցյալում վտանգավոր են եղել կամ ներկայում պոտենցիալ կերպով վտանգավոր են նրանց առողջության համար:

52. Տեղեկատվության մատչելիությունը, սակայն, կարող է սահմանափակվել, եթե պահանջվող փաստաթղթերը օբյեկտիվորեն համարվում են դասակարգված, կամ եթե այդ սահմանափակումները նպատակ են հետապնդում պաշտպանելու ազգային անվտանգությունը, պաշտպանությունը կամ միջազգային հարաբերությունները: Նման սահմանափակումները պետք է լինեն պատշաճ հիմնավորված:

ԺԱ

Զինծառայողներն ունեն խաղաղ հավաքներ անցկացնելու և այլոց հետ ազատորեն միավորումներ կազմելու իրավունք: Այս իրավունքի իրացմանը խոչընդոտող ցանկացած սահմանափակում պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջներին

53. Խաղաղ հավաքներ անցկացնելու և այլոց հետ ազատորեն միավորումներ կազմելու իրավունքի իրացման նկատմամբ որևիցե սահմանափակում չպետք է կիրառվի, բացառությամբ եթե այն սահմանված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ ազգային անվտանգության կամ հասարակության ապահովության, անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության պահպանման կամ բարոյականության կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար:

54. Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան միանալու իրենց շահերը ներկայացնող անկախ կազմակերպություններին և կազմակերպելու ու վարելու կոլեկտիվ բանակցություններ: Այն դեպքում, երբ վերջիններս այս իրավունքներից չեն օգտվում, նման սահմանափակումների շարունակական հիմնավորումը պետք է վերանայվի, իսկ անհրաժեշտության դեպքում հավաքների և միավորումների իրավունքի անտեղի և անհամաչափ սահմանափակումները պետք է վերացվեն:

55. Զինծառայողների նկատմամբ կարգապահական կամ որևէ խտրական միջոց չպետք է կիրառվի սոսկ այն պատճառով, որ նրանք մասնակցում են օրինականորեն ստեղծված զինվորական միավորումներին կամ արհմիություններին:

56. Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան միանալու քաղաքական կուսակցություններին, բացառությամբ եթե այս իրավունքի նկատմամբ որոշակի սահմանափակումներ կիրառելու համար կան իրավաչափ հիմքեր: Նման քաղաքական գործունեությունը կարող է արգելվել այնպիսի իրավաչափ հիմքերով, երբ, մասնավորապես, զինծառայողը կատարում է ծառայողական պարտականությունները:

57. 53-56-րդ պարբերությունները չպետք է խոչընդոտեն զինծառայողների այս իրավունքների իրացման նկատմամբ իրավաչափ սահմանափակումներ սահմանելուն:

ԺԲ

Զինծառայողներն ունեն քվեարկելու և իրենց թեկնածությունն առաջադրելու իրավունք

58. Զինծառայողների ընտրական իրավունքի ցանկացած սահմանափակում, որն այլևս անհրաժեշտ չէ և իրավաչափ նպատակին համաչափ չէ, պետք է վերացվի:

59. Անդամ պետությունները կարող են զինված ուժերի կազմում գտնվելու նկատմամբ սահմանափակումներ նախատեսել անձի՝ թեկնածու լինելու կամ ընտրությունների ավարտից հետո՝ նրա պաշտոնավարման ժամկետի ընթացքում:

ԺԳ

Ձինծառայողներն ունեն ամուսնության իրավունք

60. Ձինծառայողները պետք է ունենան ամուսնանալու և քաղաքացիական միություն կազմելու իրավունք՝ քաղաքացիական անձանց իրավունքներին համապատասխան:

ԺԴ

Ձինծառայողներն ունեն իրենց գույքից անարգել օգտվելու իրավունք

61. Ձինծառայողներից, մասնավորապես՝ ժամկետային զինծառայողներից, ծառայության անցնելիս վերցված գույքը պետք է վերադարձվի նրանց ծառայության ավարտից հետո:

ԺԵ

Ձինծառայողներին պետք է տրամադրվի սահմանված չափանիշներին համապատասխան բնակելի տարածք

62. Այն դեպքում, երբ զինծառայողին և նրա ընտանիքին տրամադրվում է կացարան, մասնավորապես՝ գիշերակացի հարմարություն, այն պետք է հնարավորինս ներառի որոշակի առանձնություն ունենալու հնարավորություն: Այն պետք է նաև բավարարի առողջության և հիգիենայի հիմնական պահանջներին:

ԺԶ

Ձինծառայողներն ունեն արդարացի վարձատրության և կենսաթոշակ ստանալու իրավունք

63. Պրոֆեսիոնալ զինծառայողները պետք է իրենց աշխատանքի դիմաց ստանան այնպիսի վարձատրություն, որը նրանց համար կապահովի արժանապատիվ կենսամակարդակ: Այս վարձատրությունը պետք է վճարվի ժամանակին:

64. Զինվորական ծառայության մեջ գտնվող տղամարդիկ և կանայք պետք է ունենան նույն կամ հավասարաթեք աշխատանքի համար հավասար վարձատրության իրավունք:

65. Լրիվ դրույքով աշխատող պրոֆեսիոնալ զինծառայողները պետք է օգտվեն բավարար կենսաթոշակի իրավունքից, որը պետք է վճարվի ժամանակին և առանց որևէ խտրականության:

ԺԷ

Զինծառայողներն ունեն արժանապատիվ, անվտանգ և առողջության համար անվնաս աշխատանքային պայմանների իրավունք

66. Զինծառայողները պետք է օգտվեն աշխատավայրում իրենց արժանապատվության պաշտպանության, այդ թվում՝ սեռական ոտնձգություններից զերծ մնալու իրավունքից:

67. Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան օգտվելու հանգստի ժամանակահատվածներից: Հանգստի ժամանակահատվածները պետք է հնարավորինս ներառվեն նաև ռազմական պատրաստության և գործողությունների պլանավորման փուլերում: Պրոֆեսիոնալ զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան օգտվելու վճարովի արձակուրդից:

68. Այն դեպքերում, երբ զինծառայողները կարող են ենթարկվել կամ ենթարկվել են համաճարակի, էնդեմիկ կամ այլ հիվանդությունների, անհրաժեշտ է ձեռնարկել նրանց առողջության պահպանմանն ուղղված համապատասխան միջոցներ:

69. Անդամ պետությունները պետք է համապատասխան միջոցներ ձեռնարկեն դժբախտ պատահարները և առողջության խնդիրների առաջացումը կանխելու ուղղությամբ, որոնք

կապված են զինծառայողների աշխատանքի հետ կամ առաջանում են դրա կատարման ընթացքում, մասնավորապես՝ նվազեցնելով զինվորական աշխատանքային միջավայրին հատուկ վտանգների պատճառները:

70. Զինծառայողները պետք է օգտվեն առողջապահական ծառայությունների հասանելիությունից և բժշկական օգնություն ստանալու իրավունքից:

71. Ռազմական գործողությունների ժամանակ զինծառայողներին բժշկական օգնություն պետք է տրամադրվի հնարավորինս արագ:

72. Այն դեպքերում, երբ զինծառայողները ծառայության ընթացքում վիրավորում են ստանում, նրանք պետք է օգտվեն համապատասխան առողջապահական ծառայություններից, ըստ անհրաժեշտության, նրանց պետք է տրամադրվի նաև փոխհատուցում: Պետք է գործի նաև փոխհատուցման համակարգ, իսկ ծառայության ժամանակ առաջացած մահվան դեպքում նպաստը պետք է տրամադրվի զինծառայողի ընտանիքին:

73. Ծառայողական պարտականությունների կատարման ժամանակ ստացած վիրավորման կամ դրա հետևանքով առաջացած հիվանդությունների պատճառով զինծառայությունը թողնող զինծառայողների համար պետք է գործի պատշաճ փոխհատուցման համակարգ:

74. Զինված ուժերի շարքերը լքող պրոֆեսիոնալ ծառայողները պետք է ապահովված լինեն փոխհատուցումների համապատասխան փաթեթներով և ծրագրերով, որոնք կօգնեն նրանց նախապատրաստվել քաղաքացիական կյանքին:

ԺԸ

Ձինծառայողներն ունեն պատշաճ և բավարար սնունդ ստանալու իրավունք

75. Ձինծառայողները պետք է ապահովված լինեն համապատասխան սննդակարգով՝ հնարավորինս հաշվի առնելով նրանց տարիքը, առողջությունը, կրոնը և աշխատանքի բնույթը:

76. Մաքուր խմելու ջուրը պետք է հասանելի լինի զինծառայողների համար բոլոր ժամանակներում:

ԺԹ

Ձինծառայողներն իրացնում են իրավունքներն ու ազատությունները առանց որևէ խտրականության

77. Իրենց աշխատանքային և ծառայողական կյանքի համատեքստում, ինչպես նաև զինված ուժերի հասանելիության առումով, զինծառայողները պետք է զերծ լինեն մարդու իրավունքների և ազատությունների հետ կապված ցանկացած հիմքով խտրականությունից, օրինակ՝ պայմանավորված սեռով, սեռական կողմնորոշմամբ, ռասայով, մաշկի գույնով, լեզվով, կրոնով, քաղաքական կամ այլ համոզմունքներով, ազգային կամ սոցիալական ծագմամբ, ազգային փոքրամասնության պատկանելով, գույքային դրությամբ, ծննդով կամ այլ դրությամբ: Խտրականության բացառման սկզբունքը չի խախտվի, եթե համանման իրավիճակներում հայտնված անձանց միջև տարբերակումն ունենա օբյեկտիվ և ողջամիտ բացատրություն և հետապնդի իրավաչափ նպատակ, ինչպես օրինակ՝ մարտական արդյունավետության ապահովումը, և եթե գործադրված միջոցները ողջամտորեն համաչափ են հետապնդվող նպատակին:

78. Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան համապատասխան ներպետական մարմինների առջև բարձրացնելու խտրականության հարցեր՝ կապված իրենց իրավունքների ու ազատությունների հետ:

Ի

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել զինված ուժերում ծառայող՝ 18 տարին չլրացած անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը

79. Պետությունները պետք է ապահովեն, որ այն անձինք, ում 18 տարին դեռևս չի լրացել, հարկադրաբար չզորակոչվեն զինված ուժեր ծառայության: Այն դեպքերում, երբ անդամ պետությունները զորակոչում են 18 տարին չլրացած անձանց, նրանք պետք է նվազագույնը երաշխավորեն հետևյալը՝

- այդպիսի զորակոչն իսկապես լինի կամավոր.
- այդպիսի զորակոչն իրականացվի տվյալ անձանց ծնողների կամ օրինական խնամակալների տեղեկացված համաձայնությամբ.
- այդ անձինք և նրանց ծնողները կամ օրինական խնամակալները լիարժեք կերպով տեղեկացվեն զինվորական ծառայության շրջանակներում կատարվող պարտականությունների մասին.
- նախքան զինվորական ծառայության ընդունվելը այդ անձինք իրենց տարիքի մասին ներկայացնեն վստահելի ապացույցներ:

80. Զինվորական ծառայության մեջ գտնվող՝ մինչև 18 տարեկան անձինք պետք է իրավունք ունենան ստանալու իրենց բարօրությունն ապահովող անհրաժեշտ պաշտպանություն և խնամք և կարողանան բարձրաձայնել իրենց բարեկեցության, այդ թվում՝ իրենց աշխատանքային կամ զինվորական ծառայության պայմանների մասին:

81. Զինված ուժերում ծառայող և 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անձ պետք է իրավունք ունենա կանոնավոր կերպով անձնական հարաբերություններ և անմիջական շփումներ պահպանել իր երկու ծնողների կամ օրինական նսամական(ներ)ի հետ:

82. Անդամ պետությունները պետք է ձեռնարկեն բոլոր հնարավոր միջոցները՝ ապահովելու, որ 18 տարին չլրացած զինծառայողները չմասնակցեն մարտական գործողություններին:

ԻԱ

Զինծառայողները պետք է անցնեն վերապատրաստման դասընթացներ մարդու իրավունքների և մարդասիրական իրավունքի թեմաներով

83. Զինծառայողները պետք է անցնեն վերապատրաստում մարդու իրավունքների, այդ թվում՝ իրենց իրավունքների վերաբերյալ իրազեկության մակարդակը բարձրացնելու նպատակով:

84. Վերապատրաստման ընթացքում զինծառայողները պետք է տեղեկացվեն, որ պարտավոր են առարկել ակնհայտ անօրինական այնպիսի գործողություններ կատարելուն մղող հրամաններին, որոնք հավասարվում են ցեղասպանության, պատերազմական հանցագործության, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործության կամ խոշտանգման:

ԻԲ

Ձինծառայողներն իրենց իրավունքները պաշտպանելու համար պետք է ունենան անկախ մարմիններին բողոք ներկայացնելու հնարավորություն

85. Այն զինծառայողների համար, ովքեր պնդում են, որ շարունակական հետապնդումների կամ ճնշումների¹ զոհ են դարձել, պետք է հասանելի լինի հրամանատարական շղթայից անկախ բողոք ներկայացնելու մեխանիզմը:

¹ Սույն փաստաթղթում harassment և bullying եզրույթները թարգմանվել են, համապատասխանաբար, որպես «շարունակական հետապնդումներ» և «շարունակական ճնշումներ»¹ հասկացությունների իմաստը հնարավորինս համակողմանի արտահայտելու համար:

Բացատրական հուշագիր²

*Հանձնարարական թիվ CM/Rec (2010) 4
զինծառայողների իրավունքների վերաբերյալ*

I. Ներածություն

Սույն հանձնարարականի ելակետային դրույթը հաստատում է, որ զինված ուժերի շարքերը համալրելիս զինծառայողները չեն զրկվում իրենց իրավունքներից ու հիմնարար ազատություններից: Թեև զինվորական պարտականությունների և կյանքի առանձնահատուկ բնույթը կարող է արդարացնել մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների իրացման որոշակի սահմանափակումները, ինչը ընդունելի է քաղաքացիական անձանց դեպքում, զինծառայողների, ինչպեսև ցանկացած այլ անձանց իրավունքներն ու ազատությունները պետք է հարգվեն և պաշտպանվեն: Սույն հանձնարարականի նպատակն է անդամ պետություններին տրամադրել հատուկ ուղեցույց այն մասին, թե ինչպես կարելի է ավելի լավ ապահովել, որ զինված ուժերում ծառայող անհատները առավելագույնս օգտվեն իրենց իրավունքներից և հիմնարար ազատություններից:

Սույն հանձնարարականի հիմքերը Խորհրդարանական վեհաժողովի կողմից զինված ուժերի և դրա անձնակազմի, այդ թվում՝ ժամկետային զինծառայողների իրավունքների վերաբերյալ ընդունված տարբեր տեքստերում են: Այն Վեհաժողովի կողմից 2006թ. ապրիլի 11-ին ընդունված «Զինծառայողների

² Մշակվել է Քարտուղարության կողմից՝ Մարդու իրավունքների զարգացման հարցերով փորձագետների կոմիտեի՝ Զինծառայողների իրավունքների հարցերով խմբի նախագահի հետ համագործակցությամբ (DH-DEV-FA):

իրավունքների մասին» վերտառությամբ թիվ 1742 (2006թ.) հանձնարարականի անմիջական արձագանքն է: Այս հանձնարարականում Վեհաժողովն ընդգծում է մի շարք առանձին հարցեր, որոնք հատուկ ուշադրություն են պահանջում, այդ թվում՝ վատ վերաբերմունքի դեպքերը, ինչպիսիք են շարունակական ճնշումները և ձեռնադրման դաժան արարողությունները և միավորումներ կազմելու ազատության ու ընտրական իրավունքների սահմանափակումները, միևնույն ժամանակ այն Նախարարների կոմիտեին խորհուրդ է տալիս ընդունել հանձնարարական՝ ուղղված գինձառայողների իրավունքների և հիմնարար ազատությունների նկատմամբ հարգանքը երաշխավորելուն:

Նախարարների կոմիտեի խնդրանքով Մարդու իրավունքների հանձնախումբն (CDDH/ՄԻՀ) իր՝ 2006թ. հոկտեմբերին տեղի ունեցած նիստում ուսումնասիրել է Վեհաժողովի հանձնարարականը և կարծիք հայտնել, որ Վեհաժողովի կողմից առաջարկվող ընդհանուր գծերով հանձնարարական մշակելն իրագործելի է: ՄԻՀ-ն ընդգծել է թեմայի կարևորությունը և, գիտակցելով դրա բարդությունը, միևնույն ժամանակ պատրաստականություն է հայտնել ուսումնասիրել այն: Իր 984-րդ հանդիպման (17 հունվարի, 2007թ.) ժամանակ Նախարարների կոմիտեն ՄԻՀ-ին է ներկայացրել հանձնարարական մշակելու վերաբերյալ ժամանակավոր տեխնիկական առաջադրանք:

ՄԻՀ-ը Մարդու իրավունքների զարգացման հարցերով փորձագետների կոմիտեի (DH-DEV/ՄԻՀՀՓԿ) ներքո ստեղծեց աշխատանքային խումբ: Հանձնարարականը նախագծելու նպատակով ՄԻՀՀՓԿ-ի Զինձառայողների իրավունքների խումբը (DH-DEV-FA/ՄԻՀՀՓԿ-ՀՈԻ) հանդիպել է չորս անգամ: Խումբը որոշեց, որ ի լրումն Հանձնարարականի՝ անհրաժեշտ է մշակել նաև հավելված, որը պետք է ներառի գոյություն ունեցող միջազգային իրավական փաստաթղթերի հիման վրա ձևավորված սկզբունքները՝ մասնավորապես շեշտը դնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի լույսի ներքո

Անրդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված համապատասխան նախադեպային իրավունքի վրա, ինչպես նաև Եվրոպական սոցիալական խարտիայի՝ հաշվի առնելով համապատասխան դատական նախադեպերը և Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի համապատասխան նախադեպային իրավունքը: Իր 69-րդ հանդիպման ժամանակ (24-27 նոյեմբերի, 2009թ.) ՄԻՀ-ը առաջարկվող հանձնարարականի տեքստը հաստատեց և այն փոխանցեց Նախարարների կոմիտեին, որը հանձնարարականն ընդունեց 2010թ. փետրվարի 24-ին:

II. Մեկնաբանություններ

Ընդհանուր նկատառումներ

Հանձնարարականն անդամ պետությունների կառավարություններին առաջարկում է ապահովել, որ զինծառայողների վերաբերյալ ազգային օրենսդրությունը և պրակտիկան համապատասխանեցվեն դրա հավելվածում շարադրված սկզբունքներին: Այդ սկզբունքները գլխավորապես հիմնված են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի և Սոցիալական իրավունքների եվրոպական խարտիայի³ (այդ թվում նաև Վերանայված խարտիայի) վրա, սակայն պարունակում են հղումներ, ի թիվս այլոց, նաև Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրին, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների միջազգային դաշնագրին և Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիային: Անդամ պետությունները իրավաբանորեն պարտավորված են սոսկ այնքանով, որքանով նրանք վավերացրել են այդ փաստաթղթերը, որոնցից այդ սկզբունքները բխում են: Սակայն ողջունվում է նրանց կողմից հանձնարարականում տեղ գտած բոլոր սկզբունքների նկատմամբ հարգանքը, որը նպատակ է հետապնդում բարելավել զինծառայողների իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը:

³ Եվրոպական սոցիալական խարտիան (վերանայված) վավերացրել են հետևյալ պետությունները՝ Ալբանիա, Անդորրա, Հայաստան, Ադրբեջան, Բելգիա, Բոսնիա և Հերցեգովինա, Բուլղարիա, Կիպրոս, Էստոնիա, Ֆինլանդիա, Ֆրանսիա, Վրաստան, Իռլանդիա, Իտալիա, Լիտվա, Մալթա, Մոլդովա, Նիդերլանդներ, Նորվեգիա, Պորտուգալիա, Ռումինիա, Ռուսաստանի Դաշնություն (ուժի մեջ է մտել 2009թ. դեկտեմբերի 1-ին), Սերբիա, Սլովենիա, Շվեդիա, Թուրքիա և Ուկրաինա:

Հետևյալ պետությունները վավերացրել են Եվրոպական սոցիալական խարտիան (1961), սակայն չեն վավերացրել Վերանայված խարտիան՝ Ավստրիա, Խորվաթիա, Չեխիա, Դանիա, Գերմանիա, Հունաստան, Իսլանդիա, Լատվիա, Լյուքսեմբուրգ, Լեհաստան, Սլովակիա, «Մակեդոնիայի Նախկին Հարավսլավական Հանրապետություն», Միացյալ Թագավորություն:

Կառավարություններին առաջարկվում է նաև համապատասխան միջոցներով և գործողություններով ապահովել զինծառայողների շրջանում Հանձնարարականի լայն տարածումը՝ վերջիններիս իրենց իրավունքների ու ազատությունների վերաբերյալ իրազեկելու նպատակով: Այդ նպատակով նրանց համար կազմակերպվող վերապատրաստման դասընթացը նույնպես պետք է ապահովի նրանց իրավունքների մասին իրազեկության մակարդակի բարձրացում: Տեղակատվության այդպիսի տարածման և դրա վերաբերյալ ուսուցման նպատակով առաջարկվում է հանձնարարականը և դրա սկզբունքները, բացի Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական լեզուներից, թարգմանել նաև այլ լեզուներով:

Ինչ վերաբերում է հանձնարարականի իրագործմանը հետամուտ լինելուն, ապա անդամ պետությունների կառավարություններին առաջարկվում է Նախարարների կոմիտեի շրջանակներում ուսումնասիրել ընթացքը այն ընդունելուց երկու տարի անց:

«Հինձառայող» եզրույթի սահմանումը

Եզրույթի օգտագործումը հեշտացնելու նպատակով բացատրական հուշագրում «զինձառայող» եզրույթն օգտագործվում է որպես «զինված ուժերի անձնակազմի անդամ» արտահայտության հոմանիշ: Ընդհանուր առմամբ և առանց ներպետական օրենքով սահմանված այլ հատուկ կատեգորիաների նկատմամբ կանխակալ վերաբերմունքի՝ զինձառայողների հարաբերությունները զինված ուժերի հետ տարբերվում են ըստ նրանց՝ պրոֆեսիոնալ (այլ կերպ նաև՝ կամավոր), զորակոչիկ (պարտադիր ժամկետային զինձառայող) կամ պահեստազորային զինձառայող լինելու հանգամանքի:

Անձնակազմի պրոֆեսիոնալ անդամները նրանք են, ովքեր կամավոր կերպով են միանում զինված ուժերին՝ ընտրելով զինվորական մասնագիտությունը: Նրանք միանում են սեփական կամքով՝ որոշակի կամ անորոշ ժամկետով: Այս

հարաբերությունների բնույթը նման է գործատուի և աշխատողի հարաբերություններին, թեև կան որոշակի առանձնահատկություններ, որոնք հիմնականում կապված են զինվորական կարգապահության, աստիճանակարգության և արդարադատության հետ:

Մի շարք երկրներ ունեն ռազմական պահեստազորային ուժեր՝ կազմված պահեստազորայիններից: Պահեստազորայինները կարող անցնել զինծառայության սեփական կամքով կամ ըստ պարտականության: Որոշ դեպքերում նրանք համարվում են քաղաքացիական բնակչություն, իսկ մյուս դեպքերում ասոցացվում են զինված ուժերի անձնակազմի հետ, երբ կանչվում են վարժանքի կամ մոբիլիզացվում ռազմական գործողությունների համար: Չինված ուժերում ծառայություն անցնելու ընթացքում, այսինքն՝ պարտադիր կանոնավոր վարժանքի ժամանակահատվածում, պահեստազորայինները, ինչպես զինված ուժերի ցանկացած այլ անդամ, պետք է օգտվեն իրենց իրավունքներից:

Հակառակ սրան՝ ժամկետային զինծառայողներն իրենց երկրի զինված ուժերի կազմում ծառայության են անցնում ոչ թե սեփական ընտրությամբ, այլ պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչվելու արդյունքում: Չինակոչիկների հարաբերությունները զինված ուժերի ղեկավարության հետ, ըստ էության, ժամանակավոր են և տևում են ճիշտ այնքան, որքան իրենց զինվորական ծառայության տևողությունն է:

Բոլոր երեք կատեգորիաների դեպքում ընդհանուր է այն, որ նրանց համար զինվորական կարգապահության և աստիճանակարգության պահպանումը պարտադիր է մինչև զինված ուժերում ծառայության ավարտը:

Կախված զինված ուժերում տարաբնույթ հարաբերություններից՝ զինծառայողների հատուկ կարգավիճակը երբեմն կարող է ազդել մարդու իրավունքների իրացման վրա:

Իսկապես, որոշ իրավունքների խախտման ավելի մեծ ռիսկ կա, քան մյուսների՝ կախված, օրինակ, այն բանից, թե արդյոք անձը պարտադիր ժամկետային (զորակոչիկ), թե՛ կամավոր զինծառայող է:

Այս հանձնարարականը վերաբերում է զինծառայողների իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանությանը՝ զինված ուժերում նրանց աշխատանքի և ծառայողական կյանքի համատեքստում: Աշխատանքին և ծառայողական կյանքին հղում է կատարվում՝ ելնելով զինվորական կյանքի առանձնահատկություններից, որոնց համաձայն՝ զինծառայողները պարտավոր են անընդհատ, այսինքն՝ աշխատանքային ժամերին և դրանից դուրս, պահպանել զինվորական կարգապահությունը: Հանձնարարականը վերաբերում է զինծառայողների բնականոն կյանքին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե նրանք ծառայության մեջ են իրենց երկրի տարածքում, թե՛, որքանով դա հնարավոր է, այդ պետության տարածքից դուրս (օրինակ՝ արտակարգ իրավիճակների ժամանակ քաղաքացիական բնակչությանը օգնություն ցուցաբերելիս կամ խաղաղապահ առաքելություն իրականացնելիս), պայմանով, որ պետությունն այս համակարգի նկատմամբ գործադրի բավարար կառավարում և վերահսկողություն: Օրինակ՝ իր զինծառայողներին չխոշտանգելու, զինվորական կարգապահության հետ կապված կամ իր զինծառայողների աշխատավարձ, սնունդ ստանալն ապահովելու պետության պարտավորությունները և այլն պետք է կատարվեն՝ անկախ այն հանգամանքից, թե որտեղ է անցնում ծառայությունը:

Հանձնարարականում տեղ գտած սկզբունքներում ուշադրությունը սևեռվում է զինծառայողների աշխատանքի և ծառայողական կյանքի վրա: Սակայն հայտնի փաստ է, որ զինված հակամարտության ժամանակ միջազգային մարդասիրական իրավունքը և մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը միմյանց լրացնում են: Ուստի անդամ պետությունները պետք է

հանձնարարականով սահմանված սկզբունքները հնարավորինս կիրառեն իրենց զինված ուժերում՝ բոլոր հանգամանքներում, այդ թվում նաև զինված հակամարտությունների ժամանակ:

«Բավարար իրավազորություն և վերահսկողություն» արտահայտությունը նշանակում է, որ պահանջվում է, որ զինծառայողները գտնվեն պետության իրավազորության ներքո՝ համաձայն Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի և դատարանի նախադեպային իրավունքի⁴: Սակայն այս առումով անհրաժեշտ է նշել, որ պետության իրավասության վերաբերյալ դատարանի համապատասխան նախադեպային իրավունքը հիմնականում վերաբերում է զինծառայողների կողմից քաղաքացիական անձանց դեմ ուղղված գործողություններին, այլ ոչ թե զինվորական ղեկավար կազմի կողմից զինծառայողների կամ զինված ուժերի անձնակազմի անդամների կողմից իրենց ծառայակիցների դեմ ուղղված գործողություններին: Հանձնարարականի շրջանակն ընդհակառակը՝ սահմանափակվում է զինված ուժերի անձնակազմի իրավունքների և հիմնարար ազատությունների ներքին ասպեկտներով: Այն չպետք է ներառի արտաքին կողմերը, ինչը պետք է հասկանալ որպես իրենց գործողությունների կատարման ժամանակ զինված ուժերի անձնակազմի անդամների կողմից, օրինակ, քաղաքացիական անձանց իրավունքների նկատմամբ հարգանք: Նույն սկզբունքը կիրառվել է ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ/ԶՈՒԺՎ կողմից հրապարակված «Զինված ուժերի անձնակազմի իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին ձեռնարկում»⁵:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, Լոիզիդու ընդդեմ Թուրքիայի (Loizidou v. Turkey), վճիռ՝ 18 դեկտեմբերի 1996թ., և Կիպրոսն ընդդեմ Թուրքիայի (Cyprus v. Turkey), վճիռ՝ 10 մայիսի, 2001թ., Բանկովիչը և այլք ընդդեմ Բելգիայի և 16 այլ անդամ պետությունների (Banković and Others v. Belgium and 16 other states), որոշում՝ 12 դեկտեմբերի 2001թ., Իսան և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (Issa and Others v. Turkey), որոշում՝ 16 նոյեմբերի 2004թ., Մարկովիչը և այլք ընդդեմ Իտալիայի (Markovic and others v. Italy), վճիռ՝ 14 դեկտեմբերի 2006թ., Բեհրամյան ընդդեմ Ֆրանսիայի, Գերմանիայի և Նորվեգիայի (Behrami v. France and Saramti v. France, Germany and Norway), որոշում՝ 2 մայիսի 2007թ., Փադը և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (Pad and Others v. Turkey), որոշում՝ 28 հունիսի 2007թ.:

⁵ Տե՛ս Ձեռնարկի 18-րդ էջը:

Ընդհանուր սկզբունքներ

Զինված ուժերի անձնակազմի բոլոր անդամները, ինչպես սահմանված է վերևում և անկախ իրենց կարգավիճակից, օգտվում են քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներից՝ երաշխավորված Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետ՝ Կոնվենցիա), այդ թվում նաև՝ դրա լրացուցիչ արձանագրություններով, ինչպես նաև Եվրոպական սոցիալական խարտիայով սահմանված սոցիալական և տնտեսական իրավունքներից (այսուհետ՝ Խարտիա կամ, անհրաժեշտության դեպքում, Վերանայված խարտիա) և մարդու իրավունքների այլ համապատասխան փաստաթղթերով ճանաչված իրավունքներից (օրինակ՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագիրը): Ինչպես արդեն նշվել է, սույն հանձնարարականը չի փոխում անդամ երկրների պարտավորությունների աստիճանը՝ կախված այն բանից, թե այդ փաստաթղթերից որոնք են վերջիններս վավերացրել:

Զինվորական կյանքի առանձնահատկությունները կարող են որոշակի չափով ազդել զինծառայողների կողմից մարդու այս իրավունքներից օգտվելու վրա: Զինված ուժերում ծառայության հիմնական առանձնահատկություններից մեկը, որը ծառայությունն առանձնացնում է զբաղվածության մյուս տեսակներից, այն է, որ դրա հիմքում զինվորական կարգապահությունն է: Զինվորական կարգապահության գլխավոր նպատակը զինված ուժերի գործառնական արդյունավետության ապահովումն է: Այն բնութագրվում է վարքագծի կանոններին, զինվորական կանոնակարգերին և վերադասի հրամաններին հետևելու անհրաժեշտությամբ: Հետևաբար զինվորական կարգապահությունը նպատակ է հետապնդում համակարգել զինծառայողի վարքագիծը և գործողությունները և զինվորական անձնակազմի անդամների միջև հաստատել հարաբերությունների մի կառուցակարգ, որը կապահովի կարգուկանոն:

Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածը նախատեսում է պայմանագրի կողմ հանդիսացող պետությունների կողմից որոշ բացառիկ հանգամանքներում Կոնվենցիայի ներքո ստանձնած իրենց պարտավորություններից շեղման իրավունք: Համատեքստը, որի ժամանակ այս դրույթը կարող է վկայակոչվել, այսինքն՝ պատերազմը և ազգային կյանքին սպառնացող արտակարգ դրությունը, այն հատկապես կարևոր են դարձնում զինված ուժերի համար: Սակայն պետք է նշել, որ որևէ շեղում երբևէ հնարավոր չէ հետևյալ հոդվածներով սահմանված իրավունքների լիարժեք ապահովումից. խոշտանգումների արգելք (Կոնվենցիայի 3-րդ հոդված), ստրկության և կախյալ վիճակի արգելք (4-րդ հոդված (1)), այն սկզբունքը, որ պատիժ չի կարող նշանակվել առանց դրա՝ օրենքով սահմանված լինելու (7-րդ հոդված), և նույն հանցանքի համար կրկնակի չդատապարտվելու կամ չպատժվելու իրավունք (թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդված)⁶: Սա, իհարկե, կիրառելի է նաև զինձառայողների նկատմամբ: Կյանքի իրավունքից շեղում չի կարող լինել (Կոնվենցիայի 2-րդ հոդված)՝ բացառությամբ, երբ մահը օրինական պատերազմական գործողությունների հետևանք է: Բացի թվարկվածներից՝ այլ միջազգային պայմանագրերով այլ իրավունքներից շեղումների արգելք ևս սահմանված է, այդ թվում, օրինակ, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրով, որը կիրառելի է Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների համար:

Առաջին հերթին պետությունները պետք է որոշեն, թե արդյոք ազգի կյանքի համար կամ «հանրային արտակարգ դրության» սպառնալիք՝ 15-րդ հոդվածի իմաստով, և եթե

⁶ Թիվ 7 արձանագրությունը վավերացրել են Ալբանիան, Անդորրան, Հայաստանը, Ավստրիան, Ադրբեջանը, Բոսնիա և Հերցեգովինան, Բուլղարիան, Խորվաթիան, Կիպրոսը, Չեխիայի Հանրապետությունը, Դանիան, Էստոնիան, Ֆինլանդիան, Ֆրանսիան, Վրաստանը, Հունաստանը, Հունգարիան, Իսլանդիան, Իռլանդիան, Իտալիան, Լատվիան, Լիխտենշտեյնը, Լիտվան, Լյուքսեմբուրգը, Մալթան, Մոլդովան, Մոնակոն, Մոնտենեգրոն, Նորվեգիան, Լեհաստանը, Պորտուգալիան, Ռումինիան, Ռուսաստանը, Սան Մարինոն, Սերբիան, Սլովակիան, Սլովենիան, Շվեդիան, Շվեյցարիան, Մակեդոնիայի Նախկին Հարավսլավական Հանրապետությունը, Ուկրաինան:

այդպես է, ապա այդ արտակարգ իրավիճակը հաղթահարելը փորձելիս որքան հեռու է անհրաժեշտ գնալ: Պահի հրատապ կարիքներին անմիջականորեն և շարունակաբար առնչվելու շնորհիվ ազգային իշխանությունները սկզբունքորեն ավելի լավ դիրքում են, քան միջազգային դատավորը՝ այդպիսի արտակարգ իրավիճակի գոյության և անհրաժեշտ շեղումների շրջանակի ու բնույթի վերաբերյալ որոշում կայացնելու համար: 15-րդ հոդվածի առաջին պարբերությունն (1) այս հարցում իշխանություններին հայեցողության լայն շրջանակ է տալիս: Այնուամենայնիվ, այս առումով պետություններն անսահմանափակ լիազորություններ չունեն: Դատարանն իրավասու է վճռելու, թե արդյոք պետություններն անցել են բացառապես «արտակարգ դրության լրջությամբ պահանջվող չափը»: Այդպիսով, ներպետական հայեցողության շրջանակն ուղեկցվում է դատարանի վերահսկողությամբ⁷: Նմանապես, Վերանայված խարտիայի հոդված Զ-ն (F) նախատեսում է, որ պատերազմի կամ այլ արտակարգ դրության ժամանակ ազգի կյանքին սպառնացող ցանկացած վտանգի դեպքում մասնակից պետությունը կարող է ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ շեղվելով Խարտիայի ներքո ստանձնած իր պարտավորություններից՝ բացառապես «արտակարգ դրության լրջությամբ պահանջվող չափով»:

Հաշվի առնելով, որ սույն հանձնարարականի նպատակը անդամ պետություններին ուղեցույց տրամադրելն է առ այն, թե ինչպես պետք է ապահովել մարդու իրավունքների նկատմամբ հարգանքը, հետևյալ սկզբունքները մշակվել են ոչ միայն Դատարանի և Սոցիալական իրավունքների Եվրոպայի կոմիտեի նախադեպային իրավունքի լույսի ներքո, այլև նպատակ հետապնդելով, մասնավորապես, լուծել զինծառայողների համար գործնական նշանակություն ունեցող այնպիսի խնդիրներ, որոնց, հնարավոր է, նախադեպային իրավունքի շրջանակում դեռևս չեն անդրադարձել:

⁷ Իռլանդիան ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Ireland v. the United Kingdom), վճիռ՝ 18 հունվարի 1978թ.:

Ա

Զինծառայողներն ունեն կյանքի իրավունք

Թեև որոշ վտանգավոր գործողությունների ժամանակ զինծառայողների կյանքը ենթարկված է մահվան որոշակի ռիսկի, նրանք չպետք է դրվեն այնպիսի իրավիճակներում, որոնց ժամանակ, առանց հստակ և իրավաչափ ռազմական նպատակի, նրանց կյանքը ենթարկվում է ռիսկի, և որոնցից հնարավոր էր խուսափել: Ուստի զինվորական ղեկավարությունը պարտավոր է ողջամիտ միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու, որ զինվորական վարժանքը, մարտական գործողությունների պլանավորումը և օգտագործվող սարքավորումները զինծառայողների կյանքը անտեղի վտանգի չենթարկեն: Ողջամիտ միջոցներ պետք է ձեռնարկել ապահովելու համար զինծառայողներին առողջապահական ծառայությունների պատշաճ հասանելիությունը այն դեպքերում, երբ նրանց կյանքը վտանգի տակ է: Այդ զինծառայողների կողմից դիմակայվող վտանգի աստիճանը և զինվորական ղեկավար կազմի համար դրանք չեզոքացնելուն ուղղված միջոցների հասանելիությունը, անշուշտ, այն տարրերն են, որոնք պետք է հաշվի առնել, երբ այդ միջոցառումները ձեռնարկվում են:

Ավելին՝ 2-րդ հոդվածը, որոշ հստակ սահմանված հանգամանքներում, պետությունների համար նախատեսում է պոզիտիվ պարտավորություն՝ ձեռնարկելու գործնական կանխարգելիչ միջոցառումներ՝ ուղղված անհատին այլ անձանցից կամ, որոշ առանձին հանգամանքներում, սեփական անձից պաշտպանելուն: Դատարանը վերահաստատել է այս ընդհանուր սկզբունքը ռազմական համատեքստում⁸: Որպես իրենց ընդհանուր պարտավորության մաս՝ պետությունները պետք է ապահովեն համապատասխան կարգավորումների ընդունումը՝ պաշտպանելու համար այն զինծառայողներին, ովքեր կարող են ենթարկվել զինվորական կյանքին բնորոշ ռիսկերի: Դատարանը սա արդեն ճա-

⁸ Ատաման ընդդեմ Թուրքիայի (Ataman v. Turkey), վճիռ՝ 27 ապրիլի 2006թ., պարբ. 54, տես նաև՝ Կիլին ընդդեմ Թուրքիայի (Kilinc and Others v. Turkey), վճիռ՝ 7 հունիսի 2005թ., պարբ. 40:

նաչել է պարտադիր ժամկետային ծառայողների առնչությամբ, որոնց դեպքում սա առանձնահատուկ կարևորություն ունի՝ հաշվի առնելով զինվորական ծառայության պարտադիր բնույթը: Ուստի Ատամանի գործով Դատարանը վճռել է, որ իշխանությունները պարտավոր են հատուկ ջանասիրություն դրսևորել՝ կապված հոգեկան խանգարում ունեցող զինվորի մասին հոգ տանելու հետ:

Այն դեպքում, երբ ենթադրություն կա, որ զինվորական ղեկավարությունն անհատի, այդ թվում՝ զինծառայողների կյանքի պաշտպանության նկատմամբ ունեցած իրենց պարտականությունները պատշաճորեն չի կատարել, անհրաժեշտ է հաստատել, թե արդյոք իշխանությունները գիտե՞ին կամ պետք է իմանային, թե՞ արդյոք եղել է անհատի կյանքին սպառնացող իրական և անմիջական վտանգ, և եթե այդպես է, ապա արդյոք իրենց իրավասության սահմաններում ձեռնարկել են անհրաժեշտ բոլոր քայլերը՝ նրա կյանքը պահպանելու համար⁹: Կիլինչի գործով, որի դեպքում պարտադիր ժամկետային զինծառայողն ինքնասպան էր եղել, Դատարանը համարել է, որ իշխանությունները չէին կարող ժխտել, որ տեղյակ էին նրա լուրջ հոգեբանական խնդիրներ ունենալու մասին, և նկատել է, որ նման իրավիճակները կարգավորող զինվորական կանոններ գոյություն չունեին: Այսպիսով, Դատարանը եզրակացրել է, որ իշխանությունները ձախողվել են նրան պաշտպանելու իրենց պարտականության կատարման հարցում, հետևաբար արձանագրվել է 2-րդ հոդվածի խախտում: Դատարանը համարել է նաև, որ պետությունը պատասխանատու է զինծառայողի ինքնասպանության համար, քանի որ վերջինս չէր ստացել անհրաժեշտ հոգեբուժական օգնություն, և նրա հոգեկան առողջության վիճակը հաշվի չէր առնվել այն ժամանակ, երբ վերջինս ուղարկվել էր զինվորական ծառայության, և նրան վստահվել էր ատրճանակ, որը նա հետագայում օգտագործել էր սեփական կյանքին վերջ դնելու համար¹⁰:

⁹ Օսմանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Osman v. United Kingdom), վճիռ՝ 28 հոկտեմբերի 1998թ., պարբ. 115:

¹⁰ Կիլինչը և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (Kilinç and Others v. Turkey), վճիռ՝ 7 հունիսի 2005թ.:

Մյուս կողմից, սակայն, այն դեպքում, երբ իշխանություններին ռիսկի մասին չէր կարող հայտնի լինել, պատասխանատվություն չի կարող սահմանվել: Յակուզի գործով, որի դեպքում զինվորը սպանվել էր նույն կոչումն ունեցող մեկ այլ զինվորի կողմից՝ անձնական դրդապատճառներով, իշխանությունները չէին ճանաչվել նրա մահվան համար պատասխանատու, քանի որ հանգամանքերը չէին վկայում, որ նրանք գիտեին, ոչ էլ կարող էին միջոցներ ձեռնարկել իմանալու համար զոհի կյանքին սպառնացող իրական և անմիջական վտանգի մասին¹¹:

Կյանքի իրավունքի պաշտպանությունից բխում է և դրա հետ սերտորեն փոխկապակցված է անձի մահվան գործով արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականությունը, որպեսզի դատարանը պարզի անձի մահվան հանգեցրած հանգամանքները: Քննությունն արդյունավետ համարելու համար անհրաժեշտ է բավարարել չորս պահանջ.

- Գործի քննությունը պետք է լինի անկախ, մասնավորապես, երբ կան կասկածներ առ այն, թե ինչպես է անհատը մահացել: Սալգինի գործով¹², որի դեպքում մահացածը պարտադիր ժամկետային զինծառայող էր, որի մահը վրա էր հասել զինվորական ծառայությունն իրականացնելու ժամանակ, Դատարանը համարեց, որ կյանքի իրավունքի դատավարական պաշտպանությունը պետք է ներառի անկախ քննություն իրականացնելու որոշակի հնարավորություն, որի նպատակն է պարզել, թե ինչ հանգամանքներում է մահը վրա հասել, և այսպիսի դեպքերում¹³ հաստատել, թե ով պետք է պատասխանատվություն կրի: Քննություն իրականացնելու համար պատասխանատու անձինք պետք է լինեն իրադարձություններում ներգրավված անձանցից անկախ¹⁴:

¹¹ Յակուզն ընդդեմ Թուրքիայի (Yakuz v. Turkey), որոշում՝ 25 մայիսի 2000թ.:

¹² Սալգինն ընդդեմ Թուրքիայի (Salgin v. Turkey), վճիռ՝ 20 մայիսի 2007թ.:

¹³ Տես նույն տեղում, պարբ. 86:

¹⁴ ՄըքՔերն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի, վճիռ՝ 4 մայիսի 2001թ., պարբ. 112:

- Պետության պարտավորության մասն է արդյունավետ պաշտպանության համար օրենսդրական և վարչական կառուցակարգ ապահովելը, որը ներառում է ապացույցներ հավաքելու համար պատշաճ ընթացակարգերը՝ պատասխանատվության կարգապահական կամ քրեական բնույթը պարզելու համար, օրինակ՝ տարբեր մակարդակների հրամանատարների մասով¹⁵:
- Բացի դրանից՝ առկա է անհապաղ և ողջամտորեն արագ քննություն կատարելու պահանջ, մասնավորապես, երբ քննությունը վերաբերում է զինծառայողների կողմից ուժի գործադրման հետևանքով առաջացած մահվանը¹⁶: «Անհապաղ» նշանակում է, որ գործի քննությունը պետք է սկսել մահվան վրա հասնելուց հետո հնարավորինս շուտ, և «ողջամիտ ժամկետում» եզրույթը ենթադրում է, որ քննությունը չպետք է անհարկի ձգձգվի: Այն դեպքերում, երբ մահը վրա է հասել ուժի կիրառման հետևանքով, Դատարանը համարել է, որ քննություն իրականացնող մարմինների կողմից անհապաղ քննություն իրականացնելն էական է՝ վերջիններին՝ օրենքի գերակայության սկզբունքներին հավատարիմ լինելու առումով հանրության վստահությունը պահպանելու, ինչպես նաև անօրինական արարքների շուրջ գաղտնի համաձայնության գալու կամ դրանց նկատմամբ հանդուրժողականության ցանկացած դրսևորում կանխելու համար¹⁷:
- Բացի դրանից՝ պետք է առկա լինի քննության կամ դրա արդյունքների նկատմամբ հանրության հսկողության բավարար տարրը՝ ապահովելու համար քննության

¹⁵ Կիլինջը և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (Kilinc and Others v. Turkey), մեջբերված վերևում, պարբ. 41:

¹⁶ Տեն, օրինակ, Հյու Ջորդանն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (Hugh Jordan v. UK), վճիռ՝ օգոստոսի 4, 2001թ.:

¹⁷ Քելլին և այլք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (Kelly and Others v. UK), վճիռ՝ 4 մայիսի 2001թ., պարբ. 97:

հաշվետվողականությունն ինչպես գործնականում, այնպես էլ՝ տեսականորեն: Հանրության հսկողության չափը այս կամ այն գործով կարող է տարբեր լինել, բայց նվազագույն պահանջն այն է, որ տուժողի իրավահաջորդը պետք է լինի դատավարության գործընթացում այն աստիճանի ներգրավված, որն անհրաժեշտ է իր օրինական շահերի պաշտպանությունը երաշխավորելու համար¹⁸: Իսկապես, Սալզինի գործով Դատարանը համարել է, որ զոհվածի հոր՝ քննությանը մասնակցելու հնարավորության բացառումը նպաստել է դրա անարդյունավետ լինելուն:

Գործի քննությունը պետք է լինի նաև մանրակրկիտ: Դատարանի մեկնաբանության համաձայն՝ սա նշանակում է, որ իշխանությունները մշտապես «պետք է լուրջ ջանքեր գործադրեն պարզելու համար, թե ինչ է տեղի ունեցել, և չպետք է ապավինեն հապճեպ կամ վատ հիմնավորված հետևություններին՝ գործի քննությունը դադարեցնելու համար կամ որպես հիմք իրենց որոշումների»¹⁹:

Չափազանց կարևոր է, որ անդամ պետությունները քայլեր ձեռնարկեն՝ խրախուսելու համար հենց զինծառայողների կողմից հաղորդումների ներկայացումը շարունակական ճնշումների և հետապնդումների ցանկացած արարքի վերաբերյալ, որոնք ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն հանգեցնում են այլ զինծառայողների մահվան կամ սպառնում են նրանց կյանքին: Այսպիսի վերաբերմունքի մասին հայտնող անձանց՝ ծառայակիցների կամ վերադասների ճնշումներից պաշտպանելու նպատակով հատկապես կարևոր է, որ անդամ պետությունները ապահովեն իրավական կամ վարչական կառուցակարգ,

¹⁸ Մրքթերն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի (McKerr v. UK), մեջբերված վերևում, պարբ. 115:

¹⁹ Չելիլոֆն ընդդեմ Հունաստանի (Zelilof v. Greece), վճիռ՝ 24 մայիսի 2007թ., պարբ. 56:

որի նպատակն է նրանց ցանկացած վրեժխնդրությունից պաշտպանելը՝ ձեռնարկելով համապատասխան միջոցներ ի շահ արդարադատության:

Դատարանը համարել է, որ, հաշվի առնելով այն փաստը, որ բոլոր անդամ պետությունները, բացառությամբ մեկի, որը պարտավորությունների կատարման հետաձգում է կիրառում, վավերացրել են Թիվ 6 արձանագրությունը, մահապատիժը խաղաղ պայմաններում արդեն դիտվում է որպես անընդունելի պատժատեսակ, որն այլևս թույլատրելի չէ՝ համաձայն 2-րդ հոդվածի: Ավելին՝ հաշվի առնելով Թիվ 13 արձանագրության վավերացումների մեծ, աճող թիվը՝ կարելի է ասել, որ անդամ պետությունների պրակտիկայում առկա է մահապատժի կիրառումը պատերազմական ժամանակ ևս վերացնելու հստակ միտում²⁰:

Բ

Ոչ մի զինձառայող չպետք է ենթարկվի խոշտանգման կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի

Խոշտանգումների, ինչպես նաև անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը բացարձակ է՝ ըստ Կոնվենցիայի (Հոդված 3): Պետությունները չեն կարող, որևէ պարագայում, դիմել նման վերաբերմունքի կամ հանդուրժել այն: Բացի դրանից՝ նրանք պետք է միջոցներ ձեռնարկեն զինձառայողներին զինված ուժերում նման վերաբերմունքից պաշտպանելու համար: Պետությունները պետք է ապահովեն,

²⁰ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 6 արձանագրությունը վավերացրել են բոլոր անդամ պետությունները՝ բացառությամբ Ռուսաստանի Դաշնության, որը կիրառում է պարտավորությունների կատարման հետաձգում: Թիվ 13 արձանագրությունը վավերացրել է 40 անդամ պետություն՝ բացառությամբ Հայաստանի, Իտալիայի, Լատվիայի, Լեհաստանի և Իսպանիայի, որոնք ստորագրել են այն, և Ադրբեջանի ու Ռուսաստանի Դաշնության, որոնք դեռևս չեն ստորագրել այն:

որ զինվորական ծառայությունն անցնի այնպիսի պայմաններում, որոնք համատեղելի են մարդկային արժանապատվության հետ, և որ զինվորական ուսուցման համար կիրառվող ընթացակարգերը և մեթոդները զինծառայողներին չենթարկեն այն աստիճանի տանջանքի կամ տառապանքի, որը գերազանցում է զինվորական կարգապահությանը բնորոշ դժվարության անխուսափելի մակարդակը, և որ, հաշվի առնելով նման ծառայության գործնական պահանջները, նրանց առողջությունը և բարեկեցությունը պատշաճորեն երաշխավորվեն՝ ի թիվս այլոց, ապահովելով նրանց անհրաժեշտ բժշկական օգնությունը²¹:

Շարունակական ճնշումները, ֆիզիկական բռնությունը, ձեռնադրման դաժան արարողությունները, շարունակական հետապնդումները, նվաստացումը և վատ վերաբերմունքի այլ դրսևորումները, ցավոք, շարունակում են տարածված երևույթ լինել որոշ զինված ուժերում:

Դաժան վերաբերմունքի դեպքերի մասին պարբերաբար հաղորդումներ են լինում, որոնք վերաբերում են հատկապես նորակոչիկներին՝ լինեն նրանք պարտադիր ժամկետային զինծառայողներ թե անձնակազմի պրոֆեսիոնալ անդամներ: Այլ հատկանիշներ, ինչպիսիք են սեռը, սեռական կողմնորոշումը, էթնիկ ծագումը կամ կրոնը, ավելի հավանական են դարձնում որոշ զորակոչիկների՝ այդ հիմքերով չարաշահման զոհ դառնալու հավանականությունը, ուստի նրանց նկատմամբ պահանջվում է հատուկ ուշադրություն: Այս ցավալի իրավիճակը պահանջում է գործուն քայլեր պետական մարմինների կողմից՝ այդպիսի ցանկացած վերաբերմունք բարոյապես դատապարտելու և դրա համար մեղավորներին արդարադատության առաջ կանգնեցնելու և պատժելու համար:

Ինչ վերաբերում է խոշտանգման, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ

²¹ Չեմբերն ընդդեմ Ռուսաստանի (Chamber v. Russia), վճիռ՝ 3 հուլիսի 2008 թ.:

պատժի սահմանմանը, Դատարանը համարում է, որ վատ վերաբերմունքը պետք է հասնի ծանրության նվազագույն աստիճանի, որպեսզի այն դիտարկվի Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի շրջանակներում: Այս աստիճանի գնահատումը հարաբերական է և կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից, ինչպես օրինակ՝ վիճարկվող վերաբերմունքի բնույթից և համատեքստից, դրա կատարման ձևից և մեթոդից, դրա տևողությունից, դրա ֆիզիկական և հոգեկան հետևանքներից և, որոշ դեպքերում, տուժողի սեռից, տարիքից և առողջական վիճակից²²: Ավելի կոնկրետ՝ Դատարանը սահմանել է խոշտանգման էական բաղադրիչ տարրերը, որոնք ներառում են հոգեկան կամ ֆիզիկական ուժգին ցավ կամ տառապանք պատճառելը, դիտավորյալ կամ միտումնավոր ցավ պատճառելը և որոշակի նպատակ հետապնդելը, ինչպես օրինակ՝ տեղեկատվության ձեռքբերումը, պատիժը կամ վախեցնելը: Այնպիսի գործողությունները, որոնք առաջացնում են անձի վախի, տառապանքի զգացումներ և թերարժեքության այնպիսի զգացում, որը կարող է ստորացնել կամ նվաստացնել նրան և, հնարավոր է, ճնշել նրա ֆիզիկական ու հոգեբանական դիմադրությունը, բավականաչափ լուրջ են՝ անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի հավասարվելու համար:

Ինչ վերաբերում է Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածին, Դատարանը համարել է, որ պետությունները պետք է նաև անկախ և արդյունավետ քննություն իրականացնեն այն դեպքերում, երբ նման դաժան վերաբերմունքի մասին ներկայացվում են հաղորդումներ: Քննությունը պետք է լինի արդար, անկողմնակալ և հրամանատարական շղթայից անկախ: Այդպիսի քննությունը պետք է լինի արագ և կարողանա հանգեցնել նման գործողությունների համար պատասխանատու անձանց հայտնաբերմանն ու համարժեք պատժին՝ անպատժելիությունից խուսափելու համար:

²² Իռլանդիան ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Ireland v. UK), վճիռ՝ 18 հունվարի 1978թ., պարբ. 162; Սոերինգն ընդդեմ ՄԹ-ի, (Soering v. UK), վճիռ՝ 7 հուլիսի 1989թ., պարբ. 100:

Երբ ձեռնադրման արարողությունների, շարունակական ճնշումների կամ հետապնդումների կիրառումը հավասարվում է Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտման, համապատասխան անձինք պետք է համարժեք պատասխանատվության ենթարկվեն և պատժվեն: Սույն հոդվածով սահմանված խախտումների հետևանքով տուժած անձինք պետք է ունենան իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցից օգտվելու հնարավորություն: Պնդումը, որ նման վերաբերմունքը եղել է, պետք է լինի «վիճարկելի», ինչը նշանակում է, որ ակնհայտ անհիմն պնդումները լիարժեք քննություն չպետք է պահանջեն: Ավելին՝ հաշվի առնելով, որ զինված ուժերում տեղի են ունենում կամ պարբերական բնույթ են կրում վերադասների կողմից շարունակական ճնշումներից, ձեռնադրման դաժան և նվաստացուցիչ արարողություններից, շարունակական հետապնդումներից բխող վատ վերաբերմունքի դեպքերը, չափազանց կարևոր է, որ անդամ պետությունները անհրաժեշտ գործնական քայլեր ձեռնարկեն նման անընդունելի վարքի վերաբերյալ հենց զինծառայողների կողմից հաղորդումներ ներկայացնելը խրախուսելու ուղղությամբ:

Այդպիսի վերաբերմունքի մասին հաղորդում ներկայացրած անձանց ծառայակիցների կամ վերադասների ճնշումներից պաշտպանելու նպատակով հատկապես կարևոր է, որ պետություններն ապահովեն իրավական կամ վարչական կառուցակարգ՝ ցանկացած հաշվեհարդար կանխելու համար: Զինված ուժերում տեղի ունեցող վատ վերաբերմունքի մասին հաղորդում ներկայացնելը նաև կարևոր է զինված ուժերում տեղի ունեցած նման վերաբերմունքի շուրջ և հատկապես դրա կապակցությամբ իրականացվող քննության առավել թափանցիկությունը խրախուսելու առումով:

Վատ վերաբերմունքը հաճախ տեղի է ունենում, երբ անձինք գրկված են ազատությունից, ինչի մասին է վկայում Դատարանի հարուստ նախադեպային իրավունքը: Ուստի պետությունները

պետք է կոնկրետ քայլեր ձեռնարկեն՝ ապահովելու համար, որ կալանավորված զինծառայողները չենթարկվեն 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքի: Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեն (ԽԿԿ) նույնպես մշակել է կալանավորման պայմանների վերաբերյալ չափանիշներ, որոնք չափազանց կարևոր են²³:

Գ

Զինծառայողները չպետք է շահագործվեն հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքի միջոցով

Կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերությունը սահմանում է. «Սույն հոդվածի նպատակների համար «պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք» հասկացությունը չի ներառում՝ ... բ. զինվորական բնույթի ցանկացած ծառայություն, իսկ այն երկրներում, որտեղ օրինական է ճանաչվում համոզմունքների հիման վրա զինվորական ծառայությունից հրաժարվելը՝ պարտադիր զինվորական ծառայության փոխարեն նախատեսված ծառայությունը»: Մարդու իրավունքների եվրոպական նախկին հանձնաժողովը սահմանել էր, որ ռազմական մարմինների կողմից չորս երիտասարդների՝ նախքան ժամկետը լրանալը ծառայությունից ազատարձակումը մերժելը, ովքեր բրիտանական նավատորմում 9 տարով ծառայության էին ընդունվել, երբ դեռ անչափահաս էին, չի հանգեցնում հարկադիր աշխատանքի», քանի որ վերջիններիս ծնողները տվել են նրանց՝ զինծառայության շարքերը համալրելու վերաբերյալ իրենց համաձայնությունը²⁴:

Կրոնական կամ այլ համոզմունքների պատճառով զինծառայությունից հրաժարվող անձանց համար նախատեսված

²³ <http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>

²⁴ W.-ն, X.-ը, Y.-ը և Z.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (W., X., Y. and Z. v. the United Kingdom), որոշում՝ 19 հուլիսի 1968թ.:

այլընտրանքային զինվորական ծառայության տևողության տարբերությունը, որը չի կարող օբյեկտիվորեն հիմնավորվել, կարող է հավասարվել Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը խախտող խտրականության²⁵: Ավելին՝ Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն սահմանել է, որ զինվորական ծառայության ժամկետը 18 ամսից ավելի գերազանցող քաղաքացիական այլընտրանքային ծառայությունը չափազանց երկար է և հավասարազոր է «իր ապրուստն ազատորեն ընտրված աշխատանքով վաստակելու՝ աշխատողի իրավունքի» անհամաչափ սահմանափակման, հետևաբար՝ Խարտիայի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի խախտման²⁶:

Այն փաստը, որ զինվորական ծառայության անցնելիս, լինի դա կամավոր թե պարտադիր զորակոչ, անձն ինքնակամ համաձայնություն է տալիս հետևելու վերադասների հրամաններին, չի նշանակում, որ նա կարող է զինվորական ղեկավարության կողմից ենթարկվել շահագործման՝ անձնական նպատակներով: Արտակարգ իրավիճակի կամ բնական աղետի ժամանակ, ինչպես օրինակ՝ ջրհեղեղի, զինվորական անձնակազմը կարող է կանչվել միանալու արտակարգ իրավիճակների և բժշկական թիմերին կամ քաղաքացիական ոստիկանությանը, այնուամենայնիվ, զինծառայողները, մասնավորապես՝ զորակոչիկները, պարտավոր են գլխավորապես իրականացնել միայն այն խնդիրները, որոնք նրանց պաշտոնապես հանձնարարված են, կամ կատարել իրենց կոչմանը համապատասխան օժանդակ առաջադրանքներ:

²⁵ Տե՛ս, օրինակ, Աուդիոն ընդդեմ Ֆինլանդիայի (Autio v. Finland), Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով, 6 դեկտեմբերի 1991թ., Որոշումներ և վճիռներ, Հատոր 72, 1991թ., էջ 245, և (Raninen v. Finland) Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով, 7 մարտի 1996թ., Վճիռների և որոշումների մասին գեկույցներ, Հատոր 8, 1997թ., էջեր 2821-22, պարբ. 55:

²⁶ Եվրոպական գործերի Քվակերի խորհուրդն (QCEA) ընդդեմ Հունաստանի (Quaker Council for European Affairs (QCEA) v. Greece), պարբ. 25, տե՛ս նաև ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի եզրակացությունները Յարվինենն ընդդեմ Ֆինլանդիայի գործով (Jarvinen v. Finland) (25 հուլիսի 1990 թ.) և Ֆոյինն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Foin v. France) (3 նոյեմբերի 1999 թ.):

Եթե զինված ուժերի ծառայության պայմաններով և դրույթներով սահմանվում է, որ զինծառայողի ծառայությունից արձակվելու ամսաթիվը կարող է հետաձգվել՝ ծառայության բաց թողնված մասը սահմանված կանոններին համապատասխան անցնելու համար՝ ուսուցման կամ այլ ուսումնական դասընթացի մասնակցության կամ գերակա օպերատիվ պատճառներով, սա չի կարող դիտվել որպես նրանց՝ ծառայությունից հեռանալու իրավունքի անհիմն սահմանափակում:

Ինչ վերաբերում է ծառայության անհիմն երկար ժամկետների սահմանմանը, ապա օրենսդրական ակտերից մեկը, որով սահմանվում էր, որ մի քանի շրջան ուսուցում անցած պրոֆեսիոնալ սպաներին հրաժարականի թույլտվությունը կարող է մերժվել մինչև քսանհինգ տարի ժամկետով, Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի կողմից ճանաչվել է Խարտիայի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի խախտում, ըստ որի՝ կողմերը պարտավորվում են պաշտպանել իր ապրուստն ազատորեն ընտրված աշխատանքով վաստակելու՝ աշխատողի իրավունքը: Այս դրույթն ապահովում է պաշտպանություն հարկադիր աշխատանքից, որը Կոմիտեն հասկանում է որպես «պարտադրանք որևէ աշխատողի նկատմամբ՝ կատարելու աշխատանք՝ հակառակ իր ցանկություններին և առանց ազատորեն արտահայտված իր համաձայնության»²⁷:

Դ

Զինվորական կարգապահությունը պետք է բնութագրվի արդարությամբ, և պետք է ապահովվեն ընթացակարգային երաշխիքները

Զինված ուժերին բնորոշ առանձնահատկություններից մեկը, որը զինված ուժերը տարբերակում է զբաղվածության մյուս տեսակներից, այն է, որ այն հիմնված է զինվորական

²⁷ Եզրակացություն III, էջ 5:

կարգապահության վրա: Ձինվորական կարգապահության գերագույն նպատակը զինված ուժերի գործառնական արդյունավետության ապահովումն է: Այն բնութագրվում է վարքագծի կանոններին, զինվորական կանոնակարգերին և վերադասների կողմից արձակված հրամաններին ենթարկվելով: Ուստի զինվորական կարգապահությունը ձգտում է համակարգել զինծառայողների վարքագիծը և գործողությունները և նրանց միջև հաստատել հարաբերությունների այնպիսի կառուցակարգ, որը կապահովի կարգուկանոն: Ձինվորական կարգապահությունը սերտորեն կապված է զինված ուժերի աստիճանակարգային կառուցվածքի՝ հրամանատարական շղթայի հետ, և այն փաստի, որ զինծառայողները ենթարկվում են կոչմամբ բարձր սպայի կամ ավելի փորձառու զինծառայողի կողմից արձակված հրամաններին՝ առանց դրանք քննության ենթարկելու: Հրամաններին չենթարկվելը կամ գործող զինվորական կանոնակարգերը և վարքագծի կանոնները չպահպանելը սովորաբար հավասարվում են կարգապահական խախտման:

Դատարանն արդեն հաստատել է, որ զինվորական կարգապահության համակարգը, որն իր բնույթով ենթադրում է ծառայողների իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ որոշակի սահմանափակումների սահմանում, որոնք չեն կարող պարտադրվել քաղաքացիական բնակչությանը, ինքնին չի հակասում Կոնվենցիայի ներքո պետությունների ստանձնած պարտավորություններին²⁸:

Ձինվորական կարգապահության համակարգերը տարբեր երկրներում տարբեր են, քանի որ դրանք երկար տարիների ընթացքում հաստատված ազգային ռազմական ավանդույթների արդյունք են: Պետությունները հաճախ այդ ռազմական ավանդույթները համարում են իրենց ազգային ինքնության տարբերակիչ առանձնահատկություն՝ ոչ միայն այն պատճառով, որ

²⁸ Էնգելը և այլք ընդդեմ Նիդերլանդների (Engel and Others v. the Netherlands), վճիռ՝ 8 հունիսի 1976թ., պարբ. 57:

զինված ուժերը համարվում են պետության ամբողջականության երաշխավորը: Դատարանը համարել է, որ յուրաքանչյուր պետություն իրավասու է կազմակերպելու զինվորական կարգապահության սեփական համակարգը և այս հարցում ունի «հայեցողության որոշակի շրջանակ», ինչը շատ հաճախ այդպես է, քանի որ տարբեր պետությունների համակարգերը միմյանցից շատ տարբեր են²⁹: Այդուհանդերձ, միայն զինվորական կարգապահությանը, կարգուկանոնին, անվտանգությանը կամ ապահովությանն ուղղված՝ սպառնալիք պարունակող վարքագիծը կարող է դիտարկվել որպես կարգապահական զանցանք: Պատժի խստության աստիճանը պետք է մշտապես լինի գործած զանցանքին խիստ համաչափ: Հավաքական պատիժը, որն ըստ էության պատժամիջոցներ է սահմանում անհատների նկատմամբ, ովքեր զանցանք չեն գործել, պետք է արգելվի:

Զինվորական կարգապահությունը պետք է կարգավորվի իրավական կառուցակարգով, որը, մասնավորապես, կվերաբերի կարգապահական իրավախախտումների սահմանումներին և դրանց համար սահմանվող պատիժներին: Սա արձագանքում է այն սկզբունքին, որ քրեական դեպքերի պարագայում պատիժ չի կարող լինել առանց օրենքով նախատեսված լինելու և նպատակ ունի կանխելու կամայական կարգապահական պատիժները: Իրավական կառուցակարգը պետք է սահմանի այն ընթացակարգերը, որոնք պետք է կիրառվեն կարգապահական վարույթի ընթացքում, պատժի տեսակները և տևողությունը և պատիժը նշանակելու համար իրավասու մարմիններին:

Զինված ուժերի ներսում չարաշահումներից տուժած անձանց արդյունավետ պաշտպանության համար առանցքային կարևորություն ունի այն, որ զինվորական կարգապահությանը

²⁹ Նույն տեղում, պարբ. 57-59:

և էթիկային հակասող վարքագծի մասին իրավասու մարմինները անհապաղ տեղեկացվեն, և առանց ձգձգման քննություն իրականացվի, որպեսզի հնարավորինս արագ հավաքվեն ապացույցներ, և պատասխանատուները պատժվեն:

Ինչ վերաբերում է կարգապահական վարույթներին, ապա դրանք պետք է ընթանան Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին համահունչ, զանցանքի համար մեղադրվողը պետք է պատշաճորեն տեղեկացվի մեղադրանքի կամ իր գործով կարգապահական վարույթ սկսելու մասին: Կարգապահական զանցանքը, որի համար անձը պատժվում է, պետք է լինի այն, որի համար նրան մեղադրում էին: Այն դեպքերում, երբ 6-րդ հոդվածը կիրառելի է, այս դրույթի բոլոր երաշխիքները պետք է ապահովվեն: Պետք է նաև հնարավորություն լինի բողոքարկելու ավելի բարձր մարմնի, որն անկախ է հրամանատարական շղթայից:

Ե

Զինծառայողներն ունեն ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք

Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածը երաշխավորում է յուրաքանչյուր անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքը և թվարկում ձերբակալված և կալանավորված անձանց իրավունքները՝ 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության համաձայն: Չնայած Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածն ուղղակիորեն չի կարգավորում ձերբակալումից հետո կամ կալանավորման ընթացքում դատապաշտպանի ծառայությունից օգտվելու իրավունքը՝ Դատարանը համարել է, որ 5-րդ հոդվածի 4-րդ պարբերությունը, որը վերաբերում է կալանավորման օրինականությունը վիճարկելու իրավունքին, ենթադրում է, որ կալանավորված անձը պետք է ունենա իրավաբանական օգնության իրավունք: Մի շարք այլ փաստաթղթեր նույնպես անդրադառնում են այս հարցին: Օրինակ՝ Եվրոպայի խորհրդի վերանայված Եվրոպական բանտային կանոնների 23.1-րդ կանոնը սահմանում է, որ «Բոլոր բանտարկյալներն իրավասու են ստանալ իրավաբանական

խորհրդատվություն, և քրեակատարողական մարմինները պետք է նրանց համար ստեղծեն այդ խորհրդատվությունը ստանալու ողջամիտ պայմաններ»³⁰: Այս իրավունքը պետք է նաև ամրագրվի ներպետական օրենսդրությամբ և տարածվի ձերբակալված զինծառայողների վրա: Բացի դրանից, կալանավորված անձինք պետք է ունենան իրենց իրավաբանական ներկայացուցչի հետ խորհրդապահական եղանակով կամ նվազագույնը՝ երրորդ անձանց լսողության սահմաններից դուրս հաղորդակցվելու իրավունք³¹: Եվրոպական բանտային կանոնների 23.4-րդ կանոնը սահմանում է, որ բանտարկյալների և նրանց իրավախորհրդատուների միջև հաղորդակցության բոլոր տեսակները պետք է լինեն գաղտնի: Այդուհանդերձ, այս իրավունքը օրենքով նախատեսված բացառիկ դեպքերում կարող է կասեցվել կամ սահմանափակվել, «երբ դատական կամ այլ մարմինները դա անհրաժեշտ են համարում անվտանգությունը և կարգուկանոնը պահպանելու համար»³²: Կալանավորված զինծառայողները պետք է նաև ունենան իրենց ընտրած բժշկի կողմից բժշկական հետազոտություն անցնելու իրավունք և կալանավորման փաստի մասին, իր ընտրությամբ, երրորդ կողմին տեղեկացնելու իրավունք³³:

Ինչ վերաբերում է անօրինական ձերբակալման կամ կալանավորման դիմաց փոխհատուցում ստանալուն, ապա այն դեպքերում, երբ տվյալ պետության օրենքով փոխհատուցում ստանալու իրավունքը նախատեսված չէ կալանքի այն

³⁰ Տե՛ս Նախարարների կոմիտեի թիվ (2006)2 հանձնարարականը Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների «Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ»: Տե՛ս նաև ՄԱԿ-ի Իրավաբանների դերին վերաբերող հիմնարար սկզբունքները, «Որևէ ձևով ձերբակալվող կամ կալանավորվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածու»:

³¹ Տե՛ս ՄԱԿ-ի «Որևէ ձևով ձերբակալվող կամ կալանավորվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածուի» 18-րդ սկզբունքի 4-րդ մասը՝ «Իր դատապաշտպանի հետ ձերբակալված կամ կալանքի տակ գտնվող անձի տեսակցությունները կարող են տեղի ունենալ այնպիսի պայմաններում, որոնք իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձին թույլ են տալիս տեսնել նրանց, բայց չլսել»:

³² ՄԱԿ-ի «Որևէ ձևով ձերբակալվող կամ կալանավորվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածուի» 18-րդ սկզբունքի 3-րդ մաս:

³³ Տե՛ս Խոշտանգումների կանխարգելման կոմիտեի չափորոշիչները (CPT/In-f/E(2002)1 – վեր. 2006թ., պարբ. 36):

Ժամանակահատվածի համար, որն արձանագրվել է որպես 5-րդ հոդվածի որևէ դրույթի խախտում, ապօրինի կալանավորված անձն իրավունք ունի ստանալու փոխհատուցում սույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն³⁴:

Կոնվենցիայի համաձայն՝ զինված ուժերում ծառայությունն ինքնին չի հանդիսանում ազատությունից զրկում, իսկ զինծառայողների տեղաշարժման ազատության բավականաչափ ընդարձակ սահմանափակումներն ավելի շուտ կիրառվում են զինվորական ծառայությանը բնորոշ պահանջների պատճառով: Ավելին՝ յուրաքանչյուր պետություն իրավասու է կազմակերպել զինվորական կարգապահության սեփական համակարգը, և այս հարցում օգտվում է թույլատրելի հայեցողության որոշակի շրջանակից³⁵: Որոշ պետություններ վերապահումներ են արել 5-րդ հոդվածից՝ կապված զինված ուժերի կարգապահական կանոնակարգերի կիրառման հետ³⁶: Թեև զինվորական կարգապահությունը կարող է հանգեցնել կարճ ժամկետով պատժիչ կալանավորման, Դատարանը համարել է, որ «զինվորական կարգապահությունը ... 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության շրջանակից դուրս չէ»³⁷:

Դատարանը յուրաքանչյուր գործով որոշում է, թե արդյոք զինծառայողի ազատագրվումը հակասում է 5-րդ հոդվածին՝ հաշվի առնելով գործի կոնկրետ հանգամանքները և զինվորական կյանքի պահանջները:

³⁴ Տեն, օրինակ, Հուդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Hood v. UK), վճիռ՝ 18 փետրվարի 1999թ., Սթիվեն Ջորդանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Stephen Jordan v. UK), վճիռ՝ 14 մարտի 2000թ., և Թոմսոնն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Thompson v. UK), վճիռ՝ 15 հունիսի 2004թ.: Տեն նաև Չիտայևը և Չիտայևն ընդդեմ Ռուսաստանի (Chitayev and Chitayev v. Russia), վճիռ՝ 18 հուլիսի, 2007թ., պարբ. 192:

³⁵ Նույն տեղում, պարբ. 59:

³⁶ Հայաստան, Ադրբեյջան, Չեխիայի Հանրապետություն, Ֆրանսիա, Մոլդովա, Պորտուգալիա, Ռուսաստանի Դաշնություն, Սլովակիա, Իսպանիա և Ուկրաինա:

³⁷ Էնգելը և այլք ընդդեմ Նիդերլանդների (Engel and Others v. Netherlands), մեջբերված գործում, պարբ. 57:

Այդուհանդերձ, կան որոշ չափանիշներ, որոնք պետք է պահպանվեն, որպեսզի կալանավորումը համապատասխանի 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությանը, և որոնք վկայակոչվել են էնգելի գործով: Դրանք են՝ ազատագրկման հիմքում պետք է ընկած լինի դատարանի որոշումը, այն պետք է հրապարակվի իրավասու դատարանի կողմից, որն ունի անհրաժեշտ իրավազորություն՝ տվյալ գործը քննելու համար, անկախ է գործադիր իշխանությունից և ապահովում է համապատասխան դատական երաշխիքներ: Ավելին՝ 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «բ» կետում տեղ գտած՝ «օրենքով նախատեսված ցանկացած պարտավորության կատարումն ապահովելու նպատակով» արտահայտությունը վերաբերում է միայն այն գործերին, որոնց դեպքում օրենքով թույլատվում է անձի կալանավորումը՝ նրան առանձին և կոնկրետ պարտավորություն կատարել ստիպելու համար: Հետևաբար 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «բ» կետի իմաստով հիմնավորված լինելու համար կալանավորումը պետք է չունենա պատժիչ բնույթ:

Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 37-րդ հոդվածի «բ» կետի համաձայն՝ երեխայի ձերբակալությունը, կալանքը կամ բանտարկությունը իրականացվում են համաձայն օրենքի և կիրառվում միայն որպես ծայրահեղ միջոց՝ հնարավորինս կարճ ժամանակամիջոցով: Բացի դրանից՝ Եվրոպական բանտային կանոնների 35.4-րդ կանոնի և Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ազատագրկման մեջ գտնվող անչափահաս զինծառայողներն առանձնացվում են չափահասներից, բացառությամբ երբ համարվում է, որ դա հակասում է անչափահասի լավագույն շահերին: Ըստ Դաշնագրի՝ անչափահաս օրինախախտների նկատմամբ ընտրված ռեժիմը պետք է համապատասխանի իրենց տարիքին ու իրավական կարգավիճակին: Այս ասպեկտը պետք է հաշվի առնել նաև զինվորական համատեքստում:

Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը սահմանում է, որ ձերբակալված յուրաքանչյուր անձ իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ տեղեկացվում է ձերբակալման պատճառների և ներկայացվող ցանկացած մեղադրանքի մասին: Նույնը կիրառելի է նաև զինծառայողների նկատմամբ:

Բոլի գործով Դատարանը հաշվի է առել, որ «միշտ ցանկալի է», որ կալանավորվածին իր կալանքի պատճառների մասին բանավոր տեղյակ պահելուց հետո նաև նրան տրամադրվի այդ պատճառների մասին տեղեկացնող գրավոր արձանագրության պատճենը³⁸: Բացի ձերբակալման պատճառների և նրանց դեմ բերված ցանկացած մեղադրանքի մասին տեղեկացված լինելուց՝ զինծառայողները պետք է տեղեկացված լինեն նաև իրենց դատավարական իրավունքների մասին՝ ձերբակալման պահից սկսած:

Դե Յոնգի, Բալժետի և Վան Դեն Բրիքի գործով Դատարանն ընդգծել է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «գ» կետի համաձայն կալանավորված կամ ձերբակալված անձին անհապաղ դատական մարմնի առջև ներկայացնելու կարևորությունը, ինչպես նախատեսված է 5-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերությամբ: Դատարանն ավելացրել է, որ անհապաղության հարցը պետք է գնահատվի յուրաքանչյուր առանձին գործով՝ ելնելով դրա առանձնահատկություններից և հաշվի առնելով զինվորական կյանքի և զինվորական գործերով արդարադատության պահանջները³⁹:

Ավելին՝ թեև անհապաղության հարցը պետք է գնահատել ըստ յուրաքանչյուր առանձին գործի կոնկրետ առանձնահատկությունների, այդ առանձնահատկություններին վերագրվող

³⁸ Բոլին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Boyle v. UK), վճիռ՝ 8 հունվարի 2008թ., պարբ. 38:

³⁹ Դե Յոնգը, Բալժետը և Վան Դեն Բրիքն ընդդեմ Նիդերլանդների (De Jong, Baljet and van den Brink v. the Netherlands), վճիռ՝ 22 մայիսի 1984թ., պարբ. 52:

կարևորությունը երբեք չպետք է հասցվի այն աստիճանի, որ խախտվի 5-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերությամբ երաշխավորված իրավունքի բուն էությունը, այսինքն՝ այն չպետք է հանգեցնի մի իրավիճակի, երբ ժխտվում է պետության պարտավորությունը՝ ապահովելու անձի անհապաղ ազատ արձակումը կամ դատական մարմնի առջև անհապաղ ներկայացումը⁴⁰: «Անհապաղ» բառը սահմանելուն օգնելու նպատակով Դատարանն անդրադարձել է Կոնվենցիայի ֆրանսերեն տեքստին, որի մեջ գործածվում է «aussitôt» բառը, ինչն ունի «չափավոր անհապաղության նրբերանգ», ուստի այս հասկացությանը ճկունություն վերագրելու աստիճանը սահմանափակ է⁴¹: Կոստերի գործով Դատարանը համարել է, որ հատուկ զորավար-ժոյությունները չեն արդարացնում հինգ օր սպասելը՝ մինչև կալանքի տակ պահվող ժամկետային զինծառայողին դատարանի առջև ներկայացնելը⁴²: Զինվորական հանցագործության մեջ մեղադրվող ժամկետային զինծառայողների կալանավորման վերաբերյալ գործով⁴³ Դատարանը գտել է, որ համապատասխանաբար վեց, յոթ և տասնմեկ օր ժամկետներով ազատագրվումը գերազանցել է 5-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերությամբ նախատեսված սահմանները՝ նույնիսկ հաշվի առնելով զինվորական կյանքի և զինվորական գործերով արդարադատության ծայրահեղ պայմանները:

Դատարանը կամ իրավագոր մարմինը, որի առջև կալանավորված զինծառայողը անհապաղ տարվում է, պետք է իրավասու լինի, այսինքն՝ այն պետք է լինի օրենքով լիազորված՝ իրականացնելու դատական իշխանություն, և պետք է լինի գործադիր իշխանությունից և կուսակցություններից անկախ⁴⁴:

⁴⁰ Կոստերն ընդդեմ Նիդերլանդների (Koster v. Netherlands), վճիռ՝ 28 նոյեմբերի 1991թ., պարբ. 24:

⁴¹ Նույն տեղում:

⁴² Նույն տեղում, պարբ. 25:

⁴³ Դե Յոնգը, Բալժետը և Վան Դեն Բրիքն ընդդեմ Նիդերլանդների (De Jong, Baljet and van den Brink v. the Netherlands), մեջբերված գործում:

⁴⁴ Նույն տեղում, պարբ. 47:

Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ պարբերությունը նախատեսում է, որ յուրաքանչյուր ոք, ով ձերբակալման կամ կալանավորման պատճառով զրկված է ազատությունից, իրավունք ունի վիճարկելու իր կալանավորման օրինականությունը, որի կապակցությամբ դատարանն անհապաղ որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե կալանավորումն անօրինական է: Habeas corpus-ը (կալանավորված անձի կալանքի օրինականության նկատմամբ դատական վերահսկողություն) պետք է համարել անհատական իրավունք, որը կարող է պաշտպանվել այնպիսի համակարգի միջոցով, ինչպիսին է քրեաիրավական պատշաճ գործընթացը: Այս իրավունքի երաշխիքը պետք է լինի նաև իրավասու դատարանի բացառիկ ընդդատությունը, որը պետք է լինի անկողմնակալ:

Ազատությունից զրկելու թույլատրելի ձևերի սպառիչ ցանկն ամրագրված է 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ: Թեև կարգապահական պատիժը կամ միջոցը, որը քաղաքացիական անձի դեպքում կարող է համարվել ազատազրկում, կարող է այս հատկանիշը չունենալ, երբ կիրառվում է զինծառայողի նկատմամբ, սակայն այս կարգապահական պատիժը կամ միջոցը «չի կարող խուսափել 5-րդ հոդվածի պահանջներից, երբ այն այնպիսի սահմանափակումների ձևով է լինում, որոնք ակնհայտորեն շեղվում են անդամ պետությունների զինված ուժերի բնականոն կյանքի պայմաններից: Պարզելու համար, թե արդյոք սա այսպես է, անհրաժեշտ է հաշվի առնել գործոնների մի ամբողջ շարք, ինչպես օրինակ՝ խնդրո առարկա պատժի կամ միջոցի կիրառման բնույթը, տևողությունը, հետևանքները և ձևը»⁴⁵: Այսպիսով, վերադաս սպայի կողմից զինվորին 21 օր շարունակ բաց արգելանքի տակ պահելն այն բանի համար, որ վերջինս չէր ենթարկվել զինվորական հրամանին, չի հավասարվում 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության

⁴⁵ Նույն տեղում, պարբ. 59:

«բ» կետի իմաստով՝ օրենքով նախատեսված որևէ պարտավորության կատարումն ապահովելու նպատակով կալանավորման, այն դեպքում, երբ զինվորը արգելանքի տակ է պահվել՝ կապված անցյալում դրսևորած իր վարքի հետ՝ զինվորական կարգապահությանը չհնազանդվելու պատճառով, և, հետևաբար, այսպիսի միջամտությունը պատժիչ բնույթի է⁴⁶:

Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան վիճարկելու իրենց կալանքի վերաբերյալ դատարանի կայացրած որոշման օրինականությունը: Այնպիսի հանգամանքներում, երբ առկա է նման որոշում, Դատարանը նշել է, որ օրինական լինելու համար կալանավորման մասին որոշումը կարող է լինել պատշաճ կերպով կայացված այնպիսի համակարգի ներսում գործող դատարանի կողմից, որն անկախ է գործադիր մարմնից, և առաջարկում է պատշաճ դատավարական երաշխիքներ: Դակոստա Սիլվան ընդդեմ Իսպանիայի գործով⁴⁷ Դատարանը որոշեց, որ իսպանական քաղաքացիական գվարդիայում ծառայող զինվորի անմիջական վերադասը, որը նրա նկատմամբ վեցօրյա տնային կալանք էր նշանակել առանց թույլտվության բացակայելու համար, չի եղել անկախ, և հաստատեց, որ «քանի որ կարգապահական վարույթն իրականացվել է անմիջական վերադասի կողմից, այն չի տրամադրել 5-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «ա» կետով պահանջվող դատական երաշխիքները»:

Մեկ այլ կարևոր գործոն, որն անհրաժեշտ է հաշվի առնել, կալանավորվածի «կոնկրետ իրավիճակն» է: Էնգելի գործով Դատարանը համարել է, որ «թեթև կալանքը», որի ժամանակ տեղ է գտել անձի տեղաշարժի սահմանափակում զինվորական կացարաններում, զինվորական շենքերում և շինություններում, որտեղ զինծառայողները չեն եղել փակի տակ և շարունակել են կատարել իրենց պարտականությունները,

⁴⁶ Ա.Դ.-ն ընդդեմ Թուրքիայի (A.D. v. Turkey), վճիռ՝ 22 դեկտեմբերի 2005թ.:

⁴⁷ (Dacosta Silva v. Spain), վճիռ՝ 2 նոյեմբերի, 2006թ., պարբ.-ր 43 և 44:

չի հանդիսացել ազատությունից զրկում: Ոչ էլ մեկ այլ դիմումատուի դեպքում կիրառված 12-օրյա «խստացված ձերբակալումն» է համարվել ազատությունից զրկում, որի դեպքում թեև վերջինիս հրահանգված է եղել չլքել իր ձերբակալման վայրը, սակայն նա չի պահվել փակի տակ: Բայց մյուս կողմից՝ օրուգիշեր խցում խիստ փակի տակ պահելը, որի դեպքում այդպիսով կալանավորված զինծառայողները համապատասխանաբար զրկված են լինում իրենց բնականոն պարտականությունները կատարելու հնարավորությունից, համարվում է ազատությունից զրկում:

Զ

Զինծառայողներն ունեն արդար դատաքնության իրավունք

Յուրաքանչյուր անձի, այդ թվում՝ զինծառայողների համար առանցքային կարևորություն ներկայացնող արդար դատաքնության իրավունքն արտացոլում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված այն երաշխիքները, որոնց համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքնության իրավունք: «Քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները» և «քրեական մեղադրանք» հասկացությունները Կոնվենցիայի իմաստով ունեն ինքնավար նշանակություն. Դատարանը կաշկանդված չէ հետևելու «քաղաքացիական» կամ «քրեական» եզրույթներին տրված ներպետական սահմանումներին: Այդուհանդերձ, չպետք է նաև անտեսել ներպետական օրենսդրությունը: Դատարանը հարուստ նախադեպային իրավունք է ձևավորել «քաղաքացիական իրավունքներ» կամ «պարտականություններ» եզրույթների վերաբերյալ: Ինչ վերաբերում է քրեական մեղադրանքներ եզրույթին, ապա

Դատարանը հաշվի է առնում չորս տարբեր չափանիշներ՝ որոշելու համար, թե արդյոք մեղադրանքը «քրեական» է: Այդ չորս չափանիշներն են. դասակարգումը ներպետական օրենսդրության մեջ (թեև այն վճռական դեր չի խաղում), հանցանքը սահմանող իրավադրույթի բնույթը (այն իրավադրույթը, որը չի վերաբերում անձանց որոշակի խմբին, այլ տարածվում է բոլորի վրա, հավանաբար ունի քրեական և ոչ թե կարգապահական բնույթ), պատժի նպատակը (արդյոք այն զուտ վարչական, թե՛ իսկապես քրեական է), պատժի էությունն ու խստությունը (ազատագրվումը սովորաբար քրեական է համարվում): Դատարանը մեկնաբանել է «մեղադրանք» եզրույթը որպես անձին հասցեագրված պաշտոնական ծանուցում, որով նա տեղեկացվում է քրեական իրավախախտում կատարելու համար կասկածվելու մեղադրանքի մասին:

Քաղաքացիական իրավունքները կամ պարտականությունները կամ քրեական մեղադրանքը հաստատվելուն պես գինձառայողը ձեռք է բերում մի շարք երաշխիքներ, որոնցից մի քանիսը բխում են հենց 6-րդ հոդվածից, իսկ մյուսները զարգացվել են Դատարանի նախադեպային իրավունքով⁴⁸: 6-րդ հոդվածով անմիջապես սահմանված երաշխիքներին են վերաբերում օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունքը:

Դատարանի նախադեպային իրավունքով մշակված լրացուցիչ երաշխիքների մեջ են մտնում՝

- Դատարան դիմելու իրավունքը, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր քաղաքացիական իրավունքների

⁴⁸ Որոշ պետություններ վերապահումներ են արել 6-րդ հոդվածի վերաբերյալ, որոնք կապված են գինձորական կարգապահության հարցերի հետ: Այդ պետություններից են Ադրբեջանը, Չեխիայի Հանրապետությունը, Ֆրանսիան, Սլովակիան և Իսպանիան:

և պարտականությունների վերաբերյալ դատարան հայց ներկայացնել: Այս իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է սահմանափակվել, եթե այդ սահմանափակումները հետապնդում են իրավաչափ նպատակ, իսկ կիրառվող միջոցները ողջամտորեն համաչափ են հետապնդվող նպատակին: Սակայն նման սահմանափակումները չպետք է խաթարեն իրավունքի բուն էությունը և միևնույն ժամանակ՝ չպետք է հակասեն Կոնվենցիայով երաշխավորված այլ իրավունքներին⁴⁹:

- Քրեական իրավախախտում կատարելու համար մեղադրվող անձի՝ լռելու և իրեն մերկացնող ցուցմունքներ չտալու իրավունքը⁵⁰. այս իրավունքը բացարձակ չէ, քանի որ հարցաքննության կամ դատաքննության ընթացքում մեղադրյալի կողմից լռության պահպանումը որոշ դեպքերում կարող է բացասական եզրահանգումների տեղիք տալ⁵¹, թեև Դատարանը այս կապակցությամբ նաև համարել է, որ երդվյալ ատենակալները պետք է պատշաճ կերպով ուղղորդվեն գործը քննող դատավորի կողմից, երբ որոշում են, թե արդյոք կարող են նման եզրահանգումներ անել⁵²:
- Դատավարության մասնակիցների հավասարության (դատավարական գործիքների) (օրինակ՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի մասնակցելու դատավարությանը՝ պայմանով, որ դա նրան անբարենպաստ վիճակի մեջ չի դնի՝ հակառակ կողմի համեմատ)⁵³ և մրցակցային դատավարության իրավունքը (որը

⁴⁹ Տե՛ս, օրինակ, Գոլդերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Golder v. United Kingdom), վճիռ՝ 21 փետրվարի 1975թ.:

⁵⁰ Ֆունկեն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Funke v. France), վճիռ՝ 25 փետրվարի, 1993թ., պարբ. 44:

⁵¹ Ջոն Մյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (John Murray v. the United Kingdom), վճիռ՝ 8 փետրվարի 1996թ.:

⁵² Տե՛ս Քոնդրոն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Condrón v. the United Kingdom), վճիռ՝ 2 մայիսի, 2000թ.:

⁵³ Տե՛ս, օրինակ, Դե Հայեսը և Գիյսելսն ընդդեմ Բելգիայի (De Haes and Gijssels v. Belgium), վճիռ՝ 24 փետրվարի 2007թ.:

ենթադրում է, որ կողմերը պետք է ծանոթ լինեն և իրավունք ունենան ձեռք բերված բոլոր ապացույցների և ներկայացված դիտարկումների կապակցությամբ անել մեկնաբանություն)⁵⁴:

Չնայած վճիռները միշտ պետք է հրապարակվեն դոնբաս դատական նիստի ընթացքում, կան դեպքեր, երբ հրապարակային դատաքննության իրավունքի նկատմամբ սահմանափակումները կարող են արդարացված լինել 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության համաձայն, օրինակ՝ մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ դրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակությունում բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, առանձին հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, կամ եթե հրապարակայնությունը կխախտի արդարադատության շահերը:

Զինծառայողը, որի նկատմամբ Կոնվենցիայի իմաստով քրեական մեղադրանք է առաջադրվել, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան: Այս սկզբունքն ուղղակիորեն վերաբերում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ սահմանված իրավունքներին և տարածվում է բոլոր անձանց վրա, որոնց քրեական մեղադրանք է առաջադրվել, ինչպես նաև քաղաքացիական այն գործերին, որոնք Կոնվենցիայի տեսանկյունից Դատարանը քրեական է համարում, ինչպիսին են օրինակ՝ որոշ մասնագիտական կարգապահական վարույթի գործերը: Այս երաշխիքը սկզբունքորեն ենթադրում է, որ ապացուցման բեռը դրված է մեղադրող կողմի վրա:

⁵⁴ Ռուիզ Մաթեոսն ընդդեմ Իսպանիայի (Ruiz Mateos v. Spain), 1993թ. հունիսի 23-ի վճիռ, պարբ. 63:

Քրեական իրավախախտում կատարելու համար մեղադրվող զինծառայողն ունի 6-րդ հոդվածի պահանջները բավարարող դատաքննության իրավունք և նման դեպքերում ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

- Իրեն հասկանալի լեզվով, անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին:
- Ունենալու բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ՝ իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար: Ժամանակի բավարար լինելու հանգամանքը կախված է գործի բարդությունից: Դատապաշտպաններն իրավունք ունեն արագ, կանոնավոր և գաղտնիության պայմաններում տեսակցել նախնական կալանքի տակ գտնվող իրենց պաշտպանյալներին:
- Պաշտպանելու իրեն անձամբ կամ իր ընտրած իրավաբանական պաշտպանության միջոցով: Չնայած Դատարանը համարել է, որ իրեն անձամբ պաշտպանելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել, այն նաև վճռել է, որ դատական ներկայացուցչությունից զրկված զինծառայողի մասնակցությունը զինվորական դատարանի կողմից արագացված դատաքննությանը համարվում է 6-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության խախտում:
- Խորհրդակցելու դատապաշտպանի հետ՝ երրորդ անձանց կողմից լսելիությունից և որևէ այլ միջոցներով վերահսկողությունից դուրս. այս սկզբունքն առավելապես կապված է նախորդ իրավունքների և դատավարության մասնակիցների հավասարության սկզբունքի հետ: Այն կարող է սահմանափակվել իրավաչափ նպատակի առկայության պարագայում, օրինակ՝ անվտանգության և կարգուկանոնի ապահովման համար:

- Հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տվող վկաներին կամ իրավունք ունենալու, որ այդ վկաները ենթարկվեն հարցաքննության, և իրավունք ունենալու՝ իր վկաներին կանչելու ու հարցաքննելու միևնույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տված վկաները:
- Օգտվելու թարգմանչի անվճար օգնությունից, եթե անձամբ չի հասկանում դատարանում գործածվող լեզուն կամ չի խոսում այդ լեզվով. այս սկզբունքը նաև ենթադրում է անձի դեմ հարուցված գործի քննության ընթացքում օգտագործվող փաստաթղթերի կամ ցուցմունքների թարգմանությունը:

Բավարար միջոցներ չունեցող զինծառայողներն իրավունք ունեն օգտվելու անվճար իրավաբանական օգնությունից, եթե դա անհրաժեշտ է արդարադատության մատչելիությունն արդյունավետորեն ապահովելու համար: Որոշ դեպքերում, 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությունը պահանջում է պետություններից տրամադրել փաստաբան, եթե վերջինիս մասնակցությունը կարևոր է դատարան դիմելու իրավունքն արդյունավետորեն ապահովելու համար՝ ներկայացուցչությունը ներպետական օրենսդրության համաձայն պարտադիր լինելու կամ գործի բարդության պատճառով⁵⁵:

Ի հավելումն 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքների՝ զինծառայողներն ունեն առանց օրենքի չպատժվելու իրավունք (7-րդ հոդված) և կրկնակի չդատվելու կամ չպատժվելու իրավունք (*ne bis in idem*) (Կոնվենցիայի թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդված): Առաջին իրավունքը չափազանց կարևոր երաշխիք է զինվորական համատեսքտում կամայական պատիժների նշանակման հարցում: Դա նշանակում է, որ զինծառայողներից և ոչ մեկը չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն

⁵⁵ Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի (*Airey v. Ireland*), վճիռ՝ 9 հոկտեմբերի 1979թ.:

քրեական իրավախախտում չի համարվում: 7-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ նախատեսված երաշխիքների մեջ է մտնում քրեական օրենքի հետադարձ կիրառման արգելքը՝ ի վնաս մեղադրյալի, և այն սկզբունքը, ըստ որի՝ հանցագործությունն ու պատիժը պետք է սահմանված լինեն օրենքով: Օրենքը պետք է մատչելի լինի զինծառայողների համար և հստակ սահմանի, թե որ գործողությունը և անգործությունն է համարվում քրեական իրավախախտում, ինչը հնարավորություն կտա նրանց համապատասխանաբար կարգավորելու իրենց վարքագիծը: 7-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը նախատեսում է, որ այս սկզբունքը չպետք է խոչընդոտի որևէ անձի դատվելուն և պատժվելուն այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը, կատարվելու պահին քաղաքակիրթ ազգերի կողմից ճանաչված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների համապատասխան, համարվել է քրեական իրավախախտում:

Թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածով ճանաչված երկրորդ իրավունքը ենթադրում է, որ ոչ մի զինծառայող չպետք է միևնույն պետության իրավագրության շրջանակներում երկրորդ անգամ քրեական դատավարության կարգով դատվի կամ պատժվի այն իրավախախտման համար, որի հետ կապված նա արդեն վերջնականապես արդարացվել կամ դատապարտվել է համաձայն այդ պետության օրենքի և քրեական դատավարության: Հետևաբար, զինծառայողների գործերը չպետք է քննվեն զինվորական գործեր քննող դատարանների և քաղաքացիական գործեր քննող դատարանների կողմից այն հանցագործության կապակցությամբ, որը համապատասխանում է այս չափանիշներին: Իհարկե, գործը կարող է վերաբացվել տվյալ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան, եթե բացահայտվել են նոր կամ նոր ի հայտ եկած փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ է գտել հիմնարար թերություն, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա⁵⁶:

⁵⁶ ՄԻԵԿ-ի թիվ 7 արձանագրության 4-րդ հոդվածի 2-րդ մաս:

Այն դեպքերում, երբ քրեական իրավախախտումները քննվում են զինվորական գործերով դատարանի կողմից, այդ դատարանը պետք է իր կազմում ունենա առնվազն մեկ քաղաքացիական դատավոր: Դատարանը համարել է, որ առանցքային դեր խաղացող քաղաքացիական դատավորի ներկայությունը քրեական դատավարության ընթացքում զինվորական գործերով դատարանի անկախության կարևորագույն երաշխիքներից մեկն է⁵⁷:

18 տարին չլրացած զինծառայողներն ունեն արդար դատաքննության նույն իրավունքը, ինչ տարիքային այս խմբին պատկանող ցանկացած այլ անձ, և, հետևաբար, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 40-րդ հոդվածը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը⁵⁸ և այլ միջազգային չափանիշներ կիրառելի են նրանց նկատմամբ: Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 40-րդ հոդվածն ընդգծում է, որ 18 տարին չլրացած անձին, որը քրեական գործի նախնական կամ դատական քննության փուլում է, անհրաժեշտ է վերաբերվել արժանապատվությամբ և հարգանքով, և քրեական դատավարության նպատակներից է երեխայի կողմից այլոց իրավունքների նկատմամբ հարգանքի մեծացումը և հասարակությանը նրա վերաինտեգրման խթանումը: Երեխայի լավագույն շահերը ցանկացած քրեական դատավարության համար պետք է հանդիսանան ուղենշային սկզբունք:

Այս կոնվենցիան հատուկ պաշտպանություն է երաշխավորում հանցագործության կատարման և/կամ դատաքննության ժամանակ 18 տարին չլրացած անձանց համար՝ ապավինելով անչափահասների արդարադատության ընդհանուր և անհրաժեշտ կառուցակարգերին, որը ճանաչում և ուշադրությունը սևեռում է հատուկ այս խմբի խոցելիության վրա⁵⁹:

⁵⁷ Կուպերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Cooper v. UK), նույն տեղում:

⁵⁸ Տես, օրինակ, Նարթն ընդդեմ Թուրքիայի (Nart v. Turkey), վճիռ՝ 6 օգոստոսի 2008թ.:

⁵⁹ Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 37-րդ հոդված:

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի դրույթները կիրառելի են 18 տարին չլրացած զինծառայողների նկատմամբ: Նրանց առանձնահատուկ կարիքներն ու խոցելի կողմերը պետք է հաշվի առնվեն՝ հիմնվելով երեխայի լավագույն շահերի սկզբունքի վրա, ըստ որի՝ երեխաների մասնակցությամբ ցանկացած քրեական դատավարության ընթացքում պահանջվում է ուշի-ուշով հետևել նրանց կարիքներին՝ կանխելու համար չարաշահման կամ վատ վերաբերմունքի ցանկացած դրսևորում:

Քրեական գործերով

Արդար դատաքննության ընդհանուր սկզբունքները կիրառելի են Կոնվենցիայի իմաստով «քրեական» համարվող վարույթների նկատմամբ: Ինչ վերաբերում է ներպետական օրենսդրության համաձայն վարույթը որպես կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական դասակարգելու հարցին, ապա Դատարանը էնգելի և այլոց գործով նշել է. «Երբ զինծառայողը մեղադրվում է որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը ենթադրաբար հակասում է զինված ուժերի գործունեությունը կանոնակարգող իրավական կանոնին, պետությունը սկզբունքորեն կարող է նրա նկատմամբ կիրառել կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական օրենսդրությունը: [...] Այդուհանդերձ, Դատարանի վերահսկողությունը դրանով չի սահմանափակվում: Նման վերահսկողությունը, ընդհանուր առմամբ, պատրանքային կլիներ, եթե Դատարանը նաև հաշվի չառներ այն պատժի խստության աստիճանը, որը տվյալ անձը կարող է կրել»⁶⁰:

Ինչպես նշված է վերևում մեջբերված ընդհանուր սկզբունքներում, դատական իշխանության անկախությունն ու անկողմնակալությունը դատաքննության արդարության

⁶⁰ Էնգելը և այլք ընդդեմ Նիդերլանդների (Engel and Others v. Netherlands), մեջբերված է գործում, պարբ. 82, Քեմփբելը և Ֆելլն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Campbell and Fell v. UK), վճիռ՝ 28 հունիսի 1984թ., պարբ. 68:

կարևոր նախապայման են: Դատարանը նշել է, որ զինծառայողների գործերը ամբողջությամբ կամ մասամբ զինվորականներով համալրված դատարանների կողմից քննելու պրակտիկան խորապես արմատավորված է անդամ շատ պետությունների իրավական համակարգում, և որ զինվորական դատարանը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության նպատակների համատեքստում սկզբունքորեն կարող է համարվել «անկախ ու անկողմնակալ դատարան»: Սակայն Դատարանը նաև նշել է, որ բավարար երաշխիքներ են անհրաժեշտ նրանց անկախությունը և անկողմնակալությունը երաշխավորելու համար: Կարևոր է, որ մեղադրող կողմը լինի գործն ըստ էության քննող մարմնից ամբողջովին տարանջատված: Սա նշանակում է, որ դատախազներին և դատավորներին միավորող հիերարխիկ որևէ կապ չպետք է գոյություն ունենա:

Քրեական իրավախախտում կատարելու համար մեղադրվող զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան լիարժեքորեն ծանոթանալու քրեական գործի նյութերին և պաշտպանելու իրենց անձամբ՝ այնպես, ինչպես քրեական դատավարության ժամանակ քաղաքացիական անձինք: Դատարանի կողմից քննված մի շարք գործեր⁶¹ վերաբերում են բուժքույրերին, որոնք կարգապահական (ծառայողական) քննությունից հետո ազատվել էին զինված ուժերում զբաղեցրած իրենց պաշտոններից՝ այն հիմքով, որ որպես անօրինական կազմակերպության համակիրներ՝ գաղափարախոսական և քաղաքական գործունեություն էին իրականացրել: Դիմումատուները պնդում են, որ իրավասու զինվորական դատարանի կողմից կայացված որոշման հիմքում ընկած նյութերն իրենց չտրամադրելը խախտել է դատավարության մասնակիցների հավասարության սկզբունքը: Բոլոր այդ գործերով

⁶¹ Աքսոյն ընդդեմ Թուրքիայի (Aksoy (Eroğlu) v. Turkey), Գյունար Չորումն ընդդեմ Թուրքիայի (Güner Çorum v. Turkey), Քահրամանն ընդդեմ Թուրքիայի (Kahraman v. Turkey), վճիռներ՝ 31 հոկտեմբերի 2006թ.:

Դատարանը վճռել է, որ «Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ սահմանված արդար դատաքննության իրավունքի հիմնարար ասպեկտներից մեկը՝ մրցակցային դատավարության և մասնակիցների հավասարության սկզբունքը, ապահովելու համար դիմումատուն պետք է հնարավորություն ունենա ներկայացնելու իր մեկնաբանությունները պաշտպանության նախարարության կողմից ներկայացված տեղեկատվության վերաբերյալ: Գործի նյութերը տրամադրելու մերժումը ենթադրում էր, որ նրան այդ հնարավորությունը չի տրվել» (ոչ պաշտոնական թարգմանություն):

Բարձրագույն դատական մարմինը, որին զինծառայողը կարող է բողոք ներկայացնել, պետք է լինի անկախ և համապատասխանի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով ներկայացվող պահանջներին:

Քաղաքացիական և այլ գործերով

Ինչ վերաբերում է քաղաքացիական գործերին, ապա քաղաքացիական ծառայողները, այդ թվում՝ զինծառայողները, երբեմն կարող են չօգտվել 6-րդ հոդվածով ամրագրված պաշտպանությունից, եթե վեճի առարկան առնչվում է աշխատանքային փոխհարաբերություններին: Այդուհանդերձ, այս հարցի շուրջ Վիլիո Էսկելինենի գործով (Պելեգրինի⁶² գործին հաջորդող) կայացված վերջին վճռով Դատարանը սահմանել է այս մասում հաջորդիվ ներկայացվող սկզբունքը: Դատարանը «քաղաքացիական ծառայություն» եզրույթին ինքնավար մեկնաբանություն է տվել, որը թույլ է տալիս հավասար վերաբերմունք դրսևորել հանրային ծառայողների նկատմամբ, որոնք Կոնվենցիայի անդամ պետություններում համարժեք կամ նույնանման պարտականություններ են կատարում՝ անկախ զբաղվածության ներպետական համակարգից և, մասնավորապես, պաշտոնատար անձի և վարչական մարմինների միջև եղած իրավահարաբերության բնույթից: Դատարանը

⁶² Պելեգրինն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Pellegrin v. France), վճիռ՝ 8 դեկտեմբերի 1999թ.:

ներկայացրել է աշխատողի պաշտոնեական պարտականությունների էությունից բխող գործառությանին չափանիշ, որը հիմնված է երկու պայմանների վրա, որոնք պետք է պահպանվեն, որպեսզի պետությունը կարողանա ապավինել անձի քաղծառայողի կարգավիճակին՝ այս պաշտպանությունից նրան զրկելու համար: Առաջին՝ պետության ներպետական օրենսդրությունը պետք է հստակ սահմանմամբ բացառի դատարան դիմելու հնարավորությունը որևէ պաշտոն զբաղեցնող կամ որոշակի դասին պատկանող աշխատողի համար: Երկրորդ՝ դատարան դիմելու հնարավորությունից զրկելը պետք է հիմնավորվի օբյեկտիվ հիմքով, օրինակ՝ պետական շահի առկայությամբ⁶³: Դատարան դիմելու հնարավորությունից զրկելը հիմնավորելու համար բավական չէ ապացուցել, որ քաղծառայողը մասնակցել է պետական իշխանության իրականացման գործընթացին, կամ որ քաղծառայողին և պետությանը՝ որպես գործատուի, միավորում են «հատուկ վստահության և հավատարմության կապերը»: Պետությունը պետք է նաև ապացուցի, որ խնդրո առարկա վեճի թեման առնչվում է պետական իշխանության իրականացմանը կամ կասկածի տակ է դնում այդ յուրահատուկ կապը: Ուստի սկզբունքորեն չի կարող արդարացվել, երբ, քաղծառայողի և պետության միջև եղած հարաբերությունների հատուկ բնույթից ելնելով, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքները չեն տարածվում սովորական աշխատանքային վեճերի վրա, որոնք կապված են աշխատավարձի, հավելավճարների կամ այլ նման իրավունքների հետ: Ըստ էության, պետք է լինի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի կիրառելիության կանխավարկած: Պատասխանող կառավարությունն է կրում ապացուցման բեռն առ այն, որ վերը հիշատակված երկու պայմանները պահպանված են:

⁶³ Վիլիո Էսկելինեն և այլք ընդդեմ Ֆինլանդիայի (Vilho Eskelinen and Others v. Finland), վճիռ՝ 19 ապրիլի 2007թ.:

Զինվորական դատարանների դատավարական երաշխիքները

Զինվորական գործեր քննող դատարանները այն պետություններում, որտեղ դրանք գործում են, պետք է լինեն անկախ ու անաչառ (տե՛ս վերևում նշված պահանջները) և, հատկապես, անջատ հրամանատարական կազմից, այդ թվում՝ պաշտոնի առաջխաղացման առումով՝ վերադասների կողմից որևէ ճնշումից զերծ մնալու համար: Զինվորական դատարաններում դատավորի գործառույթները կատարելու համար ընտրված անձինք պետք է դրսևորեն ազնվության բարձր որակներ և գիտելիքի բարձր մակարդակ և ստացած լինեն համապատասխան իրավաբանական կրթություն և որակավորում: Զինվորական գործեր քննող դատավորները պետք է ունենան այնպիսի կարգավիճակ, որը երաշխավորում է նրանց անկախությունն ու անաչառությունը, մասնավորապես, նրանք պետք է անջատ լինեն հրամանատարական շղթայից:

Հրապարակային դատական քննության ընդհանուր սկզբունքը, որը քաղաքացիական կամ քրեական գործերով արդար դատաքննության կարևորագույն հատկանիշներից մեկն է, լիովին կիրառելի է նաև զինվորական գործերով դատավարությունների նկատմամբ: Բացառությունները պետք է համապատասխանեն վերը նշված պահանջներին⁶⁴:

Է

Զինծառայողներն ունեն իրենց անձնական և ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք: Պետական մարմինների կողմից այս իրավունքի նկատմամբ որևէ

⁶⁴ Ռազմական տրիբունալների կողմից արդարադատության իրականացման հարցերի մասին զեկույց, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խթանման և պաշտպանության ենթահանձնաժողովի հատուկ զեկույցող Էմանուել Դեկո, թիվ 14 սկզբունք:

միջամտություն պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջներին

Ընդհանուր առմամբ, անձնական ու ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հրազանքի իրավունքը հավասարապես կիրառելի է զինծառայողների նկատմամբ, ինչպես որ քաղաքացիականների դեպքում է: Այդուհանդերձ, զինված ուժերում ընդգրկվելը կարող է ներառել որոշ չափի միջամտություն անձնական ու ընտանեկան կյանքի, ինչպես նաև նամակագրության նկատմամբ: «Անձնական կյանք» եզրույթն ընդգրկում է անձի ֆիզիկական և հոգեբանական անձեռնմխելիությունը, անձի ֆիզիկական և սոցիալական ինքնության ասպեկտները, գենդերային ինքնությունը, անունը, սեռական կողմնորոշումն ու սեռական կյանքը⁶⁵: «Նամակագրություն» եզրույթն ընդգրկում է հեռախոսային հաղորդակցությունը, էլեկտրոնային նամակները և ինտերնետի անձնական օգտագործման մշտադիտարկման արդյունքում ստացված տեղեկատվությունը: Չի թույլատրվում վերահսկել զինծառայողների անձնական նամակագրությունը, եթե նման միջամտությունը Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության համաձայն օբյեկտիվորեն արդարացված չէ (տե՛ս ստորև): «Մասնավոր» նամակագրությունն այն նամակագրությունն է, որի բովանդակությունն անձնական է, և որի համար օգտագործվել են ոչ պաշտոնական միջոցներ, և/կամ որը հասցեագրված է մասնավոր անձանց, օրինակ՝ ընտանիքի անդամներին ու ընկերներին:

Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը թույլ է տալիս անդամ պետություններին սահմանափակել 1-ին պարբերությամբ ամրագրված անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակարագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքը, եթե այդ սահմանափակումը նախատեսված է

⁶⁵ Տե՛ս Փրեթին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Pretty v. the United Kingdom), վճիռ՝ 29 ապրիլի 2002թ., պարբ. 61:

օրենքով, հետապնդում է իրավաչափ նպատակ և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում⁶⁶: Դա հավասարապես կիրառելի է զինծառայողների նկատմամբ: Բացի դրանից՝ նման սահմանափակումների կիրառման հարցում պետություններն ունեն թույլատրելի հայեցողության որոշակի շրջանակ, որից հետո Դատարանը քննում է՝ արդյոք այդ սահմանափակումները Կոնվենցիայի իմաստով հիմնավոր են:

Անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը պետք է բավարարի վերևում նշված բոլոր երեք չափանիշներին: «Նախատեսված է օրենքով» եզրույթը նշանակում է, որ ներպետական օրենսդրության մեջ պետք է գոյություն ունենա իրավական հիմք: Այդ հիմքը պետք է լինի բավականաչափ ճշգրիտ ձևակերպված, որպեսզի անձը կարողանա ողջամտության սահմաններում կանխատեսել, թե տվյալ գործողության հետևանքով ինչ հանգամանքներ կարող են ի հայտ գալ, ինչպես նաև պաշտպանվել կամայականություններից: Զինված ուժերում կարող են գոյություն ունենալ միջոցներ, որոնք կարգավորվում են վարչական պրակտիկայով կամ պարտադիր ուժ չունեցող ուղեցույցներով: Դրանք կարող են լինել «նախատեսված օրենքով», եթե, վերջին հաշվով, ունեն իրավական հիմք, և քանի դեռ գոյություն ունեն կամայականությունների դեմ երաշխիքներ, օրինակ՝ որոշման հնարավոր վերանայում: «Իրավաչափ նպատակները» ներառում են ազգային անվտանգության, հասարակության անվտանգության կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության վերաբերյալ մտահոգությունները, անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխումը, առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը: Կոնվենցիայի 8-րդ

⁶⁶ Ուշագրավ է, որ ՔԲԻՄԴ-ի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասը, վերահաստատելով Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 12-րդ հոդվածը, թույլ է տալիս միջամտել միայն անձնական և ընտանեկան, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքի իրացմանը, քանի դեռ այն նախատեսված է օրենքով:

հողվածի 1-ին պարբերությամբ երաշխավորված իրավունքներին միջամտող միջոցները կարող են համարվել «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում», եթե դրանք գործադրվել են սոցիալական ծայրահեղ կարիքին արձագանքելու համար, և եթե ձեռնարկվող միջոցները համաչափ են հետապնդվող նպատակներին⁶⁷: Որոշելու համար, թե արդյոք այդ միջոցն անհրաժեշտ էր ժողովրդավարական հասարակությունում, Դատարանը հավասարակշռում է անհատի իրավունքները հանրային շահի հետ՝ կիրառելով համաչափության սկզբունքը:

Զինված ուժերի դեպքում անհատ զինծառայողի իրավունքները հավասարակշռվում են ռազմական այնպիսի շահերի հետ, ինչպիսիք են գործառնական արդյունավետությունը կամ, եթե խնդիրը վերաբերում է ազգային անվտանգությանը, ապա պետության՝ որպես մեկ ամբողջության շահերի հետ: Պետությունը կարող է սահմանափակել անհատի անձնական և ընտանեկան կյանքի իրավունքը, եթե կան պետական անվտանգության հետ կապված խնդիրներ, կամ զինված ուժերի գործառնական արդյունավետության համար գոյություն ունի իրական վտանգ, քանի որ բանակի պատշաճ գործունեությունը դժվար կլիներ պատկերացնել «առանց իրավական այն նորմերի, որոնք նախատեսված են ծառայողական անձնակազմի կողմից դրա վարկաբեկումը կանխելու համար»⁶⁸: Սակայն ազգային անվտանգության կամ գործառնական արդյունավետության համար վտանգ ներկայացնելու մասին պնդումները պետք է լինեն լավ հիմնավորված և օբյեկտիվորեն արդարացված և, հետևաբար, պետք է լինեն ապացուցելի կոնկրետ օրինակներով, որոնք իրենց հերթին պետք է լինեն հստակ և համոզիչ⁶⁹:

⁶⁷ Սլիվենկոն ընդդեմ Լատվիայի (Slivenko v. Latvia), վճիռ՝ 9 հոկտեմբերի 2003թ., պարբ. 113:

⁶⁸ Սմիթը և Գրեյդին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Smith and Grady v. the United Kingdom), վճիռ՝ 27 սեպտեմբերի 1999թ., պարբ. 89:

⁶⁹ Նույն տեղում:

Այն դեպքերում, երբ 8-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը վերաբերում է «անհատի անձնական կյանքի ամենաինտիմ մասին», «առանձնապես լուրջ պատճառներ» են անհրաժեշտ, որպեսզի միջամտությունը բավարարի 2-րդ պարբերության պահանջները⁷⁰: Պետական մարմնի կողմից զինծառայողների սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության վերաբերյալ առանձնակի հանդգնությամբ կատարվող քննությունն ուղղակի միջամտություն է նրանց անձնական կյանքի իրավունքի նկատմամբ՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առկա է կասկած քրեական իրավախախտում կատարված լինելու մասին, կամ դա պահանջվում է ամենաբարձր մակարդակի պաշտոնական թույլտվության նպատակներով՝ որոշ առաքելությունների կամ կոնկրետ պաշտոնների հավաքագրելու համար⁷¹: Նման հետաքննությունները և սեռական կողմնորոշման կամ գենդերային ինքնության հիմքով զինված ուժերից ազատումը հանդիսանում է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում, եթե չեն ներկայացվում նման գործողությունն արդարացնող լուրջ հիմնավորումներ:

Եթե հանրային շահը չի գերակշռում անհատի մասնավոր շահերը, ապա 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետությունն ունի պոզիտիվ պարտավորություն՝ անհատի անձնական կյանքը պաշտպանելու այլոց միջամտությունից: Ուստի պետությունը պետք է գործուն քայլեր ձեռնարկի անհատի անձնական կյանքի նկատմամբ հարգանքն ապահովելու համար (օրինակ՝ համապատասխան օրենսդրություն ընդունելու միջոցով): Այս պարտավորությունը վերաբերում է զինծառայողների պաշտպանությանը⁷²:

⁷⁰ Նույն տեղում:

⁷¹ Նույն տեղում, պարբ. 71, Լյուսթիգ-Փրիներ և Բեքթեն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom), վճիռ՝ 27 սեպտեմբերի 1999թ.:

⁷² Տեն, օրինակ, Մաք Գինլին և Էգանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (McGinley and Egan v. the United Kingdom), վճիռ՝ 9 հունիսի 1998թ., Ռոշեն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Roche v. the United Kingdom), վճիռ՝ 19 հոկտեմբերի 2005թ.:

Քանի որ պարտադիր ժամկետային զինծառայողները կամավոր հիմունքներով չեն հավաքագրվում զինված ուժերում, ուստի նրանք չեն տալիս իրենց համաձայնությունը՝ որևէ ժամանակահատվածով ընտանիքից բաժանվելու վերաբերյալ: Հետևաբար, այդ բաժանումը չպետք է կամայական կամ անհամաչափ լինի և պետք է արդարացված լինի գործառնական հնարավոր կարիքների հիմքով: Բաժանումը ոչ մի դեպքում չպետք է կիրառվի պրոֆեսիոնալ զինծառայողների նկատմամբ որպես կարգապահական պատժամիջոց, քանի որ դա կհամարվի լիազորությունների չարաշահում⁷³:

Զինծառայողների բարոյահոգեբանական վիճակի համար կարևոր է, որպեսզի նրանք հնարավորության սահմաններում կարողանան կապ պահպանել իրենց մտերիմների հետ: Այս հասկացության մեջ են մտնում հարազատները և զինծառայողների հետ մտերիմ հարաբերությունների մեջ գտնվող այլ անձինք, օրինակ՝ զուգընկերը, երեխաները (թոռները), ծնողները, եղբայրները, քույրերը և մտերիմ ընկերները: Անդամ պետությունները պետք է համապատասխան պայմաններ ստեղծեն, որպեսզի զինծառայողներն օգտվեն այս հատուկ իրավունքից: Որոշ դեպքերում բջջային հեռախոսը կարող է չլինել ծառայության ընթացքում կապի լավագույն միջոցը, ինչը պայմանավորված է կապի վատ որակով, դրա օգտագործման սահմանափակմամբ կամ նույնիսկ արգելքով՝ ելնելով որոշ տարածքներում անվտանգության նկատառումներից: Ուստի զինված ուժերի ղեկավարության կողմից պետք է ապահովվեն կանոնավոր հաղորդակցման այլ միջոցներ: Մի շարք եվրոպական երկրներ փոստային հատուկ համակարգերով կամ էլեկտրոնային միջոցներով զինծառայողներին նամակներ և հաղորդագրություններ ուղարկելու համակարգեր են ներդրել: Որոշ երկրներում բացվել են զինված ուժերի համար կայքեր, որոնք օգտակար տեղեկատվություն են պարունակում ընտանիքների

⁷³ Զինված ուժերում ծառայողների համար մարդու իրավունքների ազդեցությունը, Փիթր Ռոու, էջ 43:

և զինվորների համար: Մտերիմների այցերը չափազանց կարևոր են, երբ զինծառայողները տևական ժամանակով հեռու են գտնվում: Ի դեպ, Միացյալ Թագավորությունը հնարավորություն է ընձեռել ծառայության մեջ գտնվող զինվորների խնամարկյալներին՝ դիմել նրանց տեղակայման զորամասի կամ ռազմական կայանի ղեկավարությանը՝ ծառայության ընթացքում այցելուի անցաթուղթ կամ ամուսնու նույնականացման քարտ ստանալու պահանջով⁷⁴:

Բացի դրանից՝ աջակցության ծրագրեր պետք է նախատեսվեն զինծառայողների այն մտերիմների համար, ովքեր նրանց հետ մեկնում են արտերկիր: Դրանց թվում են նոր երկրի մասին տեղեկատվության և խորհրդատվության, ինչպես նաև աջակցման ցանցերի մասին մանրամասների տրամադրումը և ծառայությունից հետո բնականոն կյանքին վերահարմարեցման հարցում օգնության ապահովումը: Նման ծրագրեր արդեն իսկ գործում են մի շարք եվրոպական երկրներում:

Մայրության (հետծննդյան) արձակուրդը, հայրության արձակուրդը, ընտանեկան նպաստները և ցերեկային խնամքի ծառայությունները երաշխավորված են Խարտիայի 8-րդ, 16-րդ և 27-րդ հոդվածներով և նույն ծավալով պետք է կիրառվեն զինծառայողների նկատմամբ, ինչ քաղաքացիական անձանց դեպքում, երբ նրանք ծառայում են իրենց երկրում և, հնարավորության դեպքում, նաև այն դեպքերում, երբ նրանք գործուղվում են արտերկիր: Եվրոպական երկրներում կարծես գնալով աճում է երեխաներ ունեցող զինծառայողներին ավելի լավ հարմարություններով ապահովելու միտումը: Մեջ բերենք մի շարք օրինակներ. Ֆրանսիայում պաշտպանության նախարարը սոցիալական իր քաղաքականության առաջնահերթություն է դարձրել երեխաներ ունեցող ծնողներին աջակցելու հարցը՝

⁷⁴ Միացյալ Թագավորության պաշտպանության նախարարության Գործող կանոնավոր բանակի անձնակազմի ընտանիքների համար ուղեցույց:

նպատակ ունենալով ավելի արդյունավետ կերպով արձագանքել առկա գործառնական խոչընդոտներին, և ցերեկային մանկապարտեզների թիվը հասցվել է ավելի քան 1000-ի: Նիդերլանդներում նորածին կամ երեխա ունեցող մայրերը կես դրույքով աշխատելու հնարավորություն ունեն, և կան ցերեկային խնամքի որոշ հաստատություններ: Հայրերը ունեն նաև ծնողական արձակուրդ վերցնելու հնարավորություն⁷⁵: Ռումինիայում ճանաչվում է զինծառայողների հետծննդյան և երեխայի խնամքի համար արձակուրդ վերցնելու իրավունքը, իսկ Չեխիայի Հանրապետությունում կին ծառայողները կարող են ընտանեկան արտակարգ իրավիճակներում (օրինակ՝ երեխայի հիվանդության դեպքում) դիմել 13-օրյա արձակուրդի⁷⁶:

Ը

Զինծառայողներն ունեն մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքի նկատմամբ որևէ սահմանափակում պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությանը

Զինծառայողներն ունեն մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Զինվորական կյանքի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ այս իրավունքի իրականացման նկատմամբ կարող են կիրառվել որոշ սահմանափակումներ: Այդուհանդերձ, ցանկացած սահմանափակում պետք է պահպանի Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջները, այն է՝ դրանք պետք է սահմանված լինեն օրենքով, հետապնդեն իրավաչափ նպատակ և անհրաժեշտ լինեն ժողովրդավարական հասարակությունում: Դրանք պետք է լինեն համաչափ, ոչ կամայական և ողջամտորեն կանխատեսելի:

⁷⁵ Նույն տեղում, էջ 103:

⁷⁶ Լարիսիս ընդդեմ Հունաստանի (Larissis v. Greece), վճիռ՝ 24 փետրվարի 1998թ., պարբ. 51:

Բացի դրանից՝ զինվորական հրամանատարները չպետք է չարաշահեն իրենց պաշտոնական դիրքը՝ անմիջականորեն իրենց ենթակայության տակ գտնվող ծառայողներին հարկադրելով անցանկալի զրույցի բռնվել կրոնական թեմաների շուրջ⁷⁷:

Եվ հավատացյալները և՛ անհավատներն իրավունք ունեն չենթարկվել խտրականության դրսևորումների՝ իրենց կողմից մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրացման ընթացքում: Այս սկզբունքը, բնականաբար, կիրառվում է զինված ուժերի համատեքստում: Ուստի պետությունները պետք է որոշակի միջոցներ ձեռնարկեն նրանց կրոնական պարտավորությունները զինվորական կյանքի սովորական պայմաններին հնարավորինս համապատասխանեցնելու համար, այդ թվում՝ ժամանակ հատկացնելով աղոթքի համար, թույլ տալով պահպանել հատուկ սննդակարգեր կամ կրոնական օրերի կապակցությամբ տրամադրելով հատուկ արձակուրդ:

Պետությունները պետք է ձեռնպահ մնան անհավատներին, նույնիսկ անուղղակիորեն, կրոնական սովորույթներին հետևելուն հարկադրելուց:

Դատարանն առ այսօր չի ընդգրկել կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի մեջ: Սակայն միջազգային աստյաններում տիրող ներկայիս մոտեցումը հակված է այն դիտել որպես խղճի և կրոնի ազատության անբաժանելի մաս: Մարդու իրավունքների կոմիտեն ընդունել է, որ այն հանդիսանում է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրով ամրագրված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի անբաժանելի մաս⁷⁸:

⁷⁷ 21-րդ դարի Եվրոպայում զինված ուժերն ու հասարակությունը: Յուրգեն Բոլմանի և Ժան Քալախանի համեմատական վերլուծություն, էջ 299:

⁷⁸ Մարդու իրավունքների կոմիտե, Յեռ-Բում Յուն և Մյուն-Ջին Չոին ընդդեմ

2007թ. դեկտեմբերի 12-ին հռչակված Հիմնարար իրավունքների մասին Եվրոպական միության խարտիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը անմիջականորեն ճանաչում է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը որպես մտքի, խղճի և կրոնի ազատության անբաժանելի մաս: «Կրոնական և այլ համոզմունքների հիմքով պարտադիր զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու մասին» թիվ R (87) 8 հանձնարարականում Նախարարների կոմիտեն նշում է, որ զորակոչման ենթակա յուրաքանչյուր ոք, ով, կրոնական դավանանքի համոզիչ պատճառներից ելնելով, հրաժարվում է ընդգրկվել զինված ուժերում, պետք է իրավունք ունենա ազատվել զինվորական ծառայությունից՝ որոշակի պայմանների պահպանմամբ: Ինչ վերաբերում է Եվրոպական սոցիալական խարտիային, ապա Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն քննել է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց վերաբերող հիմնահարցը Խարտիայի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն: Զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձանց կողմից պահանջվող այլընտրանքային ծառայության տևողությունը պետք է լինի ողջամիտ՝ սովորական զինվորական ծառայության տևողության համեմատությամբ: Օրինակ՝ Կոմիտեն գտել է, որ զինվորական ծառայության տևողությունը մեկուկես անգամ գերազանցող այլընտրանքային ծառայության տևողությունը չափազանց երկար է⁷⁹:

Պարտադիր ժամկետային զինծառայողները օգտվում են կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքից: Նախարարների կոմիտեն այս հիմնահարցի շուրջ արդեն հատուկ

Կորեայի Հանրապետության (Yeo-Bum Yoon and Myung-Jin Choi v Republic of Korea) թիվ/թիվ 1321/2004 և 1322/2004 հաղորդումներ: Հանձնարարական 1518(2001), պարբ. 2:

⁷⁹ Եվրոպական գործերի Քվակերի խորհուրդն ընդդեմ Հունաստանի (Quaker Council for European Affairs (QCEA) v. Greece), թիվ 8/2000 կոլեկտիվ գանգառ:

հանձնարարական է ընդունել⁸⁰: Չորակոչիկների կողմից կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը ճանաչված է անդամ պետությունների մեծամասնության կողմից: Երկրների մեծ մասն օրենքներ են ընդունել, որոնք սահմանում են զինվորական ծառայությունից ազատվելու դիմումները քննարկելու ընթացակարգերը և, որպես կանոն, այլընտրանքային ծառայություն նախատեսում այն անձանց համար, որոնք ազատվել են ծառայությունից⁸¹: Կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձ հանդիսանալը կամ այս կարգավիճակի մերժումը չպետք է հանգեցնի խտրականության որևէ դրսևորման, կարգապահական միջոցների կիրառման կամ դատական կարգով հետապնդման:

Անձի համոզմունքները՝ լինեն դրանք կրոնական թե փիլիսոփայական, ժամանակի ընթացքում կարող են փոփոխվել, հետևաբար, մտքի, խղճի և կրոնի ազատության պաշտպանությունը չի կարող սահմանափակվել միայն զորակոչմանը նախորդող ժամկետով: Հինծառայողի համոզմունքները կարող են զարգացում ապրել կոնկրետ իրավիճակներից ելնելով, հատկապես զինված հակամարտությունների ընթացքում: Հինված ուժերի պրոֆեսիոնալ անդամները պետք է ունենան համոզմունքների պատճառով զինվորական ծառայությունը դադարեցնելու համար դիմելու իրավունք, որը պետք է քննարկման առարկա դարձվի ողջամիտ ժամկետներում: Նման դիմումի քննության ընթացքում դիմումատուն, հնարավորության դեպքում, պետք է անցնի ոչ մարտական պարտականությունների կատարման: Հետևաբար անհրաժեշտ է տեղեկացնել զինծառայողներին իրենց իրավունքների, ինչպես նաև գոյություն ունեցող այն ընթացակարգերի մասին, որոնք երաշխավորում են ծառայության ընթացքում (այսինքն՝ մինչև զորակոչվելը, ծառայության

⁸⁰ Նախարարների կոմիտեի թիվ R(87)8 հանձնարարական, տե՛ս նաև՝ Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 1518(2001) հանձնարարականը:

⁸¹ Թիվ 1518(2001) հանձնարարականի բացատրական հուշագիր, պարբ. 20:

ընթացքում և դրանից հետո) իրենց կրոնական կամ այլ համոզմունքները փոխելու իրավունքի իրացումը: Սեփական կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու իրավունքը չի կարող վկայակոչվել զինված ուժերի պրոֆեսիոնալ անձնակազմի կողմից՝ առանձին հանձնարարություններից հրաժարվելու համար:

Պարտադիր ժամկետային այն զինծառայողները, որոնց շնորհվել է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվող անձի կարգավիճակ, ինչպես նաև պրոֆեսիոնալ ծառայողները, որոնց թույլատրվել է կրոնական կամ այլ համոզմունքների հիմքով հրաժարվել զինված ուժերում ծառայությունից, չեն կարող դրա պատճառով ենթարկվել քրեական հետապնդման, մասնավորապես՝ դասալքության համար: Դա չպետք է խոչընդոտի անդամ պետություններին՝ ներպետական օրենսդրության համաձայն դասալքության համար քրեական հետապնդում իրականացնել այն անձանց նկատմամբ, որոնք առանց թույլտվության են լքել զինված ուժերը: Ներպետական օրենսդրությամբ կարող են սահմանվել նաև այն դեպքերը, երբ զինված ուժերից դուրս եկած անձանց գործերը կարող են քննվել քաղաքացիական դատարանների կողմից, օրինակ՝ երբ նրանք չեն պահպանել իրենց հրաժարականին ներկայացվող պայմանները կամ երբ չեն վերադարձրել զինված ուժերում ծառայելու նպատակով իրենց վստահված գումարները կամ իրերը:

Թ

Զինծառայողներն ունեն արտահայտվելու ազատության իրավունք: Այս ազատության ցանկացած սահմանափակում պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ սահմանված պահանջներին

Դատարանը համարել է, որ արտահայտվելու ազատությունը կիրառվում է զինծառայողների նկատմամբ, ինչպես որ

պայմանավորվող պետությունների իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր այլ անձի⁸², նշելով, որ «10-րդ հոդվածը չի ավարտվում զորանոցների դարպասների մոտ»⁸³: Արտահայտվելու ազատությունը նաև ներառում է սեփական կարծիք ունենալու և տեղեկատվություն ու գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատությունը:

Տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը ներառում է մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և համացանցի միջոցով տեղեկություններ ձեռք բերելու իրավունքը՝ պայմանով, որ դրա ստացման աղբյուրն օրինական է: Չինձառայողները պետք է իրավունք ունենան, առանց գրաքննության ենթարկվելու, օգտվել տեղեկատվության նման աղբյուրներից, եթե, իհարկե, հանգամանքները թույլ են տալիս (օրինակ՝ միշտ չէ, որ դա հնարավոր է դաշտային զորավարությունների կամ մարտական գործողությունների ժամանակ):

Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությունը սահմանում է, որ արտահայտվելու ազատության իրացումը ենթադրում է պարտավորություններ և պատասխանատվություն՝ կանխելու այլ հիմնարար իրավունքների նկատմամբ ոտնձգությունները, ինչպես նաև ազգային անվտանգությանը, տարածքային ամբողջականությանը կամ հասարակության անվտանգությանը սպառնացող վտանգները, գաղտնիության կանոնների խախտումը և արդարադատության հեղինակության ու անաչառության վտանգումը:

Այս իրավունքի նկատմամբ սահմանափակումները թույլատրելի են համարվում: Գնահատելու համար, թե արդյոք

⁸² Տես, օրինակ, Էնգելը և այլք ընդդեմ Նիդերլանդների (Engel and others v. Netherlands, մեջբերված է գործում, պարբ. 100, և Ավստրիայի ժողովրդավարական զինվորների միությունը և Գուբին ընդդեմ Ավստրիայի (Vereinigung demokratischer soldaten Österreichs and Gubi v. Austria), վճիռ՝ 19 դեկտեմբերի 1994թ., պարբ. 27:

⁸³ Գրիգորիադիսն ընդդեմ Հունաստանի (Grigoriades v. Greece), վճիռ՝ 25 նոյեմբերի 1997թ., պարբ. 45:

զինծառայողի արտահայտվելու ազատության իրավունքի սահմանափակումը հիմնավոր է, Դատարանը համարել է, որ անհրաժեշտ է հաշվի առնել «զինվորական կյանքին բնորոշ պայմանները և զինծառայողների համար պարտադիր որոշ «պարտավորությունները» և «պատասխանատվությունը»⁸⁴:

Արտահայտվելու ազատության իրավունքը սահմանափակող միջոցները պետք է լինեն համաչափ, նույնիսկ եթե որպես խաղաղույթ իրավաչափ ռազմական շահերն են: Սահմանափակման համաչափությունը կախված է դրա նպատակներից: Երբ այն վերաբերում է զինվորական կարգապահության կամ ազգային անվտանգության հարցերին, սահմանափակման առավել խիստ դրսևորումը որոշ դեպքերում կարող է ավելի հիմնավորված լինել: Նման կարգի սահմանափակումների հիմնավորված լինել-չլինելու հարցը գնահատելիս Դատարանը պետություններին տալիս է թույլատրելի հայեցողության որոշակի շրջանակ: Արտահայտվելու ազատությունը սահմանափակող միջոցները պետք է, սակայն, անձին բավարար կերպով պաշտպանեն կամայականություններից և լինեն ողջամտորեն կանխատեսելի⁸⁵:

Արտահայտվելու ազատության իրավունքը կարող է ենթակվել պաշտոնական ձևականությունների, պայմանների, սահմանափակումների, դրա նկատմամբ կարող են կիրառվել որոշակի պատժամիջոցներ, իսկ բացառիկ դեպքերում նաև՝ սահմանվել որոշակի արգելքներ: Սա, մասնավորապես, այն դեպքերում է, երբ հայտարարություններն արվում են հրապարակային եղանակով կամ լրատվամիջոցներով (օրինակ՝ հեռուստատեսությամբ⁸⁶): Նման սահմանափակումները պետք է

⁸⁴ Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի (Hadjianastassiou v. Greece), վճիռ՝ 16 դեկտեմբերի 1992թ., պարբ. 46:

⁸⁵ Նույն տեղում:

⁸⁶ Ե.Ս.-ն ընդդեմ Գերմանիայի (E.S. v. Germany), Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով, որոշում՝ 29 նոյեմբերի 1995թ., Որոշումներ և զեկույցներ, հատոր 84, 1995թ., էջ 58:

նախատեսված լինեն օրենքով (մասնավորապես՝ հիմք ունենան ներպետական օրենսդրության մեջ) և անհրաժեշտ լինեն ժողովրդավարական հասարակությունում (սոցիալական ծայրահեղ կարիքին արձագանքելու համար, և եթե ձեռնարկվող միջոցները համաչափ են հետապնդվող նպատակներին):

Զինճառայողների արտահայտվելու ազատության նկատմամբ սահմանափակումները, որով Դատարանը չի գտել 10-րդ հոդվածի խախտում, ընդգրկում են հետևյալ գործերը՝ (ա) երբ երկու ժամկետային զինճառայողներ դատապարտվել էին մեկական տարվա ազատազրկման այն բանից հետո, երբ նյութ էին տարածել, որով կոչ էին անում ֆրանսիական բանակի ստորաբաժանումներին դուրս գալ Գերմանիայից⁸⁷, և (բ) երբ գերմանացի զինվորի ծառայությունը ժամանակավորապես դադարեցվել էր՝ հեռուստատեսությամբ զինվորական քաղաքականությունը քննադատելու համար⁸⁸:

Զինճառայողների արտահայտվելու ազատության նկատմամբ սահմանափակումները, որոնք Դատարանը համարել է 10-րդ հոդվածի խախտում, ընդգրկում են հետևյալ գործերը՝ (ա) ամսագրի տարածման նկատմամբ արգելքը, որի հոդվածները գրված էին ծայրահեղ ծաղրական ոճով, սակայն հարցականի տակ չէին դնում ենթարկվելու պարտականությունը և զինված ուժերում ծառայելու նպատակը⁸⁹, և (բ) երեք ամիս ժամկետով կրտսեր սպայի ազատազրկումն այն բանի համար, որ նա երկար նամակ-բողոք էր ուղարկել իր վերադասին (որն այլ կերպ չէր հրապարակվել), Դատարանի կողմից համարվել է անհամաչափ և ոչ «անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում»⁹⁰:

⁸⁷ Լը Կուր Գրանմեսոնն ու Ֆրիցն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Le Cour Grandmaison and Fritz v. France), Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով, 6 հուլիսի 1987թ., Որոշումներ և գեկույցներ, հատոր 53, 1987թ., էջ 150:

⁸⁸ Ե.Ս.-ն ընդդեմ Գերմանիայի (E.S. v. Germany), մեջբերված է գործում:

⁸⁹ Նույն տեղում, պարբ. 49:

⁹⁰ Գրիգորիադիսն ընդդեմ Հունաստանի (Grigoriades v. Greece), մեջբերված է գործում:

Ժ

Ձինծառայողներն ունեն համապատասխան տեղեկություններ ստանալու իրավունք⁹¹

Հաշվի առնելով զինված ուժերում առկա աշխատանքային պայմանների առանձնահատկությունները՝ խիստ կարևոր է, որ պոտենցիալ զորակոչիկները զինված ուժերում ներգրավվելու ժամանակ պատշաճ կերպով տեղեկացվեն իրենց պարտավորությունների ծավալի մասին: Իհարկե, դա վերաբերում է հատկապես 18 տարեկան չլրացած ապագա զորակոչիկներին, որոնք պետք է լինեն մանրամասն տեղեկացված, ինչը հնարավորություն կտա նրանց ըմբռնել զինված ուժերում ներգրավվելու հետևանքները: Նրանց ծնողները կամ օրինական ներկայացուցիչները նույնպես պետք է ստանան նման տեղեկատվություն: Ապագա զորակոչիկներին տրամադրված տեղեկատվության մեջ պետք է անդրադարձ կատարվի բոլոր այն ասպեկտներին և հետևանքներին, որոնք կապված են զինված ուժերին հավաքագրվելու հետ, այդ թվում՝ զինվորական կարգապահությունը, պարտականությունների և պատասխանատվության նկարագրությունը, վարքագծի կանոնագիրքը՝ նշելով, մասնավորապես, թե ինչ է նշանակում անընդունելի վարքագիծը, օրինակ՝ շարունակական հետապնդումները և ճնշումները կամ խտրական վերաբերմունքը: Տրամադրվող տեղեկատվության մեջ պետք է ներառվեն աշխատանքային պայմանները, այդ թվում՝ տեղեկություններ բնակարանային պայմանների վերաբերյալ, կրոնական պատկանելությամբ պայմանավորված հնարավոր բնակեցման տարբերակների կամ արտերկրում աշխատելու պայմանների, ինչպես նաև նպաստների և իրավունքների մասին տեղեկատվություն, այդ թվում՝ առկա առողջապահական և անվտանգության քաղաքականությունների, բողոքարկման մեխանիզմների և կենսաթոշակային իրավունքների վերաբերյալ:

⁹¹ ՄԻԵԿ-ի 8-րդ և 10-րդ հոդվածներ:

Ներկա և նախկին զինծառայողներին պետք է, դիմումի հիման վրա, հասանելի լինի զինվորական իշխանության մարմինների կողմից պահվող իրենց անհատական տվյալները ստանալու իրավունքը: Անհատական տվյալները ներառում են ցանկացած տեղեկատվություն, որը վերաբերում է ֆիզիկական անձի, ում ինքնությունը հաստատված է կամ հնարավոր է հաստատել⁹²: Պետական մարմինների կողմից պահվող անհատական տվյալներին ծանոթանալու իրավունքը ապահովված է Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ կոնվենցիայով:

Այն դեպքերում, երբ պետական մարմինները, այդ թվում՝ զինվորական իշխանության մարմինները, ծավալում են վտանգավոր գործունեություն, ինչը կարող է թաքնված բացասական հետևանքներ ունենալ անձի առողջության վրա, ապա պետք է ընդունեն մատչելի և գործուն ընթացակարգեր, որոնք նման գործունեությամբ զբաղվող անձանց հնարավորություն կտան ծանոթանալու բոլոր էական և անհրաժեշտ տեղեկություններին: Բացի դրանից՝ իշխանությունները ոչ միայն պետք է տրամադրեն նման տեղեկատվություն, այլ նաև պետք է խուսափեն այդ տեղեկատվությունը ստանալու համար երկար և բարդ ընթացակարգեր կիրառելուց⁹³:

Թեև փաստաթղթերի մատչելիությունը պետք է լինի կանոն⁹⁴, սակայն կան դեպքեր, երբ կարող են կիրառվել սահմանափակումներ: Նախ՝ փաստաթղթերը կարող են օբյեկտիվ պատճառներով գաղտնագրվել: Երկրորդ՝ ազգային անվտանգությունը, պաշտպանության համակարգը կամ միջազգային հարաբերությունները պաշտպանելու նպատակը կարող է

⁹² Անհատական տվյալների մեքենայական մշակման հարցում մասնավոր անձանց պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի «ա» կետ:

⁹³ Ռոչն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Roche v. United Kingdom), վճիռ՝ 19 հոկտեմբերի 2005թ.:

⁹⁴ Նախարարների կոմիտեի հանձնարարական Rec (2002)2 անդամ պետություններին Պաշտոնական փաստաթղթերի մատչելիության վերաբերյալ:

իրավաչափ լինել՝ փաստաթղթերի մատչելիության սահմանափակման առումով: Որոշ անդամ պետություններում նշված ոլորտներին վերաբերող սահմանափակումները սահմանադրական հարթության վրա են: Յանկացած սահմանափակում պետք է լինի հետապնդվող իրավաչափ նպատակներին համաչափ: Ինչ վերաբերում է միջամտության բնույթին, ապա պարզ է, որ որքան այն հեռուն գնացող և խիստ է, այնքան ավելի ծանրակշիռ պատճառներ են պահանջվում հիմնավորելու համար: Ավելի ծանրակշիռ պատճառներ են հարկավոր տեղեկատվության մատչելիության լիակատար արգելքը հիմնավորելու համար: Ավելին՝ զինծառայողները կաշկանդված են հայեցողության պարտավորությամբ, երբ հարցը վերաբերում է իրենց պարտականությունների կատարմանը, և սա զինծառայողների վրա դրվող յուրահատուկ «պարտականություններից» և «պատասխանատվությունից» մեկն է⁹⁵:

ԺԱ

Զինծառայողներն ունեն խաղաղ հավաքներ անցկացնելու և այլոց հետ ազատորեն միավորումներ կազմելու իրավունք: Այս իրավունքի իրացմանը խոչընդոտող ցանկացած սահմանափակում պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության պահանջներին

Հավաքների և միավորում կազմելու ազատության իրավունքն ամրագրված է Կոնվենցիայով և Խարտիայով: Այս իրավունքը ներառում է արհմիություններ և քաղաքական կուսակցություններ ստեղծելու և դրանց անդամակցելու ազատությունը:

Հաշվի առնելով զինված ուժերի առանձնահատուկ հանգամանքները և ազգի անվտանգության պաշտպանության կարևոր

⁹⁵ Նույն տեղում, պարբ. 46:

գործառույթը՝ որոշ պետություններ ավելի խիստ սահմանափակումներ են կիրառում զինծառայողների նկատմամբ այս ազատություններից օգտվելու հարցում՝ զինվորական անձնակազմի լիակատար չեզոքություն, ինչպես նաև զինվորական կարգապահությունն ու ծառայության շարունակականությունն ապահովելու համար: Թե՛ Կոնվենցիան (11-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերություն) և թե՛ Խարտիան (5-րդ հոդված) թույլատրում են սա:

Սակայն զինծառայողները, սկզբունքորեն, պետք է օգտվեն այս իրավունքներից: Խորհրդարանական վեհաժողովն իր հերթին կոչ է արել պետություններին՝ վերացնել բոլոր անհարկի սահմանափակումները: Բացի դրանից՝ Նախարարների կոմիտեն առաջարկել է բոլոր անդամ պետություններին ուսումնասիրել իրավական այն համակարգերը, որտեղ զինծառայողներն իրավունք ունեն կազմակերպել և վարել կոլեկտիվ բանակցություններ: Նախարարների կոմիտեն նաև ընդգծել է, որ սկզբունքորեն կողմ է այն մտքին, որ բոլոր քաղաքացիները, ներառյալ՝ զինծառայողները, ունեն նույն քաղաքական իրավունքները:

Հետևաբար, այս իրավունքների նկատմամբ սահմանափակումների պատճառները պետք է պարբերաբար վերանայվեն, և եթե հայտնաբերվում է, որ նման սահմանափակումների համար հիմնավորումներն այլևս արդարացված չեն, ապա դրանք ենթակա են վերացման:

Հաճախ պնդում են, որ կոլեկտիվ գործունեությունը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ զինվորական կարգապահության և, հետևաբար, գործառնական արդյունավետության և ազգային անվտանգության վրա⁹⁶:

Այդուհանդերձ, փորձը ցույց է տալիս, որ այս խնդիրներից խուսափելու համար պետությունները, որոնք թույլատրում են

⁹⁶ Ձեռնարկ զինված ուժերի անձնակազմի մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ՁՈՒԺՎ, 2008թ.:

զինծառայողներին անդամակցել տարբեր կազմակերպությունների, հավաքական ներկայացուցչական մարմինների աշխատանքի նկատմամբ երկու տեսակի սահմանափակումներ են նախատեսում: Դրանք են՝ (1) ներկայացուցչական մարմինը սահմանափակված է զինծառայողներով և փոխկապակցված չէ քաղաքացիական արհմիությունների հետ՝ արտաքին ազդեցությունից զերծ մնալու համար, (2) չեն թույլատրվում գործադուլները կամ արդյունաբերական գործողությունների այլ տեսակները, որոնք ենթադրաբար կարող են խաթարել գործառնական արդյունավետությունը կամ սպառնալ ազգային անվտանգությանը⁹⁷:

Դատարանը համարել է, որ քաղաքական կուսակցությունները նույնպես միավորումների տեսակ են, որոնք չափազանց կարևոր են ժողովրդավարության պատշաճ գործելու համար, և քանի որ ժողովրդավարությունը Կոնվենցիային ուղղորդող տարրերից մեկն է, հետևաբար քաղաքական կուսակցությունները ևս Կոնվենցիայի 11-րդ հոդվածի շրջանակում են⁹⁸:

Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան չանդամագրվել նման միավորումներին կամ արհմիություններին: Այն դեպքերում, երբ նրանք ընտրում են անդամ չդառնալու ճանապարհը, սա չպետք է դառնա նրանց նկատմամբ կարգապահական կամ խտրական միջոցներ ձեռնարկելու պատճառ:

⁹⁷ Նույն տեղում:

⁹⁸ Թուրքիայի միացյալ կոմունիստական կուսակցությունը և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey), վճիռ՝ 30 հունվարի 1998թ.:

ԺԲ

Զինծառայողներն ունեն քվեարկելու և իրենց թեկնածությունը առաջադրելու իրավունք⁹⁹

Քվեարկելու և թեկնածություն առաջադրելու իրավունքները ժողովրդավարական հասարակության կենսական նշանակություն ունեցող բաղադրիչներ են: Սակայն այս իրավունքի նկատմամբ սահմանափակումները նույնպես հնարավոր են¹⁰⁰ պայմանով, որ դրանք այն աստիճանի չեն կրճատում այս իրավունքները, որ դրանց արդյունավետությունը դրվի վտանգի տակ: Նման սահմանափակումները պետք է նաև իրավաչափ նպատակ հետապնդեն, իսկ կիրառվող միջոցներն էլ պետք է լինեն այդ նպատակին համաչափ: Պետություններն օգտվում են թույլատրելի հայեցողության լայն շրջանակից՝ ընտրական համակարգերը, կանոնները, ինչպես նաև քվեարկելու և թեկնածություն առաջադրելու իրավունքի պայմանները սահմանելու հարցում, այդ թվում՝ զինծառայողների նկատմամբ կիրառվող: Սակայն թույլատրելի այս շրջանակը անսահման չէ, և Դատարանը քննադատական գնահատական է տալիս համապատասխան սահմանափակումների համաչափությանը: Խնդիր է առաջանում զինված ուժերում գտնվող անձանց իրավունքները, պահպանելով զինված ուժերի չեզոքությունը, համայնքի շահերի հետ հավասարակշռելու հարցում:

Զինված ուժերի արդյունավետ ժողովրդավարական վերահսկողությունն ու հաշվետվողականությունը նաև պահանջում են տարանջատել քաղաքական և զինվորական ոլորտները: Երբ զինծառայողները քաղաքական ասպարեզում

⁹⁹ ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդված: Թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդված: Քվեարկելու և թեկնածությունը քվեարկության դնելու իրավունքն իրացնելու հարցում քաղաքացիներին հավասար կերպ վերաբերվելու սկզբունքը Մեթյու Մոհինը և Քլեյֆայնը ընդդեմ Բելգիայի գործով (Mathieu Mohin and Cleyfayt v. Belgium), վճիռ՝ 2 մարտի 1987թ., պարբ. 54:

¹⁰⁰ Մեթյու Մոհինը և Քլեյֆայնը ընդդեմ Բելգիայի (Mathieu-Mohin and Cleyfayt v. Belgium), մեջբերված է գործում, պարբ. 52:

ակտիվ մասնակցություն են ունենում, օրինակ՝ պաշտոններ զբաղեցնելով խորհրդարանում, միաժամանակ շարունակելով ծառայել զինված ուժերում, սա կարող է գնահատվել որպես ժողովրդավարական հաշվետվողականությունը խաթարող հանգամանք և ստեղծել շահերի բախում: Թեկնածություն առաջադրելու իրավունքի որոշ սահմանափակումները կամ ընթացակարգային պահանջները, այս համատեքստում, կարող են լինել արդարացված (օրինակ՝ նախընտրական քարոզարշավի, իսկ ընտրվելու դեպքում՝ պաշտոնավարման ընթացքում ծառայության կասեցումը)՝ պայմանով, որ դրանք անհամաչափ չեն: Սրան հակառակ՝ նման նկատառումները չպետք է բացասաբար ազդեն զինծառայողների քվեարկելու իրավունքի վրա:

Զինված ուժերի նկատմամբ ժողովրդավարական վերահսկողության անհրաժեշտությունը չպետք է օգտագործվի որպես արդարացում զինծառայողներին իրենց ընտրական իրավունքներից, մասնավորապես՝ քվեարկելու իրավունքից ինքնաբերաբար զրկելու համար¹⁰¹: Բացի դրանից՝ պետությունները պետք է համապատասխան միջոցներ ձեռնարկեն ապահովելու համար զինծառայողների քվեարկելու իրավունքի իրացումը: Անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել՝ խուսափելու համար աստիճանակարգային վերադասների որևէ ազդեցությունից, մասնավորապես՝ քվեարկության գաղտնիությունն ապահովելու միջոցով: Արտերկրում տեղակայված զինծառայողները պետք է կարողանան, հնարավորության սահմաններում, քվեարկել, օրինակ, հյուպատոսարաններում, փոստի կամ էլեկտրոնային քվեարկության միջոցով:

¹⁰¹ Խորհրդարանական վեհաժողովի Քվեարկելու իրավունքի նկատմամբ սահմանափակումների վերացման մասին թիվ 1459(2005) բանաձև:

ԺԳ

Զինծառայողներն ունեն ամուսնության իրավունք¹⁰²

Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածով պաշտպանվող ամուսնության իրավունքը հավասարապես կիրառելի է զինծառայողների համար: Դրա համար հատուկ թույլտվություն չպետք է պահանջվի: Այդպես պետք է լինի նաև այն դեպքերում, երբ միևնույն սեռի անձանց միջև ամուսնությունը թույլատրվում է¹⁰³:

Լինելով կենդանի փաստաթուղթ՝ Կոնվենցիան պետք է մեկնաբանել՝ ելնելով ներկա իրողություններից, և ըստ այդմ՝ մեծ թվով անդամ պետությունների կողմից ճանաչվել է միասեռական զույգերին թույլատրվող գրանցված հարաբերություններ ունենալը: Այս իրավունքի ճանաչումը երբեմն երաշխավորում է ամուսնական զույգերի նկատմամբ հավասար վերաբերմունքը: Միասեռական զույգերի հարաբերությունները Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի շրջանակում են, քանի որ վերաբերում են մասնավոր կյանքի առավել ինտիմ ասպեկտին¹⁰⁴: Այն պետություններում, որտեղ միևնույն սեռի քաղաքացիական անձինք իրավունք ունեն լինել գրանցված հարաբերությունների մեջ, զինծառայողների համար դրանք ևս չպետք է լինեն արգելված:

ԺԴ

Զինծառայողներն ունեն իրենց գույքից անարգել օգտվելու իրավունք¹⁰⁵

Կոնվենցիայի Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը նշում է, որ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի

¹⁰² ՄԻԵԿ-ի 12-րդ հոդված:

¹⁰³ Միասեռական զույգերի ամուսնությունը թույլատրվում է Բելգիայում, Նիդերլանդներում, Իսպանիայում և Շվեդիայում:

¹⁰⁴ Դադջենն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Dudgeon v. the United Kingdom), վճիռ՝ 22 հոկտեմբերի 1981թ.:

¹⁰⁵ ՄԻԵԿ-ի Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդված:

կարելի զրկել նրան պատկանող գույքից, բացառությամբ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով: Ձինված ուժերի կազմում ներգրավվելու ժամանակ ռազմական իշխանության մարմինների կողմից զինծառայողներից վերցված գույքը պետք է վերադարձվի նրանց՝ ծառայության ավարտին:

ԺԵ

Ձինծառայողները պետք է ապահովված լինեն սահմանված չափանիշներին համապատասխան բնակելի տարածքով¹⁰⁶

Համապատասխան ստանդարտի բնակարանի իրավունքը պաշտպանվում է Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 11-րդ հոդվածով և Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Այդ հոդվածները կիրառելի են զինված ուժերին հատկացվող բնակելի տարածության նկատմամբ:

Անկախ զինծառայողի կոչումից՝ նա իրավունք ունի օգտվելու այնպիսի կացարանից, որն ունի բավարար լուսավորություն և օդափոխություն (ներառյալ՝ բավարար ջեռուցում), մաքուր է, լավ վիճակում է, բավարար չափով կահավորված է և ունի բավարար բնակելի տարածք՝ դրանում ապրող անձանց թվին համապատասխան: Ծառայողական կացարանները պետք է

¹⁰⁶ Եվրոպական սոցիալական խարտիայի (վերանայված) 31-րդ հոդվածի 1-ին մաս: Տե՛ս, մասնավորապես, թիվ 15/2003 կոլեկտիվ բողոքը՝ Գնչուների իրավունքների եվրոպական կենտրոնն ընդդեմ Հունաստանի (European Roma Rights Center (ERRC) v. Greece) (2004թ. դեկտեմբերի 8-ի որոշում), թիվ 27/2004 կոլեկտիվ բողոքը՝ Գնչուների իրավունքների եվրոպական կենտրոնն ընդդեմ Իտալիայի (European Roma Rights Center (ERRC) v. Italy), և թիվ 31/2005 կոլեկտիվ բողոքը՝ Գնչուների իրավունքների եվրոպական կենտրոնն ընդդեմ Հունաստանի, Իտալիայի և Բուլղարիայի (European Roma Rights Center (ERRC) v. Greece, Italy and Bulgaria), Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի 2006թ. հոկտեմբերի 18-ի որոշում:

պատշաճ կերպով պահպանվեն: Սակայն կացարանի չափանիշները կարող են տարբերվել՝ կախված զինծառայողի կոչումից, և եթե այն տրամադրվում է զինծառայողների ընտանիքներին, ապա՝ վերջիններիս ընտանեկան դրությունից: Զինծառայողի անձնական տարածքը, նույնիսկ ընդհանուր կացարաններում, պետք է դիտարկել որպես նրա մասնավոր տարածք¹⁰⁷: Հիգիենայի և առողջության հարցերը նույնպես կարևոր են բնակարանային պայմանների տեսանկյունից: Զուգարանները պետք է լինեն քնելու տարածքներից առանձնացված, միաժամանակ բոլոր տարածքները պետք է պարբերաբար մաքրվեն: Վարակիչ հիվանդություններ ունեցող անձինք պետք է գտնվեն բժշկական մասնաշենքերում: Զորանոցային տիպի կացարաններում կանանց և տղամարդկանց հատվածները պետք է լինեն առանձնացված:

Իհարկե, զինված ուժերի դաշտային զորավարժությունների կամ ռազմական գործողությունների ժամանակ դժվար է ապահովել կենսապայմանների և առանձնության միևնույն չափանիշները: Այդուհանդերձ, իշխանությունները ողջամիտ քայլեր պետք է ձեռնարկեն՝ ապահովելու համար, որ զինված ուժերի անձնակազմը լինի կացարանային պայմաններով հնարավորինս համարժեքորեն ապահովված: Հիգիենիկ չափանիշները նույնպես կարող են ավելի ցածր լինել զորանոցներից դուրս իրականացվող զորավարժությունների կամ դաշտային գործողությունների ընթացքում: Այդուհանդերձ, իշխանությունները պետք է ապահովեն հիգիենայի պահպանման պատշաճ մակարդակ, որքանով որ հնարավոր է նման հանգամանքներում ողջամտորեն ակնկալել:

Թեև զինծառայողի ընտանիքի համար բնակարանային պատշաճ պայմաններ ապահովելու պարտավորությունը

¹⁰⁷ Տե՛ս, օրինակ, Պիտեր Ռոու, Մարդու իրավունքների մասին օրենսդրության ազդեցությունը զինված ուժերի վրա, 2006թ., Քեմբրիջի համալսարանի հրատարակչություն, էջ 41, տողատակի ծանոթագրություն 40:

գլխավորապես կիրառելի է այն դեպքերում, երբ զինծառայողը ծառայությունն անցնում է հայրենիքի տարածքում, արտերկրում զինծառայողներին ուղեկցող ընտանիքներին ևս հնարավորության սահմաններում պետք է տրամադրվեն ողջամիտ կենսապայմաններ ապահովող հարմարություններ:

ԺԶ

Զինծառայողներն ունեն արդարացի վարձատրության և կենսաթոշակ ստանալու իրավունք¹⁰⁸

Արդարացի վարձատրության իրավունքը երաշխավորված է Խարտիայի 4-րդ հոդվածով: Այս հոդվածի նպատակն է ապահովել, որ յուրաքանչյուր աշխատող ունենա պատշաճ կենսամակարդակ: Հանձնարարականի անգլերեն տարբերակում «պատշաճ» եզրույթը բնութագրում է այնպիսի կենսամակարդակ, որը ողջամիտ է բոլոր հանգամանքներում: Պետությունները պետք է ապահովեն ժամանակին՝ առանց ուշացումների աշխատավարձերի վճարումը: Անշուշտ, սա վերաբերում է նաև զինծառայողներին: Համաձայն Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի՝ արդարացի լինելու համար աշխատավարձը պետք է լինի տվյալ երկրի աղքատության շեմից բարձր, այն է՝ պետության միջին աշխատավարձի 50 տոկոսից բարձր¹⁰⁹: Սակայն Խարտիան սահմանում է, որ արդարացի վարձատրության իրավունքը կարող է սահմանափակվել՝ պայմանով, որ այդ սահմանափակումները լինեն օրենքով նախատեսված և անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում՝ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության և հասարակական շահերի, ազգային անվտանգության, հասարակության առողջության և բարոյականության պաշտպանության համար¹¹⁰:

¹⁰⁸ Եվրոպական սոցիալական խարտիայի 4-րդ, 12-րդ և 23-րդ հոդվածները:

¹⁰⁹ Եզրահանգումներ XIV-2, 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի մեկնաբանության վերաբերյալ հաշվետվություն, էջ 50-52:

¹¹⁰ Մաս 5, Հոդված Է, Սահմանափակումներ, ԵՄԽ:

Կանանց նկատմամբ խտրականությունը վարձատրման համատեքստում բացառելու սկզբունքը ամրագրված է Խարտիայում (4-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) և պաշտպանվում է մի շարք այլ միջազգային փաստաթղթերով¹¹¹: Այնուամենայնիվ, կանայք դեռևս կարող են ենթարկվել խտրական վերաբերմունքի՝ կապված իրենց վարձատրության հետ: «Հավասար վարձատրություն՝ հավասար կամ համարժեք աշխատանքի դիմաց» արտահայտությունը նշանակում է, որ հավասար վարձատրության սկզբունքը կիրառելի է ոչ միայն միևնույն աշխատանքի համար՝ անկախ այն հանգամանքից, թե այն իրականացվում է տղամարդկանց թե կանանց կողմից, այլ նաև այն աշխատանքի համար, որն ունի համեմատաբար նույն արժեքը: Հետևաբար, անհրաժեշտ է մշակել դասակարգման այնպիսի մեթոդներ, որոնք թույլ կտան անդամ պետություններին համեմատել տարբեր աշխատանքների համապատասխան արժեքները և իրականացնել աշխատանքի օբյեկտիվ գնահատում: Փաստացի կատարված աշխատանքներից բացի, կան նաև այլ նկատառումներ, որոնք կարող են ազդել վարձատրության չափի վրա, օրինակ, գինվորական կոչումը: Հետևաբար, խտրականության դրսևորումներից խուսափելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի գինվորական կոչումների վրա հիմնված աշխատավարձերի դրույքաչափերը կիրառվեն բոլոր գինձառայողների նկատմամբ՝ անկախ սեռից: Հավասարության սկզբունքը պետք է վերաբերի վարձատրման բոլոր ասպեկտներին, ինչպիսիք են օրինակ՝ հիմնական կամ նվազագույն աշխատավարձերը, աշխատանքային ժամերը, ինչպես նաև բոլոր այլ բավարարումները, որոնք գործատուի կողմից ուղղակի կամ անուղղակի կերպով՝ կանխիկ կամ բնաիրային

¹¹¹ ՏՄԽՄԴ-ի 7-րդ հոդված, Խորհրդարանական վեհաժողովի «Աշխատանքի ընդունելու ընթացքում և աշխատավայրում կանանց նկատմամբ խտրականության վերաբերյալ» թիվ 1700 (2005) հանձնարարական, Խորհրդի 1976թ. փետրվարի 9-ի թիվ 76/207/EEC հրահանգը «Աշխատանքի ընդունման, մասնագիտական վերապատրաստման, առաջխաղացման և աշխատանքի պայմանների ապահովման ընթացքում տղամարդկանց և կանանց նկատմամբ հավասար վերաբերմունքի մասին»:

եղանակով, վճարվում են աշխատողին՝ վերջինիս հետ աշխատանքային հարաբերություններ ունենալու արդյունքում:

Պաշտոնաթող եղած այն պրոֆեսիոնալ ծառայողները, որոնք լրիվ դրույքով են աշխատել զինված ուժերում, պետք է ստանան համարժեք կենսաթոշակ, որը թույլ կտա նրանց վարել արժանավայել կյանք և ակտիվ դեր խաղալ հասարակական, սոցիալական և մշակութային կյանքում: Այս սկզբունքը բխում է Խարտիայի 23-րդ հոդվածից: Այս փաստաթուղթը երաշխավորում է համարժեք կենսաթոշակ ստանալու իրավունքը՝ ինչպես սոցիալական ապահովության իրավունքի շրջանակներում (12-րդ հոդված), այնպես էլ որպես տարեց մարդկանց սոցիալական պաշտպանվածության իրավունքի (23-րդ հոդված) էական տարրերից մեկը: Կենսաթոշակները պետք է վճարվեն ճիշտ ժամանակին և առանց որևէ խտրականության:

ԺԷ

Զինծառայողներն ունեն արժանապատիվ, անվտանգ և առողջության համար անվնաս աշխատանքային պայմանների իրավունք¹¹²

Վերանայված խարտիան սահմանում է, որ աշխատանքի ժամանակ բոլոր աշխատողներն ունեն իրենց արժանապատվության հարգման իրավունք (26-րդ հոդված): «Սեռական ոտնձգություններ» եզրույթի սահմանման մեջ է մտնում սեռական բնույթի անցանկալի այնպիսի վարքագիծը, որը ներառում է ֆիզիկական հպումներն ու սիրահետումները, սեռական երանգավորում ունեցող մեկնաբանությունները,

¹¹² Եվրոպական սոցիալական խարտիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածներ և Վերանայված խարտիայի 26-րդ հոդված: Տես, օրինակ, թիվ 30 կոլեկտիվ բողոքը՝ Մարդու իրավունքների Մարանգոպոլոսի հիմնադրամն ընդդեմ Հունաստանի (Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece), 2006թ. դեկտեմբերի 6-ի որոշում, Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտե, Եվրոպական սոցիալական խարտիայի 11-րդ հոդված:

պողնոգրաֆիայի ու սեռական պահանջմունքի ցուցադրում՝ խոսքերով կամ գործողություններով¹¹³, և սեռական բնույթի խոսք կամ ֆիզիկական այլ վարքագիծ: Այս իրավիճակները վիրավորում են անձանց արժանապատվությունը¹¹⁴: Հինված ուժերի անձնակազմի նկատմամբ իրականացվող սեռական ոտնձգությունները և բռնությունը, դժբախտաբար, դեռևս համատարած երևույթներ են, որոնք վնաս են հասցնում ոչ միայն տուժողների հուզական կամ հոգեբանական բարօրությանը, այլև նրանց կատարած աշխատանքի արդյունավետությանը, ինչպես նաև հասարակության կողմից գինված ուժերի ընկալմանը: Անդամ պետությունները պետք է համապատասխան քայլեր ձեռնարկեն սեռական բնույթի հետապնդման բոլոր դրսևորումները կամ սեռով պայմանավորված այլ կարգի արարքներն արգելելու ուղղությամբ, որն ազդում է աշխատանքի ժամանակ անհատի արժանապատվության, այդ թվում՝ նրա վերադասների և գործընկերների կողմից դրսևորվող վարքագծի վրա¹¹⁵: Հինված ուժերում, որևէ պարագայում, չպետք է հանդուրժվեն սեռական ոտնձգությունները կամ բռնության երևույթները, իսկ նման արարքների պատասխանատուների համար պետք է գործի պատժամիջոցների արդյունավետ համակարգ¹¹⁶: Անդամ պետությունները պետք է նաև նպաստեն սեռական ոտնձգությունների մասին իրազեկության մակարդակի բարձրացմանը, տեղեկատվության հոսքին և դրա կանխարգելմանը՝ աշխատավայրում կամ աշխատանքի առնչությամբ կամ ցանկացած վայրում, որտեղ այն կարող է տեղի ունենալ, և համապատասխան միջոցներ ձեռնարկեն նման վարքագծից կանանց և տղամարդկանց պաշտպանելու ուղղությամբ¹¹⁷:

¹¹³ ՄԱԿ-ի ԿԽՎԿ կոմիտեի Գլխավոր հանձնարարական թիվ 19, պարբ. 18:

¹¹⁴ Նախարարների կոմիտեի անդամ պետություններին ուղղված թիվ (2002)5 հանձնարարականը Բռնությունից կանանց պաշտպանելու մասին, պարբ. 60:

¹¹⁵ Նույն տեղում:

¹¹⁶ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ՁՈՒԺՎ ձեռնարկ, մեջբերված:

¹¹⁷ Նախարարների կոմիտեի անդամ պետություններին ուղղված թիվ (2002)5 հանձնարարականը Բռնությունից կանանց պաշտպանելու մասին, պարբ. 61:

Խարտիան սահմանում է, որ բոլոր աշխատողներն ունեն աշխատանքի արդար պայմանների իրավունք (2-րդ հոդված): Այս իրավունքի արդյունավետ իրացումն ապահովելու համար պետությունները ստանձնում են հանրային տոների կապակցությամբ պրոֆեսիոնալ զինծառայողներին վճարովի արձակուրդ տրամադրելու պարտավորություն՝ ի լրումն շաբաթական հանգստյան օրերի և ամենամյա վճարովի արձակուրդների¹¹⁸: Պարտադիր ժամկետային զինծառայողները նույնպես ունեն հանգստյան ժամանակահատվածների իրավունք: Աշխատանքի բնույթը, անվտանգության և առողջության հետ կապված վտանգները, որոնց զինծառայողները ենթարկվում են, այն լրացուցիչ ասպեկտներն են, որոնք պետք է հաշվի առնվեն: Զինված ուժերում աշխատանքին բնորոշ առանձնահատկությունները կարող են արդարացնել որոշ սահմանափակումները, որոնք հասկանալի չէին լինի քաղաքացիական համատեքստում, մասնավորապես՝ այն ժամանակահատվածները, երբ վճարովի արձակուրդը կարող է հնարավոր չլինել, օրինակ՝ դաշտային զորավարժությունների կամ ռազմական գործողությունների ընթացքում: Սակայն այդ ժամանակահատվածները պետք է լինեն հնարավորինս կարճ, իսկ սահմանափակումները չպետք է համարժեք լինեն զինծառայողներին վճարովի արձակուրդից ամբողջությամբ զրկելուն: Ավելին՝ չնայած միշտ չէ, որ հնարավոր է բացառիկ հանգամանքներում, օրինակ՝ դաշտային զորավարժությունների և գործողությունների ընթացքում, երաշխավորել զինծառայողների՝ հանգստի բավարար ժամանակ ունենալու իրավունքը, անհրաժեշտ է նվազագույնի հասցնել երկար ժամանակահատվածով առանց որևէ հանգստի մնալու դեպքերը:

Խարտիան սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի օգտվելու ցանկացած միջոցից, որը հնարավոր է դարձնում

¹¹⁸ Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի նախադեպային իրավունքի ժողովածու:

գոյություն ունեցող ամենաբարձր առողջապահական ստանդարտներից օգտվելը, ներառյալ՝ առողջ միջավայրում ապրելու իրավունքը (11-րդ հոդված): Ինչ վերաբերում է Դատարանին, ապա այն համարել է, որ զինծառայողները չպետք է անհարկի ենթարկվեն միջավայրի վտանգներին, որոնք կարող են նրանց առողջության վրա ունենալ բացասական ազդեցություն: Դաշտային գործողությունների և զորավարժությունների ընթացքում միշտ չէ, որ հնարավոր է լինում լիարժեքորեն կանխել հիվանդությունների վտանգը: Այդուհանդերձ, այն իրավիճակներում, երբ հնարավոր է՝ զինծառայողների առողջության համար բացասական հետևանքներ առաջանան, պետությունները պետք է ապահովեն նրանց պաշտպանելու ուղղությամբ ողջամիտ միջոցների ձեռնարկումը: Բացի դրանից՝ պետությունները պետք է կարգավորումներ ընդունեն և համապատասխան քայլեր ձեռնարկեն՝ պատահարների, որոշակի և առանձին ռիսկերի և վտանգների, այդ թվում՝ կապված օդի աղտոտվածության, միջուկային վնասների, վտանգավոր հանքանյութերի և սննդի անվտանգության հետ, կանխման և դրանցից պաշտպանելու ուղղությամբ: Սա վերաբերում է հատկապես այնպիսի ռազմական իրավիճակներին, որոնց դեպքում առանձին խնդիրներ կարող են կապված լինել աղտոտված միջավայրում զորավարժությունների անցկացման, տեղակայման տարածքներում առկա թունավոր նյութերի ազդեցությանը ենթարկվելու կամ ռադիոտեղորոշիչների երկարատև օգտագործման հետ: Բացի դրանից՝ պետք է իրականացվի ռազմական տեխնիկայի, հատկապես՝ զրահապատ տրանսպորտային միջոցների և բարդ զինատեսակների օգտագործման պատշաճ ուսուցում ու հսկողություն՝ պատահարների վտանգը նվազագույնի հասցնելու համար: Ավելին՝ Խարտիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետությունները պարտավորվում են, խորհրդակցելով գործատուների և, առկայության դեպքում, աշխատավորական կազմակերպությունների հետ, ձևակերպել, իրականացնել և պարբերաբար վերանայել աշխատանքային առողջությանը և անվտանգությանը վերաբերող

ներպետական մասնավոր քաղաքականությունը¹¹⁹: Դա նաև կիրառելի է զինվորական համատեքստում¹²⁰:

Զինծառայողները պետք է իրավունք ունենան լիարժեքորեն օգտվելու առողջապահական ծառայություններից՝ անկախ այն բանից, թե դա կապահովվի ընդհանուր, թե՛ զինված ուժերի համար հատուկ նախատեսված առողջապահական համակարգերի միջոցով: Առողջապահության հասկացության ներքո պետք է հասկանալ հիվանդությունների կանխարգելումը, բուժումն ու խնամքը, ինչպես նաև բժշկական ծառայությունների միջոցով հոգեկան և ֆիզիկական առողջության պահպանումը: Բացի դրանից՝ պետությունները պարտավոր են կազմակերպել զինծառայողների համար բժշկական օգնության տրամադրումը ռազմական բժշկական հաստատությունների միջոցով ոչ միայն զորանոցներում գտնվելու ընթացքում, այլև դրանցից դուրս ընկած տարածքներում իրականացվող զինվորական գործարարությունների և ռազմական գործողությունների ժամանակահատվածում¹²¹: Ավելին՝ ռազմական գործողություններում ներգրավված զինծառայողները, հատկապես երկրից դուրս տեղակայվածները, իրավունք ունեն ստանալու ամենաբարձր մակարդակի բժշկական օգնություն, որը հնարավոր է ապահովել տվյալ հանգամանքներում, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նրանք պետք է հայրենադարձվեն: Ռազմական գործողությունների ընթացքում տրամադրվող բժշկական օգնությունը զինծառայողների համար պետք է լինի անվճար և ֆինանսավորվի համապատասխան պետական իշխանությունների կողմից: Ռազմական գործողությունների ընթացքում զինծառայողների ստացած հավանական վնասվածքների պատշաճ բուժումն ապահովելու համար նրանք պետք է իրավունք ունենան օգտվելու անվճար բժշկական օգնությունից և առողջապահական

¹¹⁹ Եզրահանգումներ 2003թ., 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի մեկնաբանության վերաբերյալ հաշվետվություն, ինչպես ներկայացված է Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի նախադեպային իրավունքի ժողովածուի մեջ:

¹²⁰ Նույն տեղում:

¹²¹ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԶՈՒԺԿ ձեռնարկ, մեջբերված:

այլ ծառայություններից, այդ թվում նաև՝ ռազմական գործողություններից վերադառնալուց հետո: Բուժման այս ծախսերը պետք է նույնպես ֆինանսավորեն իշխանությունները:

Բժշկական օգնությունից զատ, զինծառայողները պետք է ստանան համապատասխան նպաստներ պարտականությունների կատարումից բխող վնասվածքներ ստանալու դեպքում, հատկապես այն դեպքերում, երբ ստացած վնասվածքը կամ հիվանդությունը թույլ չի տալիս շարունակել ծառայությունը զինված ուժերում և ունի երկարատև բացասական հետևանքներ, օրինակ՝ անձն այլևս չի կարողանալու քայլել, օգտագործել ձեռքերը կամ բնականոն կերպով շարունակել կատարել այն գործողությունները, որոնք նա ի վիճակի էր կատարել նախքան վնասվածքը ստանալը: Բացի դրանից՝ պետությունը պետք է ներդնի համապատասխան փոխհատուցման համակարգ: Ավելին՝ փոխհատուցման և համապատասխան դեպքերում նպաստների համակարգը պետք է նախատեսվի ծառայության ժամանակ մահացած զինծառայողի հարազատների շահերի հաշվառմամբ:

Բացառությամբ պատշաճորեն հիմնավորված դեպքերի՝ պրոֆեսիոնալ այն զինծառայողները, ովքեր թողնում են զինված ուժերը, պետք է ստանան արտոնությունների փաթեթ, որը ներառում է դրամական, առողջապահական և հաշմանդամության նպաստներ, իսկ զինծառայողների մահվան դեպքում՝ այլ արտոնություններ հարազատների համար:

Այն դեպքերում, երբ պրոֆեսիոնալ զինծառայողները թողնում են զինված ուժերը նախքան իրենց աշխատանքային գործունեության ավարտը, հատկապես կարևոր կարող է լինել առանձին ծրագրերի իրականացումը, որոնք նրանց կօգնեն նախապատրաստվելու քաղաքացիական կյանքին, այդ թվում՝ կրթական և մասնագիտական վերապատրաստման միջոցառումների միջոցով՝ նպատակ ունենալով դյուրացնել

նրանց վերաինտեգրումը քաղաքացիական կյանքին, որը կարող է հատկապես դժվար լինել այն զինծառայողների համար, որոնք զինված ուժերում ներգրավվել են շատ երիտասարդ տարիքում:

ԺԸ

Զինծառայողներն ունեն պատշաճ և բավարար սնունդ ստանալու իրավունք¹²²

Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 11-րդ հոդվածը երաշխավորում է անձի բավարար սննդի իրավունքը: Զինծառայողները նույնպես պետք է օգտվեն այս իրավունքից՝ անկախ այն հանգամանքից՝ նրանք տեղակայված են հայրենիքում, թե՛ արտերկրում, և նույնիսկ դաշտային գործողությունների ընթացքում: Ռազմական իշխանության մարմինները սնունդ ապահովելիս պետք է հաշվի առնեն անձի անհատական կարիքները, մասնավորապես՝ տարբեր կրոնների պահանջները, առողջական խնդիրները, հղիությունը և էթիկայի հարցերը (օրինակ՝ բուսականություն): Ակնհայտ է, որ դաշտային զորավարությունների և գործողությունների ընթացքում ավելի դժվար կլինի որոշակի սննդակարգ ապահովելը, սակայն պետք է գործնականում փորձել անել դա ողջամտության սահմանում:

Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 11-րդ և 12-րդ հոդվածներով սահմանված իրավունքները, այն է՝ բավարար կենսամակարդակի իրավունքը և ֆիզիկական ու հոգեկան առողջության առավելագույնս հասանելի մակարդակից օգտվելու իրավունքը, ենթադրում են, որ բավարար սննդի հետ միասին մշտապես պետք է ապահովված լինի մաքուր խմելու ջրի առկայությունը: Սա պետք է լինի առաջնահերթություն նույնիսկ դաշտային

¹²² Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 11-րդ հոդված:

զորավարությունների և գործողությունների ժամանակ: Սակայն, բացառիկ դեպքերում, երբ մաքուր խմելու ջուրը ազատորեն հասանելի չէ, կարող է առաջանալ այն խնայելու կարիք:

ԺԹ

Չինժառայողների կողմից իրավունքներից և ազատություններից օգտվելը ապահովվում է առանց խտրականության¹²³

Բոլոր զինժառայողները պետք է օգտվեն Կոնվենցիայում և Խարտիայում շարադրված իրավունքներից և ազատություններից՝ առանց խտրականության՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ հայացքից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, գույքային դրությունից, ծննդից, սեռական կողմնորոշումից կամ այլ դրությունից: Այս սկզբունքը վերցված է անմիջականորեն Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածից և Վերանայված խարտիայի Ե հոդվածից, որոնք արգելում են Կոնվենցիայում և Խարտիայում շարադրված ցանկացած իրավունքից օգտվելու նկատմամբ խտրականության որևէ դրսևորում:

Այս երկու դրույթներում ներկայացված խտրականության հիմքերի ցանկը սպառիչ չէ: Անհրաժեշտ է այս հանձնարարականի շրջանակում անմիջական հղում կատարել սեռական կողմնորոշման հիմքով խտրականությանը, որը չկա 14-րդ հոդվածում բերված ցանկում՝ հաշվի առնելով վերջին տարիներին զինվորական համատեքստում խտրականության այս տեսակի նկատմամբ հատուկ ուշադրությունը և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ այն արգելող նախադեպային իրավունքը¹²⁴: Այն նաև նշված է որպես Եվրոպական

¹²³ ՄԻԵԿ-ի 14-րդ հոդված, Եվրոպական սոցիալական խարտիայի (վերանայված) Հոդված Ե, ՄԻԵԿ-ի թիվ 12 արձանագրություն:

¹²⁴ ՏԵՍ, օրինակ՝ Սալգեյրու դա Սիլվա Մոթան ընդդեմ Պորտուգալիայի (Sal-

միության Հիմնարար իրավունքների մասին խարտիայի (21-րդ հոդված)՝ խտրականությունը բացառող դրույթի հիմքերի շարքում:

Խտրականության բացառման սկզբունքը չի արգելում իրավունքներն ու ազատություններն իրացնելիս վերաբերմունքի ցանկացած տարբերության դրսևորումը: Խախտում չի դիտվի, եթե նույնանման իրավիճակում հայտնված անձանց միջև տարբերակումն ունենա օբյեկտիվ և ողջամիտ հիմնավորում: Զինվորական համատեքստում մարտական արդյունավետությունը կարող է վկայակոչվել որպես տարբերակված վերաբերմունքի հիմնավորում: Դատարանը նշել է, որ առաջ քաշված հիմնավորման տեղին լինել-չլինելը պետք է գնահատել իշխանությունների ձեռնարկած միջոցների նպատակի և առաջացած հետևանքների համատեքստում: Տարբերակված վերաբերմունքը պետք է ոչ միայն հետապնդի իրավաչափ նպատակ, այլև ձեռնարկվող միջոցները պետք է լինեն այդ նպատակին համաչափ: Այնուամենայնիվ, պետական մարմինները ազատ են ընտրելու այն միջոցները, որոնք վերջիններս տվյալ հանգամանքներում համարում են ավելի համարժեք, քանի որ Դատարանի վերանայման գործառույթը վերաբերում է միայն այդ միջոցների համապատասխանությանը Կոնվենցիայի պահանջներին: Զինված ուժերի անդամակցության նկատմամբ որոշակի սահմանափակումներ կարող են կիրառվել նաև ազգային պատկանելության հիմքով:

Ինչ վերաբերում է գենդերային հիմքով խտրականությանը, ապա Վերանայված խարտիայի 20-րդ հոդվածը երաշխավորում է աշխատանքի և մասնագիտական հարցերում հավասար հնարավորությունների և հավասար վերաբերմունքի

gueiro da Silva Mouta v. Portugal), վճիռ՝ 21 դեկտեմբերի, 2001թ., Լ.-ն և Վ.-ն ընդդեմ Ավստրիայի (L. and V. v. Austria), վճիռ՝ 9 հունվարի 2003թ., Քարներն ընդդեմ Ավստրիայի (Karner v. Austria), վճիռ՝ 24 հուլիսի, 2003թ., Բ.Բ.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (B. B. v. United Kingdom), վճիռ՝ 10 փետրվարի 2004թ.:

իրավունքը: Դա նաև կիրառելի է զինծառայողների նկատմամբ: Կանայք, ինչպեսև տղամարդիկ, պետք է պաշտոնական առաջխաղացման հարցերում ունենան հավասար հնարավորություններ և զինված ուժերում աշխատելիս արժանանան հավասար վերաբերմունքի: Սեռի հիմքով նրանք չպետք է դուրս թողնվեն մասնագիտությունից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ, հատուկ տեսակի մասնագիտական գործունեության բնույթով կամ համատեքստով պայմանավորված, սեռը հանդիսանում է իրական վճռորոշ հանգամանք:

Սեռական կողմնորոշումը չպետք է լինի մասնագիտությամբ զբաղվելուն խոչընդոտող հանգամանք: Այն նաև չի կարող հիմնավոր պատճառ լինել աշխատանքից ազատելու համար: Դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ զինված ուժերում ծառայելու իրավունքը չի կարող արգելվել այս հիմքով¹²⁵: Բացի դրանից՝ այն երկրներում, որտեղ միասեռ զույգերի միջև գրանցված հարաբերությունները կամ ամուսնությունները ճանաչված են օրենքով, նման հարաբերությունների մեջ գտնվող զինծառայողները պետք է օգտվեն իրենց և իրենց զուգընկերների համար նույն արտոնություններից, ինչ այլ զինծառայողները:

Զինծառայողներն օգտվում են նույն իրավունքներից, ինչ քաղաքացիական անձինք, երբ հայց են ներկայացնում ներպետական դատարաններին կամ իրավասու այլ մարմիններին, մասնավորապես՝ Կոնվենցիայով սահմանված իրենց իրավունքների և ազատությունների հարցում տեղի ունեցած խտրականության վերաբերյալ: Այս իրավունքների նկատմամբ խտրականության արգելքն ամրագրված է Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածում: Զինծառայողները նույնպես պետք է հնարավորություն ունենան պատկան պետական մարմինների առջև վկայակոչել Խարտիայով ամրագրված իրենց իրավունքները, որոնք պետք է երաշխավորվեն՝ առանց խտրականության

¹²⁵ Օրինակ՝ Լյուսիթգ-Փրինը և Բեքեթն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom), վճիռ՝ 27 սեպտեմբերի 1999թ.:

որևէ հիմքի (Վերանայված խարտիայի Ե հոդված): Ինչպես վերը նշված է «Ընդհանուր նկատառումներ» բաժնում, դրանց դրույթներով իրավաբանորեն կաշկանդված են միայն Վերանայված խարտիան և Կոնվենցիայի թիվ 12 արձանագրությունը վավերացրած պետությունները:

Ի

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել զինված ուժերում ծառայող՝ 18 տարին չլրացած անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը

Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրությունը զինված ուժերում անձանց կամավոր զորակոչի նվազագույն տարիքը բարձրացնում է մինչև 18-ը¹²⁶: Այնուամենայնիվ, թեև սույն Արձանագրության համաձայն՝ 18 տարին չլրացած անձանց պարտադիր զորակոչումն արգելված է, սակայն նման անձանց կամավոր զորակոչը թույլատրվում է՝ որոշակի երաշխիքների առկայության պարագայում, մասնավորապես, եթե այդ երաշխիքները ապահովում են, որ զորակոչումը չի կրում բռնի կամ հարկադիր բնույթ, զորակոչումը կատարվել է զորակոչիկի ծնողներից կամ օրինական խնամակալներից առնվազն մեկի գիտակցված համաձայնությամբ, և զորակոչիկներն ու նրանց ծնողները զինվորական ծառայության անցնելու հետ կապված պարտականությունների մասին լիարժեք տեղեկացված են, ինչպես նաև ներկայացվել են տարիքի վերաբերյալ հավաստի տվյալներ¹²⁷: Գործնականում, Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններից և ոչ մեկը չի թույլատրում անցկացնել կամավոր զորակոչ 16 տարին չլրացած անձանց համար¹²⁸:

18 տարին չլրացած զորակոչիկներն ունեն որոշակի առանձնահատուկ պահանջներ, որոնք տարբերվում են տարիքով

¹²⁶ 2-րդ և 3-րդ հոդվածներ:

¹²⁷ 3-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

¹²⁸ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԶՈՒԺՎ ձեռնարկ, մեջբերված:

ավելի մեծ զորակոչիկների պահանջներից, և, հետևաբար, այդ հանգամանքը պետք է հաշվի առնել նման անձանց զինված ուժերում հավաքագրելու ժամանակ: Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի Կամընտիր արձանագրության 3-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Կոնվենցիայի համաձայն՝ 18 տարին չլրացած անձինք ունեն հատուկ պաշտպանության իրավունք, և կիրառում է այդ սկզբունքը զինված ուժերում հավաքագրված նման անձանց նկատմամբ:

Ինչ վերաբերում է 18 տարին չլրացած անձանց՝ դաշտային գործողություններին մասնակցելուն, ապա պետությունները պետք է ձեռնարկեն բոլոր հնարավոր միջոցները՝ ապահովելու համար, որ այդ անձինք ուղղակիորեն չմասնակցեն ռազմական գործողություններին (կամընտիր արձանագրության 1-ին հոդված): Որոշ դեպքերում անհնարին է լինում զերծ պահել 18 տարին չլրացած անձանց մարտական գործողություններին մասնակցելուց, օրինակ՝ երբ այդպիսի անձինք ծառայում են նավատորմի նավի վրա, որը մասնակցում է անհետաձգելի ռազմական գործողությունների: Նման դեպքերում 18 տարին չլրացած անձինք պետք է հայրենադարձվեն այնքան արագ, որքան դա հնարավոր է գործնականում կազմակերպել, իսկ մինչ այդ պահը նրանք չպետք է ակտիվ մասնակցություն ունենան այդ գործողությանը:

Հատուկ ջանքեր է անհրաժեշտ գործադրել՝ զինված ուժերում 18 տարին չլրացած զորակոչիկների ծառայության համար անվտանգ միջավայր ապահովելու նպատակով: Զինվորական իշխանության մարմինները հատուկ պատասխանատվություն են կրում, որի համաձայն՝ նրանք պետք է երաշխավորեն երիտասարդ զորակոչիկների ֆիզիկական և հոգեբանական բարեկեցությունը: Գործնականում այդ երաշխիքները ներառում են պատշաճ ստանդարտների կացարան և համարժեք բժշկական օգնություն ստանալու հնարավորության տրամադրումից մինչև հոգեբանական խնդիրներ ունեցող զորակոչիկների (այդ թվում՝

ինքնասպանության հակում ունեցողների) հետ վերադասների ճիշտ վարմունքի ապահովումը: Երիտասարդ նորակոչիկները սովորաբար սկսում են իրենց ծառայությունը ուսուցում անցնելուց, այդ իսկ պատճառով հատկապես կարևոր է, որ ուսուցման համար ստեղծված պայմանները համապատասխանեն նրանց տարիքին: Հրահանգիչները պետք է լինեն պատշաճորեն վերապատրաստված և մանրակրկիտ կերպով ընտրված, քանի որ նրանք՝ որպես երիտասարդ նորակոչիկների վերադասներ, առանձնահատուկ պարտականություն ունեն: Ավելին՝ 18 տարին չլրացած զորակոչիկները հատկապես խոցելի են վերադասների (օրինակ՝ չափազանց խիստ կարգապահություն կամ շարունակական հետապնդում), ինչպես նաև մյուս զորակոչիկների կողմից իրավունքները չարաշահող վերաբերմունքի առումով (շարունակական ճնշումներ և ձեռնադրման արարողություններ), ուստի զորակոչվելիս նրանք պետք է լինեն պատշաճ տեղեկացված, թե բռնության ենթարկվելու դեպքում ում է անհրաժեշտ դիմել:

Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան երաշխավորում է ծնողներից բաժանված անչափահասների՝ նրանց հետ կանոնավոր կերպով անձնական հարաբերություններ պահպանելու և ուղղակի կապեր հաստատելու իրավունքը¹²⁹: Սա նաև վերաբերում է զորակոչված անձանց: Նույն սկզբունքները, որոնք բխում են անձնական կյանքը հարգելու իրավունքից (Կոնվենցիայի 8-րդ հոդված), հավասարապես կիրառելի են 18 տարին չլրացած նորակոչիկների նկատմամբ: Ծնողների հետ կապը կարող է պահվել հեռախոսազանգերի, էլեկտրոնային փոստի, նամակագրության միջոցով, ինչպես նաև անձամբ, օրինակ՝ հանգստյան օրերին արձակուրդի թույլտվություն ստանալու միջոցով: Արձակուրդ ստանալու գործընթացը դյուրին դարձնելու համար 18 տարին չլրացած նորակոչիկները պետք է իրենց ընտանիքին և բնակության վայրին հնարավորինս մոտ

¹²⁹ 9-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

ծառայեն: Հանգստյան օրերին տրամադրվող արձակուրդի չեղարկումը չպետք է կիրառվի որպես պատժամիջոց: Բնականաբար, եթե ընտանիքի հետ անմիջական շփումը հակասում է գինձառայողի շահերին, օրինակ՝ տանը ոչ պատշաճ խնամքի կամ վատ վերաբերմունքի արժանանալու դեպքերում, 18 տարին չլրացած նորակոչիկը կարող է ընտանիքի հետ շփումը չպահպանելու որոշում կայացնել:

ԻԱ

Զինծառայողները պետք է անցնեն վերապատրաստման դասընթացներ մարդու իրավունքների և մարդասիրական իրավունքի թեմաներով

Վերապատրաստման դասընթացներ անցկացնելը կարևոր նշանակություն ունի՝ նպաստելու համար, որպեսզի գինձառայողները պաշտպանեն և հարգեն ինչպես խաղաղ բնակիչների, այնպես էլ իրենց՝ գինձառայողների իրավունքները: Մարդու իրավունքների արժեքների խթանումը գինված ուժերում հիմք կհանդիսանա այն բանի համար, որ գինձառայողներն ավելի հակված կլինեն հարգելու մարդու իրավունքները իրենց պարտականությունները բանակում կատարելիս: Բացի դրանից, զուտ ներքին տեսանկյունից այն հնարավորություն կտա գինձառայողների շրջանում ստեղծել փոխադարձ վստահության մթնոլորտ, ինչը, իր հերթին, գինձառայությունը կդարձնի ավելի համախմբված և արդյունավետ:

Հաշվի առնելով այն, որ անհրաժեշտ է պայքարել գինված ուժերում ծառայող նորակոչիկների և ավելի խոցելի խմբերի նկատմամբ դրսևորվող շարունակական ճնշումների և վատ վերաբերմունքի դեմ՝ մարդու իրավունքի թեմայով դասընթացների պատշաճ կերպով կազմակերպումը, զորակոչման սկզբնական փուլից սկսած, կնպաստի վերոնշյալ զանցանքների նվազեցմանը: Մասնավորապես, բանակի սպաները

պետք է վերապատրաստվեն իրենց պարտականությունների մասին իրազեկությունը բարձրացնելու նպատակով, քանի որ վերադասները չպետք է արդարացնեն իրենց ենթակաների կողմից դրսևորվող այնպիսի վարքագիծը, որը հանգեցնում է մարդու իրավունքների խախտման դեպքերի: Զինծառայողները պետք է իրազեկված լինեն իրենց իրավունքների և բոլոր ներկայացնելու համար հասանելի ընթացակարգերի վերաբերյալ, եթե ոտնահարվել են նրանց իրավունքները: Ռազմական դպրոցները զինծառայողների վերապատրաստման հարցում կարևոր դեր ունեն, քանի որ նպաստում են վերջիններիս և նրանց ծառայակիցների կողմից մարդու իրավունքների վերաբերյալ տեղեկացված լինելուն:

Զինծառայողներն իրավունք ունեն չենթարկվելու այն հրամանին, որն ակնհայտ անօրինական է, ինչը նշանակում է, որ նրանք իրավունք ունեն հրաժարվելու այն կատարելուց: Ակնհայտ անօրինական են համարվում այն հրամանները, որոնք, մասնավորապես, դրդում են պատերազմական հանցագործությունների¹³⁰, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների¹³¹, ցեղասպանության¹³² կամ խոշտանգումների կատարման¹³³: Զինծառայողները պետք է վերապատրաստման դասընթացների միջոցով տեղեկացվեն այս հասկացությունների ճշգրիտ սահմանումների, ինչպես նաև նման արարքներ կատարելու դեպքում կրվելիք պատասխանատվության մասին:

¹³⁰ Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրության 8-րդ հոդված:

¹³¹ Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրության 7-րդ հոդված, Նախկին Հարավսլավիայի միջազգային քրեական տրիբունալի կանոնադրության 5-րդ հոդված:

¹³² Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրության 6-րդ հոդված, Նախկին Հարավսլավիայի միջազգային քրեական տրիբունալի կանոնադրության 4-րդ հոդվածի 2-րդ մաս:

¹³³ Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրության 7-րդ հոդված, Նախկին Հարավսլավիայի միջազգային քրեական տրիբունալի կանոնադրության 5-րդ հոդված:

ԻԲ

Ձինճառայողներն իրենց իրավունքները պաշտպանելու համար պետք է ունենան անկախ մարմինների առջև բողոք ներկայացնելու հնարավորություն

Ձինճառայողների համար կարևոր է, որ նրանք ծառայության ընթացքում իրենց խախտված իրավունքները վերականգնելու նպատակով ունենան անկախ մարմիններին բողոք ներկայացնելու հնարավորություն: Ավելին՝ համաձայն Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի՝ յուրաքանչյուր ոք ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, ըստ որում՝ այդ մարմինը կարող է դատական չլինել, սակայն պետք է ապահովի այն նույն երաշխիքները, որով օժտված են դատական մարմինները՝ իրավական պաշտպանության միջոցների արդյունավետությունն ապահովելու համար: Անհատները, այդ թվում՝ զինճառայողները, պետք է օգտվեն ներպետական մակարդակով դատական պաշտպանության դիմելու ընթացակարգային երաշխիքներից՝ կոնվենցիոն իրենց իրավունքների խախտման հիմքով, իսկ արդյունքի չհասնելու դեպքում՝ Դատարան գանգատ ներկայացնելու մեխանիզմը գործարկելու իրավունքից:

Ձինճառայողները, անշուշտ, իրենց բողոքները կարող են ներկայացնել զինվորական ուղիների միջոցով, սակայն այդ տարբերակն ընտրած զինճառայողները կարող են բախվել (կամ բախվելու մտավախություն ունենալ) այնպիսի իրավիճակի, որի դեպքում բողոք ներկայացնելու պատճառով հետագայում ենթարկվում են ճնշումների և շարունակական հետապնդման: Ոչ մի զինճառայող չպետք է ենթարկվի ճնշումների կամ պատժամիջոցների՝ զինվորական ուղիների միջոցով բողոք ներկայացնելու համար: Ձինված ուժերի օմբուդսմենը մի ինստիտուտ է, որը գործում է եվրոպական մի շարք երկրներում, և բողոքներ ներկայացնելու անկախ մեխանիզմի լավ օրինակ է: Այդ մարմինն ունի մի քանի առավելություն, դրանք են. վերահսկողական

մեխանիզմի անկախ բնույթը, որի թափանցիկության շնորհիվ վստահությունը բանակի նկատմամբ մեծանում է՝ առանց նսեմացնելու զինվորական հրամանատարության հեղինակությունը, մարմինը նպաստում է զինված ուժերում ժողովրդավարական և հանրային վերահսկողությանը, այն նաև զինծառայողների կյանքի որակի վրա ունի դրական ազդեցություն՝ վերականգնելով նրանց մարտական ոգին և, այդպիսով, ավելի հավանական դարձնելով նրանց հետագա ծառայությունը զինված ուժերում: Անկախ օմբուդսմենի առավելությունն այն է, որ վերջինս վստահելի է բողոքաբերների, խորհրդարանի և հանրության համար¹³⁴: Օմբուդսմենի պես անկախ ոչ դատական մարմիններին բողոք ներկայացնելը չպետք է բացառի դատական պաշտպանության միջոցներին դիմելու հնարավորությունը:

Երբ զինծառայողները դառնում են շարունակական հետապնդումների կամ ճնշումների զոհ, առավել կարևոր է դառնում այն, որ նրանք հնարավորություն ունենան բողոք ներկայացնելու այնպիսի մարմիններին, որոնք անկախ են զինվորական հրամանատարությունից: Այն դեպքում, երբ ըստ ընթացակարգի՝ զինծառայողը պետք է իր վերադասին բողոք ներկայացնի, նա կարող է հակված չլինել վատ վերաբերմունքի ենթարկված լինելու փաստը ընդունելուն՝ վերադաս սպայի կողմից ծաղրանքի ենթարկվելու կամ բողոքը, գերզգայուն լինելու պատճառաբանությամբ, մերժվելու, կամ այդ շարունակական հետապնդումները կամ ճնշումներն իրագործողների կողմից հաշվեհարդարի մտավախությունների պատճառով: Անկախ մարմինը, որը կրած տառապանքի մասին արտահայտվելու համար խորհրդապահական (կոնֆիդենցիալ) և կարեկից հարթակ է ապահովում, պետք է խրախուսի այն անձանց, ովքեր դարձել են վատ վերաբերմունքի զոհ, այդ ամենի մասին բարձրաձայնելու՝ դրանով, վերջին հաշվով, նպաստելով զինված ուժերում մարդու իրավունքների հետագա խախտումների կանխարգելմանը:

¹³⁴ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԶՈՒԺՎ ձեռնարկ, մեջբերած, գլուխ 22:

Զինծառայողների իրավունքներ

ԵԽԽՎ թիվ 1742 (2006թ.) հանձնարարական

Հեղինակ(ներ)՝ Խորհրդարանական վեհաժողով

Հիմքը՝ 2006թ. ապրիլի 11-ի Վեհաժողովի բանավեճը (11-րդ նստաշրջան) (տե՛ս Doc. 10861, Իրավական հարցերի և մարդու իրավունքների կոմիտեի զեկույցը, զեկուցող պրն Արաբաջին): Փաստաթուղթն ընդունվել է Վեհաժողովի կողմից 2006թ. ապրիլի 11-ին (11-րդ նստաշրջան):

1. Բանակը այն հաստատությունն է, որը պատասխանատու է տվյալ պետության և դրա բնակչության պաշտպանության համար: Ռազմական գործողություններին պատրաստ լինելը բանակի գոյության իմաստն է (raison d'être), դրա գոյության բուն նպատակը, և այն ունի հատուկ ուրվագծված սահմաններ, որոնք վերաբերում են բանակի համախմբվածությանը, աստիճանակարգությանը, կարգապահությանը և հրամանների կատարմանը:

2. Խորհրդարանական վեհաժողովը վկայակոչում է իր ընդունած բազմաթիվ փաստաթղթերը, որոնք առնչվում են զինված ուժերում մարդու իրավունքների խթանմանը, և նշում է դրանց շարունակական կարևորությունն ու առաջնայնությունը: Վեհաժողովը համարում է, որ զինծառայողները համազգեստով քաղաքացիներ են, ովքեր պետք է օգտվեն միևնույն հիմնարար ազատություններից՝ ներառյալ այն ազատությունները, որոնք ամրագրված են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայում (ԵԽ թիվ 5 պայմանագիր) և Վերանայված եվրոպական սոցիալական խարտիայում (ԵԽ թիվ 163 պայմանագիր),

ինչպես նաև նշում է, որ ինչպես ցանկացած քաղաքացու դեպքում է, զինծառայողների իրավունքներն ու արժանապատվությունը պետք է պաշտպանվեն՝ հաշվի առնելով նրանց ստանձնած զինվորական պարտականություններին բնորոշ ծայրահեղ իրավիճակները:

3. Մի շարք երկրներում պարտադիր զինվորական ծառայությունը վերացնելու և պրոֆեսիոնալ զինված ուժեր ունենալու գաղափարի իրագործմանը զուգընթաց, երբ ռազմական միևնույն թատերաբեմերում ընթացող գործողություններին մասնակցում են շատ երկրների զինված ուժեր, Վեհաժողովը վճռականորեն կոչում է, որ կիրառվեն ընդհանուր սկզբունքներ՝ բանակի գործողություններն ուղղորդելու նպատակով, ինչպես նաև կանոնակարգելու այն պայմանները, որոնց ներքո դրանք կատարում են իրենց պարտականությունները: Անհնարին է ռազմական գործողությունների ընթացքում զինծառայողներից պահանջել հարգել մարդասիրական իրավունքը և մարդու իրավունքները, եթե բանակի շարքերում մարդու իրավունքները չերաշխավորվեն: Հետևաբար կարևոր է, որ Եվրոպայի խորհրդի ջանքերը՝ ուղղված զինված ուժերում մարդու իրավունքների պաշտպանության ուղեցույցների մշակմանը, ուղեկցվեն անդամ պետությունների կողմից որդեգրված այնպիսի քաղաքականությամբ, որը կբարձրացնի մարդու իրավունքների վերաբերյալ իրազեկությունը իրենց զինվորական անձնակազմի շրջանում:

4. Վեհաժողովը նշում է, որ չնայած իր կողմից անդամ պետություններին ներկայացված բազմաթիվ պահանջներին՝ որոշ երկրների զինծառայողները բավարար կերպով չեն օգտվում Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով սահմանված իրենց իրավունքներից: Վեհաժողովն իր ափսոսանքն է հայտնում այն հարցի կապակցությամբ, որ որոշ անդամ պետությունների կողմից զինծառայողների

իրավունքների իրականացման նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումներն անցնում են Կոնվենցիայի դրույթներով սահմանված թույլատրելիության սահմանները:

5. Վեհաժողովն իր ավստսանքն է հայտնում առ այն, որ մինչ այժմ բավարար ուշադրություն չի դարձվել զինվորական արդարադատությանը, ինչպես նաև զինվորական կարգապահությանը և քրեական վարույթներին, ու նաև նշում է, որ, հաշվի առնելով անդամ պետությունների իրավական և դատական համակարգերի տարատեսակ լինելու հանգամանքը, օգտակար կլիներ իրականացնել համեմատական իրավունքի հետազոտություն՝ զինծառայողների ազատության, անվտանգության և արդար դատաքննության իրավունքները խթանելու նպատակով:

6. Վեհաժողովը համարում է, որ Եվրոպայի խորհուրդը պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնի զինված ուժերում կանանց կարգավիճակի խնդրին: Չափազանց մեծ թվով կին զինծառայողներ են ենթարկվում սեռական ոտնձգությունների: Չինված ուժերում զինվորական պարտականություններ կատարելու և որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու խնդիրը, առաջխաղացման բնույթը և իրավահավասարությունը՝ բոլորն էլ առնչվում են կանանց նկատմամբ խտրականության խնդրին. մի հարց, որն ինքնին պահանջում է խոր վերլուծության իրականացում:

7. Վեհաժողովին սարսափեցրել և ցնցել է որոշ անդամ պետություններում տիրող այն իրավիճակը, երբ զինծառայողները ենթարկվում են չարաշահումների, դաժան վերաբերմունքի, ինստիտուցիոնալ դարձած շարունակական ճնշումների, բռնության, վատ վերաբերմունքի և խոշտանգումների, որոնք նրանց իրավունքների ծայրահեղ լուրջ խախտումներ են: Մասնավորապես, սա վերաբերում է «ծառայության անցնելու կապակցությամբ փորձություններին» (դեդովշինա), որոնք, չնայած անկախ ՀԿ-ների բարձրացրած պարբերական բողոքներին, որոշ անդամ երկրների զինված ուժերում մնում են տարածված երևույթ:

8. Վեհաժողովը վերահաստատում է, որ կրոնական համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրով և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի կարևորագույն տարրերից մեկն է:

9. Վեհաժողովը հորդորում է անդամ պետություններին ապահովել զինծառայողների իրավունքների իրական և արդյունավետ պաշտպանություն, մասնավորապես՝

9.1. Թույլատրել զինծառայողներին անդամակցել մասնագիտական միավորումներին կամ արհեստակցական միություններին, որոնք իրավունք ունեն աշխատանքի դիմաց վարձատրության և պայմանների շուրջ հարցերով վարել բանակցություններ, ինչպես նաև բոլոր մակարդակներում ստեղծել խորհրդակցական մարմիններ, որոնք ընդգրկում են վերոհիշյալ միավորումները կամ արհեստակցական միությունները և ներկայացնում են անձնակազմի բոլոր խմբերին:

9.2. Այն երկրներում, որտեղ նման կառույց դեռևս չի գործում, ստեղծել ռազմական օմբուդսմենի ինքնավար քաղաքացիական հաստատություն, որը պատասխանատու կլինի զինծառայողների հիմնարար իրավունքների պաշտպանության, իրավունքների նկատմամբ հարգանքի ապահովման, զինծառայողներին իրավաբանական օգնության տրամադրման և իրենց իրավունքների խախտման վերաբերյալ բողոքների ստացման համար, և որին զինվորական անձնակազմը կարող է խորհրդապահական եղանակով դիմել՝ աշխատանքային վեճերի և պարտականությունների կատարման հետ կապված հարցերով:

9.3. Վերացնել զինծառայողների ընտրական իրավունքների նկատմամբ գործող սահմանափակումները:

9.4. Թույլատրել զինծառայողներին և զինվորական անձնակազմին անդամագրվել քաղաքական կուսակցություններին:

9.5. Ընդունել կամ փոփոխություններ կատարել գործող օրենսդրության և նորմատիվ այլ ակտերում՝ ապահովելու համար դրանց համապատասխանությունը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին, այդ թվում՝ զինվորական օրենսգրքերի և ներքին ռազմական կանոնադրությունների մասով, որոնք պետք է զինված ուժերի անձնակազմի իրավունքներն ու պարտականությունները հստակ սահմանեն:

9.6. Վերացնել Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ և 6-րդ հոդվածների կիրառման նկատմամբ դեռևս գործող վերապահումները:

9.7. Ներդնել օրենսդրության մեջ կրոնական համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից ցանկացած ժամանակ, այն է՝ զինվորական ծառայությունից առաջ, դրա ընթացքում և դրանից հետո, որպես հրաժարվող անձ գրանցվելու իրավունքը, ինչպես նաև կադրային զինվորականներին կրոնական համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվողի կարգավիճակ ստանալու իրավունքը:

9.8. Անհրաժեշտության դեպքում հրատապ կարգով ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ զինված ուժերում հանդիպող շարունակական ճնշումների աղմկահարույց իրավիճակներին և պրակտիկային, ինչպես նաև զինված ուժերում լռության դավադրությանը վերջ դնելու ուղղությամբ, որն ապահովում է նման արարքների անպատժելիությունը:

9.9. Ապահովել, որպեսզի խախտման յուրաքանչյուր դեպք, որը ներկայացվում է իշխանությունների ուշադրությանը, ենթարկվի մանրակրկիտ, հրապարակային (բաց) և արագ

քննության, և որ մեղավորները դատական կարգով հետապնդվեն և ենթարկվեն պատասխանատվության:

10. Վեհաժողովն առաջարկում է Նախարարների կոմիտեին մշակել և ընդունել անդամ պետությունների համար ուղեցույց՝ նոր հանձնարարականի տեսքով, որը նպատակ է հետապնդում երաշխավորել մարդու իրավունքների նկատմամբ հարգանքը զինված ուժերի կողմից և դրա ներսում՝ հիմնվելով Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի, Նախարարների կոմիտեի, Խորհրդարանական վեհաժողովի և Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի նախորդ հանձնարարականների վրա: Չինված ուժերի անձնակազմի իրավունքների վերաբերյալ ուղեցույցը, պայմանավորված չլինելով անձնակազմի, այն է՝ պարտադիր զինծառայողների, կամավորների կամ կադրային զինվորականների կարգավիճակով, պետք է ներառի նվազագույնը ստորև թվարկված իրավունքները.

10.1. Չինծառայողները պետք է օգտվեն հետևյալ հիմնարար իրավունքներից և ազատություններից՝

10.1.1. կյանքի իրավունք (հաշվի առնելով, սակայն, զինվորական մասնագիտությանը բնորոշ վտանգները).

10.1.2. խոշտանգումների կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունք.

10.1.3. ստրկության, անազատության վիճակում պահվելու, ազգային պաշտպանության ծառայությունում նրանց հանձնառության հետ անհամատեղելի աշխատանքի, պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքի արգելում.

10.1.4. իրավական պաշտպանության իրավունք՝ իրավունքների խախտման դեպքում, ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք, անկախ դատարանի կողմից արդար դատաքննության իրավունք, ինչպես նաև գանգատարկման իրավունք.

10.1.5. խտրականության արգելում.

10.1.6. մտքի, խղճի և կրոնի ազատություն.

10.1.7. քաղաքացիական իրավունքներից, մասնավորապես՝ ընտրելու իրավունքից լիարժեք օգտվելու իրավունք.

10.1.8. գույքից անարգել օգտվելու իրավունք.

10.1.9. ամուսնանալու և ընտանիք կազմելու իրավունք:

10.2. Զինժառանգողները պետք է օգտվեն հետևյալ հիմնարար ազատություններից և իրավունքներից, որոնք, սակայն, կարող են, ենթարկվել որոշ սահմանափակումների՝

10.2.1. արտահայտվելու ազատություն.

10.2.2. հավաքների և միավորումների ազատության իրավունք՝ ներառյալ արհեստակցական միություններ ստեղծելու և քաղաքական կուսակցություններին անդամագրվելու իրավունքը.

10.2.3. անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

10.3. 10.2-րդ պարբերությունում նշված իրավունքների իրականացման և դրանցից օգտվելու նկատմամբ ցանկացած սահմանափակում պետք է բավարարի հետևյալ կոնկրետ չափանիշներին՝

10.3.1. պետք է ունենա իրավաչափ նպատակ, լինի խստորեն հիմնավորված՝ զինվորական կյանքի, կարգապահության և վերապատրաստման կարիքներով և առանձնահատկություններով և լինի հետապնդվող նպատակին համաչափ.

10.3.2. պետք է լինի հայտնի, նախատեսված և օրենքով հստակ սահմանված և համապատասխանի սահմանադրության դրույթներին.

10.3.3. չպետք է անհիմն կարգով սպառնա կամ վտանգի զինժառանգողների ֆիզիկական կամ հոգեկան առողջությանը.

10.3.4. պետք է հարգի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով ուրվագծված սահմանները:

10.4. Զինծառայողները պետք է նաև օգտվեն տնտեսական և սոցիալական իրավունքներից, ներառյալ՝

ա. արժանապատիվ և բավարար բնակարանային պայմանների/բնակելի տարածքի իրավունքը.

բ. արդար վարձատրության և կենսաթոշակի իրավունքը.

գ. առողջության պահպանման և աշխատանքային անվտանգության իրավունքը.

դ. արժանապատիվ եղանակով բավարար սնունդ ստանալու իրավունքը:

10.5. Զինծառայողները պետք է լինեն իրենց իրավունքների մասին տեղեկացված և անցնեն մարդու իրավունքների վերաբերյալ ուսուցում՝ իրենց իրազեկությունը բարձրացնելու նպատակով:

11. Վեհաժողովը նաև առաջարկում է Նախարարների կոմիտեին՝

11.1. Վերանայել կրոնական համոզմունքների հիմքով զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու իրավունքը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «բ» ենթակետը և 9-րդ հոդվածը փոփոխող կից արձանագրության միջոցով ներկայացնելու առաջարկությունը:

11.2. Ուսումնասիրության հատուկ առարկա դարձնել զինված ուժերում կանանց վիճակը:

11.3. Վեհաժողովին ցուցաբերել լիարժեք և հաստատական աջակցություն՝ զինված ուժերում շարունակական ճնշումների նկատմամբ զրոյական հանդուրժողականության քաղաքականության իրականացման հարցում:

**Եվրոպայի խորհրդի
խորհրդարանական վեհաժողով**

**Կանայք զինված ուժերում.
հավասարության խթանում, գենդերային
հիմքով բռնության վերացում**

ԵԽԽՎ թիվ 2120 (2016թ.) բանաձև

Խորհրդարանական վեհաժողով

1. Ժամանակակից զինված ուժերի համար սահմանված առաքելությունների շրջանակն աստիճանաբար էլ ավելի է ընդլայնվում և չի սահմանափակվում սոսկ ազգային պաշտպանությամբ, այլ ներառում է նաև արտերկրում խաղաղապահ գործողություններին մասնակցությունը, ինչպես նաև երկրի ներսում գործողությունների իրականացումը՝ ահաբեկչության դեմ պայքարի համատեքստում: Միևնույն ժամանակ, զինված ուժերի կազմը բացառապես կադրային զինծառայողներով համալրելը և այլ գործատուների հետ անընդհատ աճող մրցակցությունը նշանակում է, որ զինված ուժերի շահերից է բխում առավելագույնս օգտվել մասնագիտական փորձի և միջանձնային հմտությունների բազմազանության հնարավորություններից:

2. Ուստի ավելի մեծ թվով կանանց անձնակազմում ներգրավելն ու պահելը դարձել է զինված ուժերի կարևորագույն խնդիրներից մեկը: Սակայն, չնայած այն փաստին, որ վերջին տասնամյակների ընթացքում Եվրոպայի բանակներն աստիճանաբար ավելի դրական են վերաբերվում զինված ուժերը կանանցով համալրելու հարցին, կանայք զինված ուժերում, և հատկապես հրամանատարական բարձր կոչումներ ունեցող անձանց շարքերում, դեռևս շարունակում են փոքրամասնություն կազմել:

3. Կանայք, ովքեր միանում են զինված ուժերին, հայտնվում են տղամարդկանց կողմից և հենց նրանց համար մշակված միջավայրում: Նրանք ենթարկվում են տարատեսակ խտրականությունների, բախվում են կոշտ աշխատանքային ռեժիմով աշխատելու և կարծր մտածելակերպի խնդիրներին, որոնք դեռևս արմատացած են զինված ուժերին բնորոշ տղամարդկային մոտեցումներում:

4. Խորհրդարանական վեհաժողովն ավստսանքով է նշում այն փաստը, որ կանանց հանդեպ սեռական ոտնձգություններն ու ծեծը դեռ հաճախ են հանդիպում զինված ուժերում: Թեև գոյություն ունեցող ներքին մշակույթին հետևելը հաճախ դիտվում է որպես համախմբվածության գործոն, սակայն զինված ուժերը պետք է ընդունեն, որ բազմազանությունն ընդլայնում է գործառնական կարողությունները: Չափազանց կարևոր է փոխել մտածելակերպը, ջանքեր գործադրել նման բռնությունները կանխարգելելու ուղղությամբ և մեխանիզմներ հաստատել գանգատներին արդյունավետ ընթացք տալու համար:

5. Հղում կատարելով իր թիվ 1742 (2006թ.) հանձնարարականին և Զինծառայողների իրավունքների վերաբերյալ Նախարարների կոմիտեի թիվ CM / Rec (2010) 4 հանձնարարականին՝ Վեհաժողովն ընդգծում է, որ չպետք է զինված ուժերի ծառայողներից ակնկալել իրենց գործողություններում հարգանք մարդու իրավունքների հանդեպ, քանի դեռ այդ իրավունքների պահպանումը հենց զինված ուժերի ներսում չի երաշխավորվել: Վեհաժողովը նաև նշում է, որ Կանանց նկատմամբ և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրանց դեմ պայքարի վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի (CETS թիվ 210) կոնվենցիան ներառում է բոլոր տեսակի բռնությունները և գործում է ինչպես խաղաղ, այնպես էլ զինված հակամարտությունների ժամանակ:

6. Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ Վեհաժողովը կոչ է անում Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններին.

6.1. զինված ուժերի անդամների համալրման և կարիերայի կառավարման հետ կապված՝

6.1.1. համալրման գործընթացը դարձնել այնպիսին, որ վերանան կարծրատիպերը, և զինված ուժերում ներգրավվեն ավելի մեծ թվով կանայք, ընդ որում՝ նաև՝ գործառնական դերերում.

6.1.2. ուշադրությունը սևեռել համալրման և կարիերայի կառավարման քաղաքականության վրա՝ բացահայտելով հմտությունները, որոնք անհրաժեշտ են այսօրվա զինված ուժերի ստանձնած առաքելություններն իրականացնելու համար.

6.1.3. կանանց համար հասանելի դարձնել բոլոր պաշտոնները զինված ուժերի բոլոր տեսակի զորքերում.

6.1.4. զարկ տալ ակտիվ քաղաքականությանը՝ կանանց հավաքագրելու և նրանց ներգրավելու այն դերերում, որոնցից նրանք նախկինում դուրս են թողնվել, դիտարկել այս մասնագիտությունների համալրման ժամանակ կիրառված ֆիզիկական չափանիշները և փորձնական ծրագրերի նպատակահարմարությունը՝ կանանց համալրումն այդ մասնագիտություններում խթանելու նպատակով.

6.1.5. ակտիվորեն աշխատել կանանց արտագնա ծառայությունը խթանելու ուղղությամբ, այդ թվում՝ գործառնական դերերին նշանակելը. զինված ուժի կողմից նշանակել գենդերային խորհրդականներ՝ յուրաքանչյուր արտագնա ծառայության համար նախապատրաստման և տեղակայման բոլոր փուլերում.

6.1.6. զարգացնել կարիերայի ավելի ճկուն հնարավորություններ՝ ամենաբարձր կոչումների հասանելիությունն ապահովող ուղիներն ավելացնելու համար.

6.1.7. ձեռնարկել համապարփակ և հետևողական միջոցներ, որոնք կնպաստեն զինված ուժերի բոլոր անդամների աշխատանքային, անձնական և ընտանեկան կյանքում հավասարակշռության պահպանմանը.

6.1.8. զինվորական ծառայություն ներդնելու, շարունակելու կամ դրա վերացման շուրջ տարբեր քննարկումների ժամանակ կանոնավոր կերպով ընդգրկել գենդերային հավասարության թեման:

6.1.9. հետազոտություն անցկացնել զինվորական պաշտոններում ավելի մեծ թվով կանանց համալրման խոչընդոտների պատճառների վերաբերյալ, ինչպես նաև այն պատճառների, թե ինչու կանանց զինվորական կարիերան հաճախ ավելի կարճ է, քան իրենց տղամարդ գործընկերներինը, և թե ինչու են կանայք ու տղամարդիկ լքում զինված ուժերը նախքան կենսաթոշակի տարիքի հասնելը կամ պայմանագրի ավարտը:

6.2. Զինված ուժերում գենդերային հավասարությանը նպաստող կլիմայի ստեղծման կապակցությամբ՝

6.2.1. կատարել ակտիվ հանձնառություն՝ փոխելու մտածողությունը բոլոր հրամանատարական մակարդակներում և փոխելու զինված ուժերի ներքին մշակույթն այնպես, որ բոլոր տարբերությունները դրականորեն ընդունվեն և հաշվի առնվեն:

6.2.2. ներառել ուսուցում գենդերային հավասարության վերաբերյալ ռազմական ուսուցման բոլոր փուլերում և համոզվել, որ ռազմական ակադեմիաներում դասավանդում են թե՛ կանայք, թե՛ տղամարդիկ:

6.2.3. բոլոր մարմիններում նշանակել գենդերային խորհրդականներ, որպեսզի գենդեր հասկացությունը մշտապես հաշվի առնվի և դառնա ամենօրյա աշխատանքի անբաժանելի մասը:

6.2.4. ստեղծել կին զինծառայողների ցանցեր և աջակցել դրանց գործունեությանը:

6.2.5. ապահովել, որ սարքավորումները և համազգեստները լինեն կանանց համար հարմարեցված, և որ նրանց տրամադրված կացարանները հարմար լինեն թե՛ տղամարդկանց և թե՛ կանանց:

6.3. Հինված ուժերում գենդերային բռնության դեմ պայքարի հետ կապված անհրաժեշտ է՝

6.3.1. ապահովել, որ զինծառայողների նկատմամբ կիրառելի օրենսդրությունը, անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև քրեական օրենսդրությունը, ուղղակիորեն արգելի գենդերային բռնության բոլոր ձևերը և համապարփակ ու արդյունավետ կիրառվի՝ ապահովելով նաև, որ ներքին վարքագծի կանոններն այս կապակցությամբ նախատեսեն խիստ դրույթներ, որոնք տարածված և կիրառելի են բոլոր մակարդակներում.

6.3.2. ընդունել և ապահովել գենդերային բռնությանը վերաբերող անհանդուրժողականության քաղաքականության համակարգված կիրառումը և ամբողջ զինվորական անձնակազմին տեղյակ պահել, որ նման վարքագիծը զինված ուժերում հանդուրժելի չէ.

6.3.3. հրամանատարության բոլոր մակարդակներում տեղեկացնել նման քաղաքականության անհրաժեշտության մասին.

6.3.4. հաստատել մեխանիզմներ, օրինակ՝ ստեղծել անվճար թեժ գծեր, որոնք հնարավորություն կտան տուժողներին անանուն, խորհրդապահական եղանակով (կոնֆիդենցիալ) ու ոչ պաշտոնական բողոքներ ներկայացնել և իրենց իրավիճակի հետ կապված անկողմնակալ խորհուրդներ ստանալ.

6.3.5. տուժողների համար հասանելի դարձնել պաշտոնական բողոքարկման մեխանիզմները և ստեղծել տուժողների հրամանատարական շղթայից անկախ ազդարարման մեխանիզմներ.

6.3.6. տուժողներին աջակցություն ցուցաբերել, երբ նրանք գեկուցում են չարաշահման մասին.

6.3.7. սահմանել արդյունավետ պատժամիջոցներ և կիրառել դրանք բռնություն գործադրողների նկատմամբ, քանի որ սեռական հարձակումից տուժած անձին պարզապես ծառայության այլ վայր տեղափոխելը բավարար միջոց չէ.

6.3.8. ստորագրել և/կամ վավերացնել, եթե դեռ չի արվել, Կանանց նկատմամբ և ընտանեկան բռնության

կանխարգելման և դրանց դեմ պայքարի վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան:

7. Հաշվի առնելով այն նշանակալի դերը, որը կարող են ունենալ խորհրդարանները զինված ուժերի ժողովրդավարական վերահսկողության գործում՝ Վեհաժողովը կոչ է անում անդամ պետությունների ազգային խորհրդարաններին՝

7.1. ակտիվորեն ձգտել գենդերային հավասարության պահպանմանը խորհրդարանական այն մարմիններում, որոնք զբաղվում են զինված ուժերի հարցերով.

7.2. խորհրդարանական քննարկումների, հարցերի և զեկույցների միջոցով ակտիվորեն հետևել իրենց երկրի կողմից ԹԻՎ 1325 բանաձևի (2000) և «կանայք, խաղաղություն ու անվտանգություն» թեմաներով ՄԱԿ-ի այլ բանաձևերի (մասնավորապես՝ զինված ուժերում կանանց իրավիճակին վերաբերող) կատարմանը և հանդես գալ օրենսդրական նախաձեռնություններով՝ համապատասխան նպատակներին հասնելու համար.

7.3. կատարել խորհրդարանական հարցումներ իրենց երկրի զինված ուժերում կանանց իրավիճակի, մասնավորապես՝ շարունակական ունձգությունների և գենդերային բռնության այլ ձևերի մասին կանանց բողոքներին զինված ուժերի կողմից տրված պատասխանների վերաբերյալ.

7.4. խրախուսել անկախ մարմիններին, ինչպիսիք են խորհրդարանական հանձնակատարները, օմբուդսմենները և հավասարության ապահովման նպատակով ստեղծված հանձնաժողովները, որոնք զինված ուժերի նկատմամբ ունեն անհրաժեշտ լիազորություններ՝ իրականացնելու այդ խնդիրների շուրջ հետաքննություններ:

Նշումների համար

**ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԵՎՐՈՊԱՅԻ
ԽՈՐՀՐԴԻ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ**

Մարդու իրավունքների և իրավական հարցերի
գլխավոր տնօրինություն

Եվրոպայի խորհուրդ
Ստրասբուրգ

Տեխ. խմբագիր՝	Արարատ Թովմասյան
Էջադրող՝	Սոնա Միքայելյան
Սրբագրիչ՝	Անժելա Ավագյան
Կազմը՝	Վիտալի Ասրին

«Անտարես» հրատարակչատուն
ՀՀ, Երևան 0009, Մաշտոցի պող. 50ա/1
Հեռ.՝ (+374 10) 58 10 59
Հեռ./Ֆաքս՝ (+374 10) 58 76 69
antares@antares.am
www.antares.am

Նյութը նախատեսված է զորակոչիկների, զինծառայողների, պահեստազորի կազմի, ինչպես նաև զինծառայողների իրավունքների և ազատությունների հարցերին առնչվող մասնագետների (ուստիկանության, քննչական մարմինների և դատախազության ծառայողներ, դատարաններ, փաստաբաններ, իրավապաշտպաններ), նաև զինված ուժերում մարդու իրավունքների հարցերով հետաքրքրվող անձանց լայն շրջանակի համար:

HYE

www.coe.int

Եվրոպայի խորհուրդն առաջատարն է մայրցամաքում մարդու իրավունքներով զբաղվող կազմակերպությունների շարքում: Եվրոպայի խորհրդին անդամակցում են 47 պետություններ, որոնցից 28-ը միաժամանակ նաև Եվրոպական միության անդամներ են: Եվրոպայի խորհրդի անդամ բոլոր պետությունները միացել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային՝ որպես մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և իրավունքի գերակայության պաշտպանությանը նպատակաուղղված միջազգային համաձայնագրի: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վերահսկում է Կոնվենցիայի իրագործումն անդամ պետություններում:

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE